

Tartalom

LXIII. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM

2009. DECEMBER

UTASSY JÓZSEF: Tank (Hát Csak Nézzétek Az Ember Fiát!)	3
PETŐCZ ANDRÁS: Zárójelvers op. 95.; Zárójelvers op. 94.; Zárójelvers op. 93.	6
KONTRA FERENC: Vedran legyőzi a szörnyet	8
KISS ANNA: Angyal a fán	18
MARKÓ BÉLA: Ahol összeérünk; Kerti ars poetica; Késő délután Annával; Még csak parázslík; S úgy hordom testem-lelkem; Téli alku	22
HORVÁTH PÉTER: Creative writing	28
BOBOK ANNA: Heiße schokolade	32
FAGYAS RÓBERT: Jelentés a hegyről	35
KIS VIRÁG: Zsír	36
LASS PÉTER: Fogytékosok nyara	39
KRÓMER ANNA: Napsütötte padon ülve várlak	41
FÜZI LÁSZLÓ: Világok határán (ikerkönyv)	44
MÓSER ZOLTÁN: Parttalan időben (Csere János nyomá- ban)	52
<i>Radnóti-epilógus</i>	
POSZLER GYÖRGY: Pozsonyi úti apokalipszis (A Napló és az Ikrek hava)	59
NÉMETH GÁBOR: Apropó	64
ZEKE GYULA: Olykor	67
SZIJJ FERENC: Egy Radnóti-sor cáfolata (Alkalmi szabad- vers)	69

TANULMÁNY

BORBÉLY ANDRÁS: Ismétlés és végtelen (Petőcz András köszöntése)	71
---	----

KRITIKA

ALFÖLDY JENŐ: Tariménes utazásai a Gemenci erdőtől Newcastle-ig, Rómáig és Guyanáig (Kabdebó Tamás: 75. Novellák, elbeszélések)	80
GÖRÖMBEI ANDRÁS: Ifj. Fekete Károly: Tudománnyal és a hit pajzsával (Válogatott Makkai-tanulmányok)	85

MŰVÉSZET

SZUROMI PÁL: „...Sötétbe kinyújtott kéz...” (A Levendel-gyűjtemény diagramjai)	90
--	----

„A Tisza-parton mit keresek?”

HOLLÓSI ZSOLT: „Új stratégiákat kell kidolgoznunk” (Beszélgetés Bátyai Edinával, a Szegedi Szabadtéri Játékok igazgatójával)	96
--	----

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

Válogatás a *Levendel-gyűjteményből*
a címlapon (Kádár Béla: Zöld kendős nő), az 5., 43., 57., 71.,
84., 88. és a 95. oldalon

MIKLOSOVITS LÁSZLÓ alkotása az 58. oldalon

UTASSY JÓZSEF

Tank

HÁT CSAK NÉZZÉTEK AZ EMBER FIÁT!

*Kötve robogó harckocsi után,
rántatik végig az Egyenlítőn,
a Baktérítőn, a Ráktérítőn,
végig az összes meridiánon,
sivatagon át, havon, sáron
csörömpöl vele, csak csörtet, csörtet,
kerüli hetvenhétszer a Földet,
kormányosa meg egykedvűn dúdol:*

füles inal el a hadiútról.

*– Hova hurcolsz hát, hektori szekér,
hisz csupa vér vagyok, csupa vér,
fekete volt-e bőröm vagy fehér,
isten se tudja, csak a televény,
csak a televény, a humusz maga:
micsoda itatós vagy Szahara,
horzsolja húsom hajnal, éjszaka.*

Minek e vágta, mondd, miért, miért?!

*– Csalogány tollad sercegése sért,
fülemet sérti, hát ezért, ezért!
Már a hordában, amíg a mamut
verme éjjelén vérében aludt:
ellenem virrasztottál, ne lopjak,
fényesítettél csillagot, holdat,
és nyüsztetted, sírtad, makogtad,
hogyan itt rabolnak, hogyan itt rabolnak!*

– Néhai nóta, valami módon
mégicsak mai, vadonatódon,
és az is lesz, míg világ a világ,
de én ellened, csillagod iránt
énekelek itt, zengem, ami bánt!
hiába hurcolsz héthatáron át!

– Popfa be, ne rázd itt a szövegfát!

– Lövess hát akkor, lövess, lövess hát!

– Sor kerül arra is, csak várd ki:
utad utolsó út, kiabáld ki
magadat, szentem, hallgatlak némán:
Allah néhai tornya rakétám,
súgjam soraid, ismerlek én már,
te ifjan lekurváztad Helénám,
Le Agamemnont, Priamoszt, Hektort,
Páriszt, Patrokloszt, Akhillészt,
Nesztort,
utáltad versét a vaksi vénnek:
undorított az udvari ének!

SZAPPHÓT szeretted, a töredékest.

– Igen, Őt, az Egyetlent, az Édest,
akire ráfogtad, hogy banális,
rágalmaztad, homoszexuális,
feketítetted hattyúi tollát,
mert nem írt époszt, ódákat hozzád,
mert nem ment férjhez egy vasszekérhez,
és nem himnuszolt csengő csatákról,
pajzsaid holdfogyatkozásáról,
sunyi sereged piros útjáról:
de tündökölte, ami nagyon fáj,
amibe belepusztul egy ország;
s ha volt jutalma – nincs is nagyobb tán:
dalait szerelmesek ragyogták.

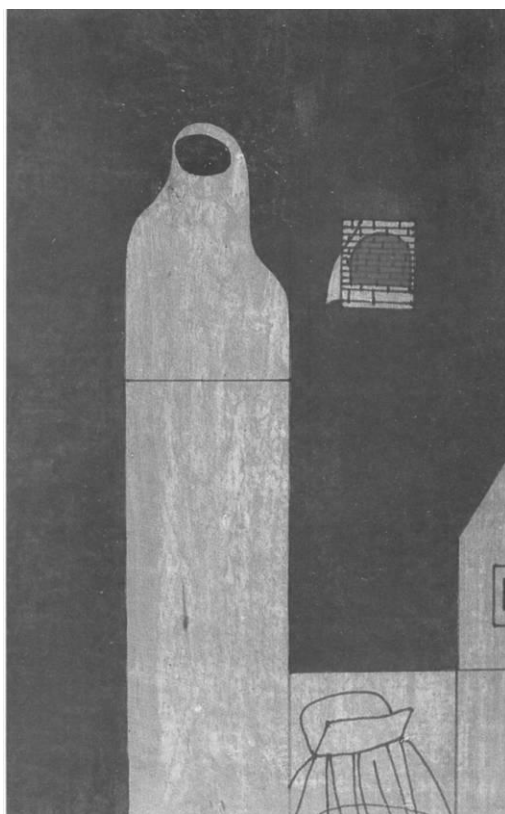
– De hol az életmű, a lényeg?!

– Verseit elkótyavetyélted,
mert e tükörből hiányzott képed,
úrhatnámságod és dőzsölésed!

– Vakmerő senki, pimasz poéta,
még ma a holdon kötsz ki, még ma!
Hátadra púpnak kapsz egy palackot,
ami elég lesz hattyúdalodhoz,
a többi már nem az én dolgom...

– Boldogan Halok Meg A Holdon!

BÁLINT ENDRE: MÁGIKUS ÉJSZAKA

PETŐCZ ANDRÁS

Zárójelvers op. 95.

- ((Létezem, ennyi a munkám. Ez az egyetlen feladatomban. *Szemeim a hegyekre emelem, onnan jön az én segítségem.* Kettőt lépek, és elértem máris a nagy magasságot, a hófödte szirteket. Meg-
 4 szívom tüdőmet levegővel: a halál elkerül, mert erősebb vagyok még nála is. A Kicsi Kis Létező őriz engem, megvéd önmagának, önmagamtól. *Sokat szorongattak ifjúságom óta, mégsem bírtak velem, szántottak szántók a hátamon,*
 8 *barázdáikat hosszúra nyújtották, mégis itt vagyok.* Köszönöm a Kicsi Kis Létezőnek, vagy az Örökkévaló Létezőnek, kinek ahogy tetszik. Lépek akár még hármat is! Tavakat, tengereket
 11 gázolok által, mindenki annyira parányi körülöttem, köszönöm, Uram, hogy ---. Vagyok, *mint folyóvíz mellé ültetett fa, gyümölcsöt adok, levelem*
 14 *nem hervad el, mert lélegzem, élek, tudom a dolgom ---*))

Zárójelvers op. 94.

- ((*Kezemben olajággal, szaladok, írtam korábban. Futásom majdcsak véget ér, a nyugtalanság, ahogy itt, belül, remegek. Levegő-után-kapkodás ez, és szorongás, persze. Az Egészen*
 4 *Kicsi Kis Létező még célt és értelmet ad: ahogy él, lélegzik, tesz-vesz körülöttem, úgy élek, lélegzem, teszek-veszek én is. Olyan, mintha társalognék az Örökkévaló Létezővel, miközben róla gondoskodom, róla, aki természetesnek veszi saját létezését,*
 8 *aki valóban itt van, itt és most, ebben a térben és időben, ahol ---* Nem folytatom. Megyek, teszem a dolgom, *tesz-veszek, mert ezt akarja ő, Aki Fontos. Még nem adhatom fel. Még nem*

- 11 *boríthatom fel az asztalt, még senki képébe nem vághatom,
hogy vége!, legyen csak ennyi!, hogy
elegem van a! ---, nem is tudom, miből.*
- 14 *Nincsen olajág, nem is szaladok: csak létezem, ennyi a munkám ---))*

Zárójelvers op. 93.

- ((Csak a halálban nyugszom el,
csak a halálban nyugszom el,
elnyugszik az, aki halott,
- 4 koponyáján férgek sétálgatnak.
Csak a borzalom nyugtat el,
csak a borzalom nyugtat el,
a halálból nincsen út,
- 8 a halálból nincsen menekülés.
Mennyire szép, aki halott!
Szemürege annyira tiszta ---
- 11 És a fogsora is, gyönyörűszép,
gyönyörűszép a fog
sora, gyönyörűszép,
- 14 ahogy mosolyog, bele az éjszakába ---))

KONTRA FERENC

Vedran legyőzi a szörnyet

A két tenyerem a szememre szorítottam, és úgy voltam vele, mint a pillangóval, ha elengedem, csak ellibben, és sohasem látom többé, csak a sárga folt marad a helyén, mint amikor a napba nézek, és aztán már nézhetek bárhova, a folt sokáig ott marad, egy ideig még ott látom mindenben, amerre nézek, de az a nyár eltűnik nyomtalan.

Hatalmas kék tóra hasonlított a tenger, amely az időjárástól függően változtatta a színét és a kiterjedését. Néha egybeolvadt a szemközti sziklával, ilyenkor szélesebbnek tűnt, néha az eget tükrözte, de ha csupán a nap ragyogott a tiszta égen, saját mélysége szerint árnyalta színeit a sekély zöldestől a mélykéig.

Soha nem láttam ugyanolyannak sem a vizet, sem a tájat körülötte, ezért sohasem untam meg a látványát, mert minden pillanatához egy új érzés kötődött.

A várost félkör alakban sziklák vették körül, szemben pedig a kopár sziget tarka el a nyílt tengert, melyre csak egy keskeny szoroson át lehetett kijutni. Csak kisebb sétahajók araszolhattak lassan át rajta, és az utasok nem hagyták ki azt az élményt, hogy sikongva megérintsék a sziklák óriásköveit. Ilyen szerencsésen rendezte el a természet, hogy megóvja az öböl tisztaságát, a viharok is kifáradva jutottak el ide, hosszú idők hullámverésének dühét mind a kopár sziget szenvedte el, a sógyalulta, kiszáradt mészkőn jóformán nem is maradtak növények. Különösen azon az oldalán nem, amely felénk nézett, és látványnak éppen így maradt feledhetetlen: fehéren, csupaszon, és ettől lett a mi partunk még inkább tarka paradicsom.

A nagynéném a postán dolgozott, a két lánya délelőttönként folyton rajtam csüngött, túl kicsik voltak ahhoz, hogy játsszak velük, inkább csak vigyáztam rájuk néha.

Vedrant és Massimót hosszú évek óta ismertem. Egyidősek voltunk és nagyjából egyforma magasak is.

Mindketten ugyanabban a meredek utcában laktak, amely a kolostor felé vitt. Megpróbáltam egyszer biciklivel felhajtani, de az erőlködéstől folyton kitekeregett a kormány a kezemből, és leestem. A fagyaltos napernyője alatt ültek, a térdüket csapkodták a nevetéstől, így ismerkedtünk meg.

Az utca felső részén laktak az olaszok, lent, a part közelében pedig a horvátok, nagyon régi kőházakban, keskeny ablakokkal, élénk színűre festett zsalugáterekkel és meredeken felvezető lépcsőkkel. Nem is nagyon lehetett őket különválasz-

tani, összeérték, mintha egymásba nyíltak volna, kiszögelléseiknek sohasem jöttek rá a rendjére, hogy miért vannak, mi az igazi funkciójuk. Mert a külső szem nem a különbözni akarást vette észre, hanem a látvány egészére, a háromszintes épületek együttesére figyelt, ami egyedi volt. Mintha a tájat a fotósoknak, a festőknek, a művészeknek építették volna, hogy gyönyörködjenek a tájba illesztett, egymásra vigyázó házsorokban. Mintha ősidők óta minden ilyen lett volna: a helybeliek az egymásra utaltságban ismerték egymás nyelvét, szokásait. Összetartóak és öntudatosak voltak, a tenger kicserzi az ember bőrét, és talán belülről is nagyobb keménységet mutattak, ez különböztette meg már első ránézésre a helybelieket azoktól, akik csak úgy néha eljöttek ide, hogy a Kvarner-öböl legimpozánsabb strandján barnuljanak le. És még a templom homlokzatának napóráján sem tudták leolvasni a pontos időt...

Engem a barátaim is ide kötöttek, általuk tekinthettem be egészen mesészerű, ismeretlen zugokba, melyeket bármikor előhív emlékezetéből az ember, és örökké elevenek maradnak a képek, amit csak egyszer lehet átélni, az itteni idő megismételhetetlenségével együtt.

Legyőztük az Arsenalt a Wembleyben, hadonászott Massimo, és ezt naponta megismételte.

Nem hallottad még Andrea Orlandini nevét sem, kérdezte megrökönyödve.

Massimo anyja leanderekkel ültette körül a házat, ettől édeskés, rózsaszín illat járta át a félhomályos szobákat, melyekben mindig érezni lehetett a bőra hol szelídebb, hol erősebb fuvallatát. A mindig résnyire nyitott ablakokon a víztükörnek más és más része látszott, attól függően, hogy melyik emeleten voltunk, úgy építették meg az épületet, hogy minden szoba másik arcát mutassa meg ennek a misztikus tájnak. Az ablakpárkányon apró gyíkok napoztak.

Minden házhoz másfajta gyíkok tartoznak, magyarázta Massimo.

Ez már igazán túlzás. Olyan, mintha azt mondanám, hogy nálunk bezzeg másfajta legyek röpködnek, mint a szomszédban.

Massimo ritkán szokott ekkorát hahotázni.

Akkor győződj meg róla személyesen, csak el ne ijeszd őket, mert elő nem jönnek egyhamar. Figyeld a hátukon azt a kék csíkot, és jól jegyezd meg, mert még sokféle gyíkot láthatsz, és meglátod, mennyiféle faj van, eltérő a mintázatuk.

Massimo nagyanyja olyan téstákat főzött fűszeres, paradicsomos szószokkal, amilyent senki más, és amíg elkészült, egyfolytában mesélt. Nem meséket, hanem a család történeteit, mintha a család krónikája az ő emlékezetén keresztül hagyományozódott volna, és a történetei is olyan kortalanok voltak, mint ő maga. Mi közben felcseperedtünk, ő pedig ugyanazt a szőnyeget szötte tovább a Fiorentina liliummintájával, amit évekkal azelőtt elkezdett, mintha az életét szőné bele, mígnem egyszer véget ér.

Massimót vallásosan nevelték, fekete volt, korán serkenő szőrzzettel, izmos focista lábakkal. Még középiskolás korában is a Fiorentina violaszínű mezét viselte

Roberto Baggio nevével. De ezen a nyáron végleg megkomolyodott, és tiszta fehér pólóban járt. Kétszer is meggondolta, hogy mit mond, leginkább kioktatni szokott bennünket, és felbosszantotta, ha kinevettük ezért.

Vedranék házat levendulaillat töltötte be, a hegy lankáján volt egy darab kőfallal keretezett levenduláskertjük. Meg is kérdeztem, hogy itt nem terem más, de csak csóválta a fejét, hogy fogalmam sincs az itteni dolgokról, nem tudom, mennyit ér itt egy ekkora darab föld, még a múlt század elején is zsákokban árulták a hajósok a messziről hozott termőföldet, és annyiba került, mint nálatok egy zsák szén. Legfeljebb még olajbogyót lenne érdemes termesztetni.

Bevallottam, hogy eleinte nem is voltam tisztában a levendula értékével. A házban a szárított virágok fürtjei lógtak mindenfelé a falakon, még így, szárazon is megőrizték eredeti kék színüket. Vedran nővére apró zsákocskákat varrt, abba rakta az árnyékban szárított levendulát. A turisták szívesen vásárolnak ilyen praktikus ajándékokat, mert a levendula elűzi a rovarokat, a molyt, a levéltetvet. De nyugtató hatása is van, fűszernövényként pedig nélkülözhetetlen a mediterrán konyhákban.

Vedran folyton mosolygott, nomen est omen, valóban derűs volt, amivel le is vett mindenkit a lábáról. Bármilyen rosszat csinált, senki sem tudott haragudni rá.

Ezen a nyáron is az jutott eszembe, hogy semmit sem változtak. Velem együtt, tehetném hozzá, aki csak a nyarakat töltötte a szigeten. Ugyanolyan akartam lenni, mint ők. Szorongásos gyermekkorot hagytam magam mögött, bennük viszont ennek a nyomát sem fedeztem fel, ettől kicsit félszegnek éreztem magam, amit ők észre is vehettek, mert végtelen tapintattal legyintettek a kételyeimre. Lassan mégis beigazolódtak közös fenntartásaink és tapasztalataink a felnőttkor küszöbén.

Pedig elébe akartunk menni a kihívásoknak. Minden tapasztalattal előbb akartuk magunkat felvértetni, mint a velünk egykorúak, mi felül akartunk kerekedni, mi okosabbak akartunk lenni. Egy óriás léggömbön emelkedtünk az egész világ fölé.

De akkor is csak tizennyolc évesek voltunk azon a nyáron. Még ha többnek látszottunk is. Még ha többnek is akartunk látszani.

A kamaszkori barátság megmarad: soha többé nem ülhetsz oda olyan őszintén senki mellé, és nem mondhatod már senki másnak, hogy gyere, legyünk barátok.

Mert Massimo ugyanolyan gyorsan gurult méregbe, és ugyanolyan gyorsan békélt meg, mint kölyökként. Vedran ugyanolyan ügyesen mászott a fára kiskorában, mint később a kötélhágcsón a hajóra. Közülünk csak ő tudott szörfözni, és persze imádták a lányok. Vedran igazi tréfamester volt, az osztálytársai is mind tudtak róla valami vicceset. Kár, hogy csak a nyarakat töltöttem velük, azt gondoltam, itt az iskola is más. De amikor ezt egyszer hangosan is kimondtam, akkor nagyon kiábrándultan tették hozzá, hogy azért a többi évszak sokkal szür-

kébb, olyanok, mint azok a hegyek, és a sziget magánya rányomja a bélyegét az itt lakókra, és ettől sokkal szomorúbbak lesznek.

Amíg gyerekek voltunk, lassabban múlt az idő. A zseléhalak ellen hadakoztunk, apálykor lehalásztuk őket, és hagytuk, hogy kiszikkadjanak a kavicsokon. Vedran és Massimo együtt búvárkodtak, egyre komolyabb felszereléssel. Kis-korukban még légpipával, szemüveggel meg uszonnyal merültek le, hogy csigákat meg kagylókat gyűjtsenek. Ezt adták el egy kis bolt tulajdonosának, aki apró dobozokat, képereteket és egyéb szuveníreket készített belőlük. Aztán a tengerben komolyabb felfedezőutakat tettek, jól eligazodtak a víz alatt. Massimo vészjósló barlangnyílásokról beszélt, ismeretlen járatokról és kígyózó lagúnákról, melyekbe veszélyes beúszni. Az igazi mélységek, éppen a szemközti sziget mentén, kiismerhetetlenek maradtak előttük. Massimo erről a helyről mesélt legtöbbit.

A kopár sziget alja egy szivacsos falra hasonlít, ami mindent magába olvaszt, felfedezhetők rajta rég elsüllyedt hajók maradványai, csontok és agyagedények is, melyeket idáig hurcolt magával a dagály, és a szikla semmit sem engedett tovább. Fennakadtak a falon. Azért tűnnek el örökre a hajótöröttek, mert ott ragadnak, mint a bogarak a borostyánkőben. A víz alatti mészfalba kapaszkodva úgy araszolhat és nézelődhet az ember, mint egy fa ágai közt, csak találgathatja, hogy mi mindennek a maradványára lelt, csak nézegetheti a fejére szerelt búvárlámpával, de kihúzni, elvinni nem tudja. Amit ez a tó elnyel, az örökre ott marad.

Hiába csapkodták utolsó erejükkel a sziklán a szív ritmusát a viharba keveredett halászok, végül csak a karjuk rekedt kinn a fal valamelyik üregének peremén.

Egy idő után kinőtték a búvárkodást. Valami nagyobb, valami agyafúrtabbat kellene kitalálni, mondogatták, és egyik este, amikor a mólón ültünk, akkor született meg a szörny ötlete. Olyannyira közös volt a terv, hogy szavanként raktuk össze, hogy meg kellene valamivel toldani ezt a látványt, ne csak ijesztő legyen, hanem eredeti is.

De ki legyen a szörny, kérdezte Vedran.

Ne Medúza legyen, mert azt már legyőzte Perszeusz, és ne is sárkány legyen, mert Szent György már végzett vele. Nekünk egy mai, saját szörny kell, aki nem veszi ilyen szörnyen komolyan önmagát, elmélkedett Massimo.

Kezdjük azzal, hogy kitűzünk egy belátható határidőt vagy egy konkrét időpontot, ami essen egybe a hotelvendégek váltási időpontjával, ez nekünk is fontos, hogy megtervezzük a saját lépéseinket, mint a sakkozók. Legyen a játék min-denkié.

És ezt a végszót nem mondhatta volna ki más, mint Vedran, aki úgy osztotta magára a hős szerepét, hogy közben a saját képére is faragta. És mi tudtuk, hogy neki találtuk ki ezt a szerepet.

A turisták ebben a zárt, magas sziklával körülvett medencében még hiszékenyebbekké is válnak; két-három hétre jönnek, nem ismerik egymást, ez előnyére válik a játéknak, mert csak a végén jönnek rá, ha hagyták magukat befolyásolni, akkor részesei lehetnek a játéknak: a szöghajú dánok, a szeplős hollandok, a rezzenéstelen arcú svédek vigyék haza ezt az élményt is.

Abból indultunk ki, hogy nyaraláskor amúgy is mindenki jobban elengedi magát, és ettől kicsit gyerekesebb lesz. Mert a felnőttek ráadásul jobban bele is élnek magukat gyerekeik világába, mert ilyenkor velük kell játszani, pótolni kell az év közben nélkülük eltöltött időt, és meséket is kell olvasni a strandon, a mesék pedig egybefolynak a tájjal, ahol elhangzanak; és ha valakitől esetleg távol áll, amit olvas, akkor a történet sem hangzik hitelesen, a gyerekek is megérzik, ha valami hamisan szól, elindulnak inkább műanyag vödörrel meg a nyeles merítőtőhálójukkal kishalakat meg rákocskákat gyűjteni.

Egyetlen dologban pedig kortól függetlenül mindenki nagyon hasonlított a másikra: látszott, hogy gondos készülődés előzte meg a nyaralást: a pólók, a szalmakalapok, a fényvédő krémek és napolajak kiválasztása, ami után az egyenként számolt lassú napok a megérkezéssel másfajta ritmushoz érkeztek, és ehhez kellemesebb volt hozzászokni, mint az otthon hagyott hétköznapihoz. Hasonlóan élték meg ezt a helybeliek is...

A város homorú, félkör alakú partját követő sétányon minden létező helyre kiragasztottuk jókora betűvel három nyelven a feliratot, hogy Vedran a jachtkikötő mólójánál legyőzi a szörnyet. Az időpontot még nem írtuk oda. Majd annak is eljön az ideje.

A strandon már csak néhányan tébláboltak, göngyölték össze napozógyékényüket, és lassan befedte a hegytetőket a narancsszínű égbolt. Letelepedtünk a napernyők alá, a nyugágyakra.

Nono, nem fizettetek, döfte hátba egy esernyőrúddal Masssimót a fürge kis fickó, aki nyomban ott termett, hogy behajtsa a pénzt az újonnan érkező vendégeknek.

Massimo hátrafordult, és elnevette magát.

Te tartozol nekem!

Ugyan mivel, fenekedett tovább a rúddal.

Hány évig másoltad a dolgozataimat?

Akkor meg miért bukott meg, csavart egyet a dolgon Vedran.

Nem igaz, nem buktam meg, csak nekem dolgoznom kellett, nem voltam ilyen naplopó, mint ti.

Nézzétek, milyen önérzetes lett, állt fel Massimo, hogy leemelje az akadémikus-kodó széles szalmakalapját.

Add vissza, ez munkaeszköz.

Éppen ilyen kell nekünk.

Miben sántikáltok már megint, kérdezte gyanakodva.

Nem kötjük az orrodra, mondta Massimo.

És a szalmakalapom?

Ne félj, visszakapod.

Ciccegett cinikusan a fiú, miközben összecsukta sorban a lila napernyőket a műanyag ágyak felett.

Hallgatózik, súgta Vedran.

Csak akkor folytattuk a beszélgetést, amikor már végleg eltűnt a sétányon a szemünk elől.

Ha egy előadásnak megvan a címe, akkor már csak a történetet kell kitalálni hozzá. Először arra kell felhívni a figyelmet, hogy a szörny létezik. Sőt felbukkan többször is, mondtam.

De a mi szörnyünk nem olyan elavult lesz, mint a Loch Ness-i, nem egy óriáshüllő, ami néha vagy kidugja a fejét a vízből, vagy nem, szögezte le Massimo.

A hír, hogy valaki legyőzi, úgy hangzik, mintha párbajra hívnám a szörnyet, és nyilván egy fénykarddal nyisszantom majd le a fejét, mert hát miye legyen alapvetően egy szörnynek, fűzte tovább Vedran.

Addigra túl lesz mindenki az akváriumokon, a tintahalas és rákos tálakon, a halvacsorákon meg a környező római kori romok felkutatásán, bólogattam.

Senki sem hisz ugyan a szörny létezésében, mégis mindenki látni akarja, hogy mi történik, mondta Massimo.

Vedran a piacon szerzett egy emberfej nagyságú sárgadinnyét.

Massimo fekete nejlonzsákokat gyűjtögetett, melyek elég hosszúak voltak, ebben szokták a szemetet kitenni.

A két móló közé feszített kötélén kellene egyensúlyozni, javasoltam.

Mi vagyok én, kötél táncos? Előbb végezze velem a szörny, mint én ővele, hadonászott Vedran.

A szörnyet rögzíteni kell ahhoz, hogy felbukkanjon a vízből, csillapította le Massimo.

És a látvány, kérdeztem, az milyen lesz.

Bekapcsolom a víz alatt a búvárlámpát, sejtelmes fényben világítja meg a szörnyet, éppen attól lesz hátborzongató, mert nem fehérre, hanem fekete nejlonra vetítődik felfelé – maga a víz. Az áramlatok állandó mozgásban tartják. A felszíni hullámoktól pedig úgy tűnik majd, mintha a szörny szellemeként lebegne. Azért lesz hatásos látvány, mert elvesznek a valódi körvonalai, csíkokra vágom a fekete nejlon, hogy vigye a szél, a szem képtelen különválasztani a sötét háttértől a fekete alakot. Attól válik valami igazán félelmetessé, ha nem is látják pontosan, hogy milyen.

Ehhez Vedran is bólogatott.

Mint egy operában, elő kell készítenünk a szörny belépőjét. Valamit már tudni kell előre a szörnyről, nem bukkanhat csak úgy fel aznap este a semmiből, mert akkor azonnal rájönnek, hogy csak egy jópofa trükk, mi találtuk ki.

A víz kidobhatna valami furcsát a partra, mondjuk, valami húscsacatot, vetetem fel.

Habszivacsból meg festékből össze lehetne gyúrni, mint a tésztát, és lebegne vízen, mondta Massimo.

De akkor nehogy már kidobja a partra a víz, mert a fürge és kíváncsi turisták kihalásszák, rájönnek, hogy ez egy semmi, legyintett Vedran.

Az a valami csak lebegjen véresen a part közelében, ott, a sziklák alatt, ahol nem fürdik senki, mert a meredek szikla tele van sünnel. Lemerülök, és húzom a víz felszínén, és eltűnik valahol a tó közepén az a valami, mondta Massimo, és közben arrafelé mutatott, ahova mindezt képzelte.

Persze, biztosan lesznek szemtanúk, főleg, ha ezt megismétled néhány napon keresztül, lehetőleg alkonyatkor, amikor arra sétálgatnak, majd elmesélik egymásnak a vacsoránál, hogy láttak valami furcsát a vízen, csettintett az ujjával Vedran.

Meg kell várni a szörny felbukkanásával a teliholdat, mert akkor ezüstös fény pásztázza a hullámokat, imádkozzunk, hogy ne legyenek túl nagyok azok a hullámok, mondta Massimo.

Igen, igen, mert a telihold a szörny árnyékát a partra vetíti, ettől sokkal nagyobbak látszik, bólogatott Vedran.

De kellene valamilyen konkrét megjelenés is, ami nemcsak sejtés, hanem igazi látomás, vetettem fel.

Pontosan, ma már nem veszik komolyan az emberek a mesebeszédet. Igaz, hogy sok itt a gyerek, de nemcsak ők vesznek részt a játékban, kell ennek a tónak egy igazi szörny, rúgott a homokba Massimo, mintha tizenegyet ítélték volna neki.

Milyen szörnytől félnek legjobban, csapott a levegőbe Vedran.

Olyantól, ami ordít, mint amilyenek a dinoszauruszok, nem is kell mást csinálniuk, megjelennek a vásznon, elordítják magukat, és mindenki összeccsinálja magát, mondtam.

Csend lett körülöttem, mint akit hülyének néznek, ez felbátorított, és hozzátettem, hogy legyenek nagy fogai a szörnynek, azokat mutogassa, mert abból látszik, hogy a szörny harap.

Elment az eszed. Attól hamar elpárolog egy szörny varázsa, ha csak ordít meg harap, utasított rendre Massimo.

Miért, szerinted miben rejlik egy szörny varázsa, csúfolódott vele Vedran.

Az a félelmetes, ami bizonytalan: talán állat, talán nem. Láttatok már madár-ijesztőt? Amikor még kicsi voltam, még én is féltem tőle, mert a szőlőben állt egy karóra szúrva. A nagyapám kabátját, nadrágját tömték ki szalmával, a fejére kalapot tettek, és ezzel ijesztették el a seregélyeket, próbáltam komolyra fordítani a szót.

Te is egy madár voltál. Itt aztán mutogathatnád a madárijesztődöt a sirályoknak, simán leszárnák, szellemeskedett tovább Vedran.

De én azért félttem tőle, mert a nagyapám meghalt, és az az ő ruhája volt, messziről nekem igenis a szellemének tűnt. Úgy néztek rám, mintha ti sosem féltetek volna gyerekkorotokban semmitől, most pedig megjátsszátok magatokat.

Némi csend után Massimo lassan belevágott, hogy megcáfolja, amit mondtam. Azt, hogy ő márpedig nem játssza meg magát.

Én a mozisembertől félttem, mert azt mondták, hogy magával viszi a gyerekeket. Mindet a dobozába gyűjti, szegények nem tudnak kiszabadulni, mert a gonoszág elveszi tőlük a harmadik dimenziójukat, és az idők végezetéig pergetik őket a filmen, a vásznon már nem is élnek tovább, csak ismétlődnek, és a nézők nem is tudják, észre sem veszik a gyerekek arcán a moziban a félelmet, mert az nekik csak egy film.

Másnap reggel kivittük Vedran gumicsónakját, áteveztünk a kopár szigetre, sátrat állítottunk, vittünk élelmet, vizet, hogy kitaratsunk alkonyatig. Felállítottuk a szörnyet a parton. A sárgadinnye lett volna a feje, de rossz ötlet volt, és inkább megettük.

Istentelen nehéz volt kalapáccsal egy vasrudat beleverni a sziklába. El tudtam képzelni azokat a rabokat, akiket valamikor régen ide hoztak követ fejteni. A vasrúdhoz hozzádrótoztuk az alumíniumkarokat, egy régi analóg antenna részei voltak. Valamelyik tetőről szedte le Vedran, fel sem tűnt senkinek a hiánya, régen nem fogta már semminek a hullámhosszát. Ide viszont kellettek végtagoknak, mintha azok lennének. És a két fluoreszkáló zöldes fényforrás, mintha a két szeme lenne, a szigethez vezető alagútból csavarozta le Vedran, a nyomvonalartási jelek pöttysorába tartozott eredetileg. És úgy kellett megépíteni mindenféle hulladékból ezt a szélben lengedező alakot, mintha minden mintha lenne rajta. Emberből is, állatból is lenne. A túlsó partról az éjszaka is fehérülő sziklán olyan legyen, mint egy bolygó szellem.

A csónakból láttuk, hogyan távolodik, és teljesíti küldetését. Tudtuk, hogy sokan látják még, de mire mindenki felfedezhetné, már magába szippantja a dagály, és a letépődő végtagok a mélybe hullva helyet keresnek maguknak a szivacsos sziklafalban.

A következő két napunk türelmetlen várakozással telt.

A hullámlovasok együtt indultak. A motorcsónakok pisztolyrajttal indultak. Vedran tíz méter után felbukott a vízen. Sítalpait a fövényhez csapta, mintha azokon múlt volna.

Massimo közben előkészítette a kellékeket.

Én végigragasztottam újra a felhívást, hogy holnap éppen sötétedésre, kilenc órára jöjjön mindenki a jachtkikötőbe, ahol Vedran legyőzi a szörnyet.

A jachtkikötő két párhuzamos mólója nyúlt bele leghosszabban a tengerbe. Éjszaka itt kellett összerakni a szörnyet, lefektetni a vízfénékre, hogy aztán minél

hatásosabb legyen a feltámadása. A fagyaltos malomkőnyi napernyőtalapzatát görgettünk végig a mólón, egy vaskorlát négyméteres rúdját a fürdőszobákban használt, vízhatlan műanyaghabbal rögzítettük, vártunk vele, amíg megkötött, akár a vasbeton. Az volt a fontos, hogy a szerkezet egyszerűen működjön: Massimo majd fogja a rudat, és maga felé húzza, a víz felhajtóerejétől nem is lesz súlya, csak irányítani kell. Olyan lesz, mint egy billenő szerkezet, amiben még a talapzat is segíti. A víz lassítja a mozgást, kipróbáltuk, előbb a fej tűnik fel, fokozatosan az alak többi része, végül a saját természetes súlypontján a vasrúd derékszögbe kerül és egyenesen áll. A lefejezés pedig még ennél is egyszerűbb lesz. Vedran suhintgat a fénykardjával, amit Massimo lát a víz alól, és nem tesz mást, mint kikapcsolja a bűvárlámát. Ekkor jövök én, bekapcsolom a móló reflektorát, ami abban a pillanatban elvakítja a nézőket, és jöhet a kalapozás, valamennyit mindenkit dob majd a szalmakalapomba.

A Corinthia szálló teraszán a zenekar egy régi táncdalt játszott, rasli smo ovdje mi u tihoj dolini našeg sna, amely gyermekkorunk csendes völgyéről szólt, ahol felcseperedtünk. Odajött a mólóhoz a fürge napernyős fiú, hogy kell-e segítség, mert nekem elmondhatja, hogy ezek mindig rosszban sántikáltak.

Jól van, ha segíteni akarsz, akkor tartsd minél távolabb a báméskodókat.

Vedran idegesen kémlelte a sziklákat, túl sötétnek látszottak, ami azt jelentette, hogy a felhők eltakarják a teliholdat. A szurokfekete égbolt azt jelezte, hogy vihar közeledik.

Mint ahogyan jönni szokott, a villámokat küldi előre, hallani is már egy kis morajlást, de az igazi záporig még éppen annyi idő maradt, amennyi kell, magyarázta Massimo, és lemerült a vízbe.

A parton némi mozgolódást láttam.

Ne izgulj, pajtás, és jól hátba vágott Vedran, ami szokása volt. Megigazította a jelmezét, a hiúság sem hiányzott belőle, bekapcsolta a lézerlámpát, aminek a fénye úgy hasított felfelé, mintha a felhőket döfte volna hasba.

Most látszott csak igazán, milyen alacsonyra ereszkedtek.

A partról erősödő zaj hallatszott: nevetgélés, türelmetlenkedő fütyök, később egy kis bátortalanul biztató taps.

Massimo bekapcsolta a bűvárlámpát, megmarkolta lent a vasrudat, és billentette lassan felfelé.

Vedran jelt adott.

De a természetben nincs semmilyen tervezhető szabályszerűség. Nincsen fohász, ami a csapástól megvédene.

A lopakodó szél nyomán szemerkélni kezdett az eső.

A napernyő vasrúdja felemelkedett a fekete vízből. A felborzolt vízen villám cikázott végig, és abban a pillanatban úgy éreztem, mintha egy medúza húzott volna végig a hátamon csípős ostorával. A móló kövei is beleremegtek a mennydörgésbe.

És a hirtelen lett csendben mintha a szörny elvarázsolta volna önmagát. Aztán nehéz cseppek plattyantak a vízbe, mint amikor nagy eső elébe nézünk, és ott állt hirtelen alulról kivilágítva a büszke szörnyeteg, amely a miénk volt, és szalagokra tépett testét éppen úgy fújta a szél, amilyen testetlennek elképzeltük. A feketére festett szalmakalap szélére kötözött szalagokat hirtelen az égnek röpítette a vihar, mintha egy óriásnak égne állna a haja.

A tömeg a döbbenettől visszahőkölt. Ott álltam velük szemben, iszonyat tükröződött az arcokon. Nem is tudták pontosan, mit láttak. A villámlás, a szakadó eső szinte pillanatok alatt egybefolyt és néptelenítette el a sétányt. Bőrig áztunk.

A kalapozás már meg sem fordult a fejemben.

Vittek a lábaim, rohantam a mólón Vedran után, ahogy csak tudtam. Ott állt a szörny, mint egy makacs szobor, akit máris elfelejtettek.

Vége van, kimáshatsz, kiabált Vedran, mintha eljuthatott volna a hangja a víz mélyére. Letétem ezt a műanyag vacakot a vasrúdról, a többi ráér holnapig, úgyis elsodor mindent...

Te kihez beszélsz, kérdeztem rémülten.

Mégis mit gondolsz?

Lenéztem, körbefordultam, és a felerősödő szél majdnem belevágott a tengerbe. Leguggoltam, és megkapaszkodtam a csónakkikötő egyik vaskampójába.

Vége van, kimáshatsz, Massimo, ne hülyéskedj, a nyakunkon a vihar, vége van, ismételte Vedran.

Úgy marta a szemem a só, hogy szinte fájt. A hullámok átcsaptak a mólón, és két hullám között ismét lenéztünk oda, ahol még mindig világított a bűvárlámpa. Hiába akartunk ravaszabbak lenni, hiába terítettünk ponyvát a világ fölé, hiába gondoltuk, hogy mindenkinek túljárhatunk az eszén. Lelkünkben egy tehetetlen öregember élettapasztalatával csapkodtuk a sziklán az életmentők szívritmusát. És hiába ugrottunk a vízbe, hiába emeltünk a tajték fölé minden mozdíthatót.

Nem hallod, a parton mindenki a Fiorentinának szurkol. Hát nem te vagy az, ordított Vedran. Felemelt egy hatalmas követ a tengerből, és tartotta. Tartotta imbolyogva a levegőben, amíg csak bírta.

KISS ANNA

Angyal a fán

*tán gyermek hangja
körüled, mintha
ég szalagja,
suhog fülednél,
alszik, ébred
selyme a hús
hatalmas égne,*

*körüled, mintha
ég szalagja,
suhog, magát
köréd suhogja,
sarkait villantva
a szélnek,
valami véled
szóló lélek,*

*megoldja nyelvét,
elsodorja
az ébredés
letűnő holdja,
suhogja hús szavát
a minden,
kioltja félelmét
a hunyt szem,*

*angyal a fán,
szerelmek hangja
körüled, hol
a más nyugalma
még a tükörben,
alszik, ébred*

selyme a hús,
hatalmas égnek,

körüled lélegzet
szalagja,
merül a hold a
virradatba,
merül homályba
már a minden,
ne lássa végzetét
a hunyt szem,

angyal a fán,
dob-lélek hangja,
hintál körülötted,
fel nem adja,
hintál fülednél,
alszik, ébred
selyme a hús,
hatalmas égnek,

körüled, a
dob-lélek hangja,
a rejtezés
fehér szalagja,
magát homályba,
szélbe oldja
az ébredés
letűnő holdja,

angyal a fán,
a köd leszállott,
kürtjében
hervadó virágok,
angyal a fán,
a ködben alvó
szívén kinyílt
valami ajtó,

angyal a fán,
tán gyermek hangja
körüled, mintha
ég szalagja,
suhog fülednél,
alszik, ébred
selymes a hús,
hatalmas égnek,

körüled, mintha
ég szalagja,
suhog, magát
köréd suhogja,
sarkait villantva
a szélnék,
valami véled
szóló lélek,

megoldja nyelvét,
elsodorja
az ébredés
letűnő holdja,
suhogja hús
szavát a minden,
kioltja félelmét
a hunyt szem,

angyal a fán,
szerelmek hangja
körüled, hol
a más nyugalma
még a tükörben,
alszik, ébred
selyme a hús,
hatalmas égnek,

körüled
lélegzet szalagja,
merül a hold a
virradatba,

merül homályba
már a minden,
ne lássa végzetét
a hunyt szem,

angyal a fán,
dob-lélek hangja
hintál körüléd,
fel nem adja,
hintál fülednél,
alszik, ébred
selyme a hűs,
hatalmas égne,

körüléd a
dob-lélek hangja,
a rejtezés
fehér szalagja,
magát homályba,
szélbe oldja
az ébredés
letűnő holdja,

angyal a fán
– a köd leszállott,
kürtjében
hervadó virágok –
világosból a
ködbe tartó,
szívén talán
egy másik alvó.

MARKÓ BÉLA

Ahol összeérünk

*Nem ott vagyok, ahol a fájdalom,
s nem az vagyok, mi részenként legyilkol,
megválok sorra elhalt tárgyaimtól,
s amíg kitéphetem, szétvághatom,*

*eldobhatom, lábbal tiporhatom,
vagy legalábbis kitépném, tipornám,
szabdálnám, darabolnám s elkotornám,
nem én vagyok, mert én kívül lakom,*

*csak onnan érzem, onnan figyelem
gyűlölködve fogam, szívem, fejem,
s ott sem vagyunk, hol boldogok vagyunk,*

*ahol testünk összeér s összezár,
kívül keringünk csak, mint két madár,
s nézzük riadtan, ahogy jajgatunk.*

Kerti ars poetica

*Én is hozott anyagból dolgozom,
mint régen nálunk a legtöbb szabó,
a kertet reggel végigkutatom,
hogyan összegyűljene egy versrevaló,*

*de napról napra egyre kevesebb
az üzenet, mind halkabb a zene,
tátong a tücsökodú, mint a seb,
s hangolnak még, de nem vágnak bele*

*a tücskök, a fák alatt megül a dér,
akár a szájpénész, még összeér
s forró a bőrünk, de már legbelül*

*mind hidegebb lesz, még összeszedem,
ami megmaradt: egy-két verebem
fázik s örül, hogy versbe menekül.*

Késő délután Annával

*Van három almafánk, két szilvafánk
két körténk, két meggyünk és egy cseresznyénk,
van két szép jázminunk, egy rózsafánk,
egy zöld napernyőnk, és nagyon szeretnénk*

*néhány ribizlit és egy kiskutyát,
ennyi elférne még ebben a kertben,
együtt hallgatnánk tücskök himnuszát,
s álmodoznánk a könnyű nyári csendben,*

*Noé bárkája ez a kert nekünk,
hát előbb-utóbb felkerekedünk,
s legalább verébcsőrből egy fűszálra*

*sötétedés előtt még rálelünk,
s zöld napernyőnk és tücsökhegedünk
Balázsra hagyjuk és a kiskutyára.*

Még csak parázslík

*A kert még csak parázslík: lepkék szárnyát
föl-föllobbantja, mint parányi lángot,
majd kioltja, s a lent égő világot
szemüinktől eltagadja, forró árnyát*

*legfeljebb a felszálló könnyű pára
árulja el, odalentről a tücskök
meg-megcsörgetnek egy marék ezüstöt,
és a pityangok tejes, puha szára*

*íjedten összerezzen, míg nyüzsögnek
a gyökerek között ujjbegynyi szörnyek,
s egy lepkeszárny már füstölög a csendben,*

*de csak sugárzást látok a szemedben,
fogjuk egymás kezét bokáig fűben,
s égünk a boldog, láthatatlan tűzben.*

S úgy hordom testem-lelkem

*Ha nem kérdeznek, nem felelhetek,
s itt állok sok-sok pontos válaszómmal,
majd szólítunk, majd téged is, azonnal,
légy itt, mert bármikor szükség lehet*

*reád, nem is tudhatnánk nélküled
elboldogulni, annyi mindent láttál,
és hallottál, és tapintottál, másnál
többet s másabbat élt szemed, füled,*

*tíz ujjbegyed és minden porcikád,
hát légy készen, mert számítunk reád,
mert ott tolong, tobzódik benned minden,*

*s úgy hordom testem-lelkem, mint finom
borosedényt, melyből én sem iszom,
mert számít rám az ördög vagy az Isten.*

Téli alku

*Az égből letaszított angyalokból
egy ideig még hóemberek lesznek,
és összehúzott vállal dideregnek
az éjszakában, sárgarépa-orrból*

*és nyűtt seprűből van csupán a földi
részük, forró gyermekkezek nyomából,
fel-felderengő ujjlenyomatából,
s csak néhány ölnyi hópehely a többi:*

*angyal-formája van a hulló hónak,
a rémült pelyhek végig alkudoznak,
míg hullva-halogatva földet érnek,*

*s most alkudoznék én is, tán lehetne,
hogymielőtt a tavasz elkeverne,
egy hóembernyi létet még reméljek?*

HORVÁTH PÉTER

Creative writing

Irodalmat (talán) lehet tanítani, magát az írást biztosan nem. Mégis számtalan efféle kurzust tartanak szerte a világon, a legtöbb egyetemen *Creative Writing* néven fut a „projekt”. Komoly írók és esztéták próbálják átadni tudásukat és tapasztalatukat az irodalom művelése iránt érdeklődő, kezdő tollforgatóknak. Azt hiszem, egyikük sem hiszi igazán, hogy a szépírás művészete tanítható és megtanulható volna, pontosabban attól még, hogy valaki egy ilyen tanfolyamon tanít vagy tanul, nem válik íróvá.

Persze, akadhatnak azért kivételek.

Nyolc évvel ezelőtt egy tízemeletes bérházban laktam a kispesti lakótelepen. A ház lakóinak nagyobbik része egyáltalán nem olvasott szépirodalmat, vagy ha nagy ritkán mégis, egészen bizonyos, hogy irodalmi folyóiratot soha nem vettek kezükbe. Csak nekem hozott olykor ilyen küldeményt a postás, ha egy szerkesztőség elküldte annak a számnak a tiszteletpéldányát, amelyben egy elbeszélésem vagy regényrészletem megjelent. Az egyik ilyen lapot egyszer tévedésből az egyik szomszédom levelesládájába pottyantották be. A kétméteres, jó kedélyű szobafestő átcsöngetett vele.

– Asszem, ez magának jött, mester! – Így szólítottuk egymást, amióta kitapétáztattam vele a szobámat. Én tudtam róla, hogy minek a mestere, ő nem volt biztos abban, hogy én milyen szakmát művelek. – Valami diszkrét képes újság? – kérdezte cinkos mosollyal.

– Nem egészen – mondtam. – Irodalmi lap.

– Az meg milyen?

Megmutattam neki.

– Ilyesmit is olvas valaki? – tudakolta.

– Remélem – feleltem. – Én mindenestre ilyenekbe írok.

– Miket?

– Ezt-azt. Novellát, elbeszélést...

– Aha – mondta. – Szóval olyan... mindenféle történeteket.

– Ahogy sikerül, úgy puffan – jópofáskodtam.

– Aztán... hoz is ez valamit a konyhára?

– Nem sokat, de azért...

– Mégis mennyit, úgy havonta?

Mondtam neki egy összeget.

– A nemjóját! – Elismerően fütytyentett. – Hiszen az majdnem több, mint amit én megkeresek!

– Lehet, de ez nem rendszeres jövedelem. Van, hogy hónapokig semmi nem jut az eszembe... Olyankor koplalok, kaparom a tapétát, és töröm a fejemet.

Elvigyorodott.

– Nyugodtan csöngessen át hozzánk, ha megszorul. Hideg söröm van. Arra mindig futja.

Megköszöntem a kedvességét, elbúcsúztunk. Aznap este ismét becsöngetett. A nagyfia volt vele, kétméteres, nagykezü lakli.

– Nem szeretnénk sokáig alkalmatlankodni – szabadkozott a mester –, de nagy kérésünk volna. – Betessékeltem őket, a szobámban ültünk le. Kikapcsoltam a számítógépemet. Jelentős pillantással néztek össze. – Komputer is kell – mondta a fiának a mester. – Mit kóstál egy ilyen? – kérdezte tőlem.

– Ez nem sokat tud, tehát nem is drága – feleltem. – De remekül megteszi írógép helyett.

Kissé oldalt hajolt a széken, lenézett a gépre, aztán fel, a monitorra.

– Neked majd lapos ízét veszek! – mondta a fiának. – Az jóval modernebb. Meg nyomtató is kell, ugye? – fordult hozzám.

– Mármint mihez? – érdeklődtem.

Megszívta az orrát.

– Most érettségizett a gyerek. Közepesen! – tette hozzá. Nem tudtam eldönteni, hogy rosszállóan vagy dicsérően mondja. – Úgy volt, hogy kitanul mellettem ő is szobafestőnek, de nincs hozzá kedve. Azt mondja, szédülne a létrán, meg hogy inkább ülne. Gondoltam, lehetne író. Maga is mindig ül, nem?

– Többnyire – hagytam rá.

– Na, ezért is gondoltuk neki az irodalmat, meg hogy mert utánaszámoltam annak, amit maga délelőtt mondott. Hogy mennyi az annyi. Nem rossz az, kezdetnek. Ha beletanul, majd többet ír össze. Ügyes gyerek ez, meg amúgy szorgalmas. Már holnap reggel nekikezd. Ugye, nekikezdel?

– Neki én – mondta a gyerek.

– Mármint minek? – kérdeztem.

– Hát hiszen ez az! – derült fel a szomszédom addig kissé gondterhelt arca. – Pont ezért jöttünk. Hogy adjon neki tippet. Ilyen izéket, na. Témákat. Hogy miről is írjon a gyerek. Kezdje mindjárt egy krimivel? Vagy olyan harcos-baszós-partraszállósal, mint amik a moziban mennek?

Hirtelenjében nem tudtam, mit feleljek. Néztam a gyereket, a leendő író. Hatalmas mancsát lógatva ült a székemen, szórakozottan, kissé borzadva bámulta telipakolt könyvespolcaimat.

– Ezt mind maga írta?

Elnevettem magam.

– Sajnos nem.

– Akkor minek van itt ennyi? – kérdezte.
– Olvasni is szoktam, nem csak írni.
Kissé szorongó pillantást vetett az apjára.
– Te is olvasol nem? – kérdezte az apja. – A múltkor is olvastál. Láttam, hogy égeted a villanyt! Szokott ez olvasni – fordult felém. – A kötelezőeket is mind kiolvasta!
– Remek! – helyeseltem. – Talán azzal kellene kezdeni.
– Olvasással? – rezzent a gyerek.
– Valami egyszerűvel! – biztattam. – Hemingway, mondjuk. Kezdetnek olvasd el a rövid elbeszéléseit, mint a Fenn Michiganben-t, vagy az indián történeteket... Várj csak! – Leemeltem a polcra egy kötetet. – Tessék, kölcsönadom. Olvass bele, aztán... gyere át valamelyik este, hogy dumálgassunk róla.
– Dumálni, azt szeret! – ragyogott a szomszéd. – Ugye, azt szeretel?
– Hát – bólintott a gyerek.
Kikísértem őket. Szomszédom előre küldte a fiát.
– Menj csak, Lali. Mindjárt én is megyek.
A gyerek elkészönt, a szemközti ajtóhoz ballagott a Hemingway-kötettel. Úgy cipelte azt a vékony könyvet, mintha festékkel teli, nehéz vödröt hurcolna. Becsöngetett, bement. A szomszéd hozzám fordult.
– Aztán mondja csak, de tényleg, ugye a minimálbér már az elején is össze tud jönni? Már ha rendesen nekikezdsz a gyerek.
– Nem tudom – feleltem.
Elvigyorodott.
– Értjük mi egymást! – Meglapogatta a vállamat. – Én se szívesen kötöm más orrára, hogy mennyit keresek! Na, viszlát akkor. Holnap küldöm a gyereket. Meg egy sört is vele! – Rám kacsintott. – Tudom én, hogy Krisztus koporsóját se őrizték ingyen!
De nem jött a gyerek, se aznap, se másnap. Leszaladtam a ház előtti ábécébe, hoztam magamnak egy sört. Azt szopogatva eltűnődtem azon, vajon jó helyen van-e náluk a kedvenc Hemingway-kötetem.

*

Ilyen előzmény után kezdtem forgatókönyvírást és *Creative Writing*-ot tanítani tavaly a Szegedi Tudományegyetemen. A könnyű kreditre utazók hamar ott hagyták a speckoll-t (mit speckoll, a sokkal komolyabban hangzó *szeminárium*ra kereszteltük el), a született lusták is lemorzsolódtak, de legalább kéttucatnyian kitarartottak, s hétről hétre megírták a házi feladatukat. „A forgatókönyvírás alapjai” címet viselő kurzus szinte szaktárgynak számított, többnyire kommunikáció szakos hallgatók vették fel, akik hallottak már harangozni erről-arról. Elbotladoztak velem „ötlettől a filmig”. Hanem a szépírási tanfolyamra mindenfelől jöttek. Egyikük se merte vagy akarta bevallani, hogy író szeretne lenni. Talán így is volt, nem tudom biztosan. Helyes kölykök voltak, valamennyien. A legegysze-

rűbbnek tűnő, s talán mégis a legnehezebb leckékkel kezdtük a munkát, olyanokkal, mint például egy fizikai tárgy korrekt leírása. Milyen egy pohár, teszem fel, vagy egy bővös kocka? Egy szál cigi. Egy női kalap. Bármilyen. A leírás ne tartalmazzon felesleges szavakat, mégis láttassa a tárgyat, értesse meg, mire való. Ennyi. Egy egész hónapon át elvöltünk ezzel. Mi az, hogy közölni? Jel – jelentés. Lélegzet. Milyen egy jó kijelentő mondat? Milyen a lejtése, muzsikája? Azután jött a cselekvéssor, majd egy történés szenvtelen ábrázolása. Aztán egy hangulaté. Egy ember „leírása”. Párbeszédtechnikák. Húzási gyakorlat. Kétszáz szóból harmincat kihúzni úgy, hogy ne „csorbuljon” a szöveg. Közös értékelés és „javított” az elkészült dolgozatokat. Jó móka volt, ráadásul hasznos – az én számomra. Nemcsak a gyerekek fogalmazványaiból húzogattam ki sorra a felesleges szavakat, de készülő regényem lapjait is szigorúbb szemmel vizslattam. Komplet bekezdéseket töröltem azzal, hogy hiányuk nem csorbítja a szöveg értékeit, hanem ellenkezőleg, a maradék jobban lélegzik, elevenebb.

A második félévben írói „modorokat” kóstolgattunk. Ezer szavas kisprózákat írtam velük Hemingway, Kafka, Hrabal, s végül a mára szinte teljesen elfeledett, nagy magyar novellista, Gelléri Andor Endre „modorában”. „A stílus maga az ember.” Miért éppen azt, s miért éppen így írhatta? A látásmód – filozófia? Más elemzést írni egy szerzőről, s megint más belebújni a bőrébe, az ő szemével látni, s hagyni, hogy tollunkat az ő keze vezesse. Nagyon gyakorlati, s igen hasznos tapasztalatokat szerezhet így a kezdő tollforgató. Mint hajdanán a neves elődök motívumait másoló festőnövendékek. Sorra születtek a „művek”. Némelyik igen jól sikerült. Alkotóik nem csak megértették, de megérezték, mintegy belülről tudták meg, hogy a mintául szolgáló modor miért olyan, amilyen.

Ezekből a vizsgadolgozatokból szeretnék most bemutatni Önöknek néhányat. Nem állítanám, hogy „növendékeimből” írók lesznek – minek is annyi? –, de úgy tűnik, egyre ügyesebbek, bátrabbak, mégis fegyelmezettebbek és pontosabbak. Úgy vélem, a mai pongyola világban nem kis dolog ez. S amit fontosnak gondolok, e stíluspróbálgatás közben önmagukhoz is közelebb kerültek. Fogadják őket szeretettel.

BOBOK ANNA

Heiße schokolade

– Ülj le, kérlek. Úgy állsz ott, mint valami Bálám számara.
 – Miért? Szerinted kijönnék?
 – Persze. Minek izgatod magad? Meghívlak.
 – Hogy nézne az ki?
 – Sehogy se néz ki. Túlzásba viszed az egészet. Most van pénzem. Meghívlak.
 Egyébként is, nekem hiányzott a forró csoki, nem neked.

A Frauline elnézte a párt, ahogy beszéltek. Végül csak leült mind a kettő. Lassan majd kimegy hozzájuk. Persze nem szabad elsietni. A főnök is megmondta – még az előző. Az a fontos, hogy jól átmelegedjenek. Nem lehet mínusz tízről csak úgy nekiesni egy jó italnak. Bár ezek nem úgy festettek, mint akik a hideg elől menekültek be.

– Elég rossz idő van.
 – Ez semmi. Évek óta itt töltöm a telet. Csak tudom.
 – Minden télen ide jössz? Miért nem maradsz a tengerparton?
 – Marhaság. Nyáron szívesen vagyok délen, de kell a hó, megszoktam.
 – Odahaza, igaz? Régen volt, de emlékszel rá, remélem. Jó hallani, hogy fontos neked.

– Miért vagy ilyen szentimentális? Egyébként sem szeretem, ha bármit bele-magyaráznak abba, amit mondok.

A Frauline hallgatódzott. Nem mintha bármit is értett volna a beszédjükből. Ide ritkán jártak magyarok. Szerette hallgatni az érthetetlen mondatokat. Tet-szett neki. Bár az olaszok talán élénkebbek, több szín volt a beszélgetéseikben. Ezek itt elég egyhangúan osztják egymást. Kéne nekik valamit adni, akár ingyen is. A férfinak talán egy whiskyt, hogy rendesen kinyissa a száját.

A Frauline a tükörbe pillantott. Jó volt látnia magát, megnyugtató. Kitipegett a vendégekhez. Nem ment tökéletesen. Új volt a cipője.

– Grüß Gott! Grüß Gott! – mindig így kezdte – Wünschen Sie die Speisekarte, oder trinken Sie nur etwas?

– Zwei heiße Schokolade, bitte – felelt a lány.
 – Én nem fogok forró csokit inni, kinek nézel te engem?
 – Hát mit szeretnél?
 – Valami erőset.
 – Itt olyat nem adnak.
 – Wünschen Sie noch etwas?
 – Nein, danke.

– Szigorú vagy, mit az anyád. Nem baj, de mondd meg neki, hogy nem kérek rá tejszínhabot.

A lány felpattant a székről, aztán hirtelen megtorpant. Ilyet már nagyon régen nem csinált. Mióta nem a szüleinél él, senkinek sem engedte, hogy ugráltassa. Figyelt rá, hogy lassan menjen oda a bárpulthoz. A Frauline háttal állt, az eszpresszógépnél.

– Tschuldigung. Mein Vater, er möchte seine ohne Schlagsahne.

A Frauline hátranézett a válla fölött. De nem szólalt meg azonnal. A sokéves tapasztalat megtette a hatását, nem kérdezett vissza, hogy Sein Vater? Csak anynyit mondott:

– Kein Problem.

– Danke.

Visszament az asztalhoz. A fal mellett ültek, a falon egy pár régi síléc volt a dekoráció. Az apja a sarokban álló rádiót nézte, aztán a lányát.

– Hozhattál volna egy whiskyt... Bocs. Felejtsd el. Meg se szólaltam. Szóval, hogy vagy mostanában?

– Mostanában... az elmúlt öt évben ... remekül, köszönöm, és Fernando nagyon rendes srác.

– Biztos rosszul emlékszem, de abban a levélben egy magyar hapsiról írtál, nem?

– Annak rég vége. Olaszországot is otthagytam, pedig szerettem. Bár ezt a Toledót is ki lehet bírni.

– És hol van, mármint a pasas?

– Nem bírja az ilyen telet.

– De csak hiányzol neki?

– Nem érzélgős fajta, hál Istennek.

A Frauline gyorsan készítette a csokoládékat. A kávégépből forró tej jött, csak keveset kellett kevergetni, a kakaópor máris feloldódott benne. A lány csészéjében a tejszínhabra fahéjat szitált egy teaszűrőn keresztül. A tiszta tálcák készen sorakoztak a hátsó pulton. Holnap délelőtt rengeteg vendég lesz. Lassan beindul a síszezon.

Kivitte az asztalhoz a forró csokoládékat. Egy kicsit odaütötte a tálcát, amikor letette. Késő volt már. A kakaóból persze semmi nem loccsant ki. Rámosolygott a vendégekre, aztán visszasietett a pult mögé. A ronggyal megtörölgette az eszpresszógépet, és kihúzta a konnektorból. Hans csütörtökönként úgysem jön, és ez a kettő is abbahagyja egyszer a beszélgetést.

– Anya hogy van?

– Jól. Lassan abbahagyja a tanítást.

– Mikor?

– Úgy öt-hat év múlva? De még élvezi.

– Mindig élvezte. Szerintem nem fog nyugdíjba menni. Nem hagyja ott azokat az édes kis kölyköket.

– Mért baj, hogy szereti őket?

– Nem baj.

A hó még mindig nem esett. Pedig napok óta jósolták a meteorológusok. Persze a hóesés ellenére is eljött volna, hogy meglátogassa, most, hogy egy régi ismerőse megírta az apjának, hogy hol tölti a telet. Szerette ezt a lármás síparadicsomot. Olyan, mint nyáron a tengerpartok. Jól mulatott a sok ember között. Mindig talált barátokat.

– És te? Te még legalább húsz évig dolgozol, gondolom én.

– Miért kérdezed? Semmi furcsa nincs ebben, még szép, hogy dolgozom. Ha már így kérdezed, te mivel töltöd az időt?

– Utazgatok és jól élek. Nem kell értem aggódni... Lassan zárnak. Odamegyek fizetni.

– Mért nem hagyod, hogy kijöjjön? Rendes pincérnőnek tűnik.

A lány ott állt a pultnál. A Frauline a csészéket igazgatta. Minden kész volt holnapra. A két forralt boros tartály elé oda voltak készítve az új csapok. Már csak a vendégek bögréit kellett elmosogatnia.

– 4,90 € insgesamt... danke.

Kibillegett a csészékért. Már sokkal biztosabban járt a cipőben. Csak estefelé próbálta fel őket, amikor kevesebb a vendég. Innen nehézkes lejutni a faluba. Ezek is hogy fognak hazaérni...

– Visszavigyelek a hotelba, apa?

– Áá nem... köszí. Sétálok egyet.

– Késő van. Leviszlek kocsival.

– Semmi szükség rá.

Felállt, adott egy puszit a lányának, aztán visszaült a székére.

– Meddig akarsz itt maradni?

– Csak egy kicsit. Menjél.

A lány kiment az ajtóig. Súlyos, fából készült lengőajtó volt.

– Tényleg leviszlek, nem fáradság.

– Nincs rá szükség, te meg úgylis idefönn laksz.

A Frauline nézte, ahogy elmegy a lány. A Hütte völgy felőli oldala üvegből volt. Innen lehetett napközben nézni a sízőket. A lány átsétált az üvegfal előtt, nemsokára beért az apartmanba.

A Frauline átvette a cipőjét. Az újat eltette a pult alá. Holnap délután is felveszi, Hansnak tetszeni fog. A férfi még mindig nem indult. A Frauline elővette a személyzeti tárolóból a kabátját. Kiakasztotta az egyik fogasra, és nézte a férfit.

A vendég nemsokára felkelt az asztaltól. Odasétált a pulthoz.

– Kann ich? – Azzal töltött magának egy whiskyt. Gyorsan megitta. A poharat elmosogatta, és visszatette a helyére.

– Es ist kalt im Wald... Grüß Gott.

FAGYAS RÓBERT

Jelentés a hegyről

A napfény megvilágította a terített pokrócon csillogó gyümölcstálakat s a boros-üvegek vörös-bordó tajtékját, amint a palackok egyik kézből a másikba vándoroltak. Talán a világ összes madara ott énekelt már. A lágy szél nevetésétől fellelkesülve mindenből szikratengert varázsolt a tavasz. A Mogyoró-hegy hatalmas zöld félgömbjén a sárga kákicsok – mint megannyi apró pattanás – az átalakulást jelezheték a bámészkodónak, ki a váci kőbánya rózsaszínben tündöklő csúcsáról tekintett át a Dunán, s aki a hegyen mulatozók számára vörös kis pontnak tűnt volna, ha bárki felfedezi. De addigra már egyetlen élménnyé olvadt a tavaszi szombat délután, s az ilyen ünnepi alkalmakkor az emberek nem törődnek részletekkel: elfogadják az idő borban mérendő múlását, s hogy a táj – hangulat csupán.

A bográcsban vadvörkölt rotyogott. Szétáradó illata széles mosolyra és egyetértő bólogatásra ösztönözte a társaság idősebb, de legalábbis komolyabb korú férfi tagjait. Az ifjak hangosan nevettek, és fiatal lányok mellé telepedve borozgattak, egy-egy pezsgő is durrant. Azokkal a dús keblű, ragacsos likőröktől kipirosodott arcú nőkkal nem volt nehéz bánni egy ilyen délutánon: hamar hanyatt feküdtek, s kinyújtózva túrték, hogy könnyű ruhájuk varrásai mentén férfiujjak körözzenek.

Kirándulók, bakancsos-kamáslis túrázók bukkantak fel a bokrokon túl, a fák közt. Egy pillanatra őket is rabul ejtette a duhaj tavasz, nézték a mulatozókat, míg a ritkás, majd lépésről lépésre sűrűsödő lombzat engedte. Ám az ő vérüket az erdő rejteke hajtja. Evés-ivás a réten... nem. Más emberek ők.

– Izomlázás mérföldzabálók! – mondta halkán a körszakállas, pocakos fickó, míg a vörköltet kevergette, s összepaprikázott arcán vigyorral, kezében fakanállal integetett a turistáknak, kik ágak recsegését hagyták csak maguk mögött, mikor észrevétlenül tovatűntek.

A napsugarak mindent tisztává és gondtalanná tettek a világban. Látni persze, onnan fentről nem lehetett, hogy a pesti kávézók és az oly sokat látott, sokat szenvedett kávéházak is kirakják asztalaikat az utcára, vagy a kertbe, hogy a város deresedő embere is érezze még, hogy él, s örülhessen a fénynek. A madarak a külvárosi körudvarok jegenyefáin is énekeltek, s most az erkélyen cigarettázó egykori *Tanár úr* is finomabb iróniával dudorászta: „*Azt mondd meg nékem, hol lesz majd lakóhelyünk! Maradunk itt, vagy egyszer majd továbbmegyünk? Itt van a város, vagyunk lakói, maradunk itten, neve is van: Budapest...*”

Beesteledni sehol sem akart. Még a hold meg a csillagok is sajnálták átvenni a naptól a szolgálatot. De a fehér és sárga fények lassanként átváltoztak narancssá, majd bordóvá, mert a napot már csak résnyire engedte világítani a Pilis. A város saját fényei viszont nem tűrtek haladékot, s egyszer csak kegyetlenül felkapcsolódtak az utcai lámpák. A fényreklámok már korábban elkezdtek a hosszúra nyúlt nappal ostromát, s mikor a Mogyoró-hegyen még hunyorogva tunkolták a fehér kenyeret a vadvörköltbe, a pesti feliratok már egy órája ropogtak a neontól.

Este rövidnadrággal és habos sörrel emlékeztek meg a vidéki piknikezők a kis kocsmá kerthelyiségében ülve az első igazi nyári napról, s arra gondoltak (míg nőkről beszélgettek), nem is lehetett volna kegyesebb az isten, amikor úgy rendelkezett: „... és ti pedig ott a Dunakanyar szülőttei lesztek mind!”

KIS VIRÁG

Zsír

Hát eljött, itt volt július közepe és a Pécssett megrendezett egy hetes punk-rock fesztivál a Malomvölgyi arborétumban, a Rockmaraton. A nyár legforróbb, legbüdösebb és legvadítóbb hete. Tele rosszarcú, fiatal, bulira éhes, általában illuminált emberekkel, olcsó pancsolt borral, vizezett sörrel, koncertekkel. Egy egész héten át tartó, jó buli. Egyszóval: Mekka.

Ádám haverommal belebújtunk két boldog csöves alakjába. Olyanok voltunk, mint Beavis és Butt-Head. Csak a buli számított.

– Még mindig alszol? Ébredj már föl, baszod! – erre keltem a negyedik napon és közben éreztem, ahogy Ádám gyöngéden belerúg a sátorból kilógó lábamba.

– Haggyá' má'!

– Hogy bírsz még mindig aludni, rohadt meleg van a sátorban!

És valóban. A reggel mindig kiábrándító, egy halom ruha és szemét közepén, egy iszonyatosan meleg sátorban felkelni fejfájással tényleg nem álom. A totális káosz. De volt ebben valami, ami jó érzéssel töltötte el az embert, valami „az én házam, az én váram” érzés. A mi saját mocskunk volt.

Körbenéztem.

Egy nagy folt éktelenkedett a nadrágomon. (Mert hát persze ilyenkor ruhában kell aludni.)

– Én hánytam vagy te hánytál le? – kérdeztem teljesen logikusan.

– Nem tom, nem emlékszem. Szerintem én nem is hánytam.

Na mindegy, levettem a rajtam lévő szakadt farmert, és fölvettem a hozzám legközelebb heverő nadrágot, majd kidugtam a fejemet.

Ott állt Ádám, egyik kezében sörösüveggel, másikban cigarettával, úgy, ahogy szokott. Úgy félrészegen.

A sátrat természetesen – mint minden évben – a lehető legdimbes-dombo-sabb helyre sikerült felvernünk. Így aztán, mikor az ember felkel, észreveszi, hogy a sátor legaljában fekszik, az összes cuccával együtt.

– Már megint a legszarabb helyre vertük fel ezt a szart! – méltatlankodtam.

– Ki nem szarja le? Gyerünk ki a kocsmába!

Kikászálódtam.

– Ez az én boxerem – állapította meg Ádám a rajtam lévő rövidnadrágról.

– Hö? – Lenéztem. – Oszt? Gyerünk!

Elindultunk a sárga köves úton, pólóban, rövid gatyában, mezítláb, egyenesen a cél felé. Aki már volt itt, tudhatja, hogy a „fesztivál keretein belül” nem érdemes piát vásárolni, viszont ha az ember kicsit kijebb merészkedik, találkozhat a legtökéletesebb becsületsüllyesztővel, mit életében látott. Murvás út vezet oda, jobb oldalán lesz a kocsmá, balra pedig rét, és a réten sziesztázó fiatalok. Elindultunk.

És amikor odaértünk, leültünk a rétre mi is:

– Van nálad pénz?

– Óh, bazmeg! Nincs! Nálad?

– Nálam sincs. – Tanácstalanul néztünk egymásra. Ádám szemében hirtelen fény csillant, és éreztem, mindjárt kipréseli magából az élet értelmét, mindenki számára a megváltást. – Tarháljunk! – javasolta diadalittasan, kihúzta magát. (Igen, a nagy igazság)

– Oké! – válaszoltam ugyanolyan elánnal.

– Figyu! Én szerzek sört, te szerezz cigit.

És ezzel a lendülettel felállt, majd elindult. Cigit kérni valakitől, még hagyján, az nagyjából elég gyorsan szokott menni. De a pia nehézkesebb téma. Mert ugye, nem mehatsz oda valakihez, hogy adja neked a sörét, vagy vegyen neked egy másikat. A beleivást sokan nem hagyják, és azt ugye Ádám nem tudja elhozni. De! Van ám egy egészen elfogadható módszer. Egy pohárral kell mászkálni, és mindenkitől megkérni, hogy ugyammá' öntsön bele egy kicsit a sajátjából. Így szép lassan összejön egy pohárra való.

Hát Ádám el is indult. Én továbbra is csak üldögéltem a füvön. Elöttem nem sokkal egy kis párocska volt, a csaj a srác karjaiban feküdt, míg az nézte a lányt. Nem dohányoztak. Nem jók. Balra egy nagyobb társaság ült körben, beszélgettek, röhögcséltek, cigiztek. De nem volt kedvem felállni. Márpedig a lejmolást nagy alázattal kell művelni. Nem lehet csak úgy odakiáltani. Jobbra néztem. A murvás úton jött egy srác. Magas, vékony, félmeztelen. Hosszú, barna haja kiengedve lengedezett a hátán, rajta kockás rövidnadrág, lábán sáros bakancs, befűzetlenül! Lassan, de erőteljesen lépkedett, arcán letörölhetetlen mosollyal.

Mit srác? Egy valóságos félisten. És övé a világ. Nézett, és én is néztem, ahogy közeledik.

– Nincs egy cigid véletlen? – szedtem össze a bátorságomat végre.

Ő nem szólt semmit, de odajött a fűre, leguggolt hozzám, elővett egy doboz beton Szofit. És én feltettem a lehető legbunkóbb kérdést, amit ilyenkor fel lehet tenni:

– Vehetek egyet a haveromnak is?

A szemembe nézett, majd résnyire nyitva száját, egy magabiztos mosolyt eresztett rám. – Persze.

Én mindeközben azt hittem, menten elájulok. Úgy éreztem, elolvadok a tekintete alatt, és testemet felváltva járta át a hideg meg a meleg.

Fölállt, és elment. Ennyi. Egy szó nélkül továbbállt. Természetesen utána néztem. És ő is hátranézett. (Lehet, hogy nem is rám, de ez részletkérdés.)

Hátradőltem. Éreztem, ahogy a fű csiklandozza a derekamat, fönről pedig a nap sugarai gyöngéden áttörnek a fa levelein.

Hirtelen Ádám lépett be a képbe.

– Na? Szereztél?

– Ja!

– Kettőt is? Király vagy! Na, tessék! – nyújtotta az ő szerzeményét. Színe teljességgel beazonosíthatatlan volt.

– Mi van benne?

– Óh, sör, bor, valami töményszerű szar, vébéká, meg asszem, energiatital.

– Zsír! – és közben nevetek és iszom, ő meggyújtja a cigiket.

Hát ennyi. Egy egész hétig tartó buli negyedik napján vagyunk. A nyár döglesztő, és mi itt hűsölünk a fák árnyéka alatt. Semmi dolgunk, nem érhetnek problémák, és a köztünk lévő egyezség kimondja, hogy sem rendet rakni, sem tisztálkodni nem vagyunk kötelesek. Van már italunk, cigarettánk. Mi kellhet még?

– Hallod! – lököm oda Ádámnak.

– Mi va’?

– Asszem, mi örökké fogunk élni.

Ádám rám néz nagy, kerek szemével, szája mosolyra görbül, és reagál.

– Hát az zsír lesz!

LASS PÉTER

Fogyatékosok nyara

A nyár megérkezett, sőt, az idén nemcsak a nyár, hanem annak apoteózisa, a hibátlan, zöld, alföldi nyár – június közepén. A nap fehéren vakít a fakó, farmerkék égen, srácok ricsajoznak az újszegedi ligetben, a liget túlsó felén az Alföldi Liga gyerekcsapata rúgja a labdát. Zúgnak a fűnyírók, a hídról idehallatszik az autók monoton berregése, a Ligetfürdő előtti sima makadámon görkorcsolyák csikorgognak – és mindezt auditív csipkeszegéssel szegi be a kerti locsolók vigasztaló, selymes sziszegése. Igazi békebeli, tősgyökeres, döglesztő június, ugyanakkor aszályos is, egy szem eső nélkül, amikor csak a locsolókocsi arra söprő vízpermete mozgatja meg a májusból ottmaradt papírfecniket. Az embernek, ha körül néz, az a meggyőződése támad, hogy többen vallanak most szerelmet kedvesüknek, mint ahányan szakítanak partnerükkel; többen születnek meg, mint ahányan eltávoznak; és sokkal több Coca-Colát fogyasztanak majd, mint az elmúlt hónapokban bármikor. Így van rendjén, hiszen itt a nyár!

Itt a nyár, és ezen a nyáron az Alföldi Liga gyerekcsapata úgy dönt, hamarabb megkezdí a felkészülést a következő szezonra. A csapat teljes, még senki sem utazott el, valamennyien lelkesek, amiért véget ért az iskola keserves tanéve. Mi kell még egy csodás nyári délelőttöz?

Amikor Körmendi Áron, a kapitány, végignézi a többieken, majd parolázik velük, még egyikük sem sejtí, hogy látogatójuk akadt. Ők nézőnek neveznek, büszkén és dölyfös öntudattal, de az igazság az, hogy az Alföldi Liga gyerekcsapatára a kutya se kíváncsi. Így nézőjük egy szál se, viszont egyetlen látogató mégiscsak akad ezen a csodálatos napon. Hogy, hogy nem: egy kisfiú személyében. Tizenkét-tizenhárom esztendő, egymagában ücsörög a pálya szélén, a padon. Később Áron azt meséli a lányoknak, hogy a fiú legalább öt évvel fiatalabb náluk, s hogy őt cseppet sem zavarta, amikor ostobaságokat kiabált be a pályára. Próbáltunk a játékra összpontosítani, magyarázza másnap Áron, de az a kisgyerek folyton beszólt mindenbe. Le se lehetett volna lőni!

Még jó, hogy nem lőtte le, hiszen ilyen korán jött, erőtől duzzadó nyáron az ember ölelkezzen inkább, semmint embereket lődözzön. A világ tele van hűsítővel, teniszlabdákkal, a felhajtókon Lexusok parkolnak, a bélszín a mélyhűtőben várja, hogy estefelé rádobják a hátsó udvar pecsenyesütő rostélyára. Ez a fréziák, tulipánok és gondosan ápolat virágágyások ideje, amikor a lányok rövidre vágják a szoknyájukat, a srácok ellenzővel hátrafelé viselik sapkájukat, trikójukat nem gyűrik lötyögő sortjukba, s ormóttan tornacsukájuk sebes lendülettel suhan.

Végre itt a nyár! A dohányfüst sem olyan büdös már, mint a szomszéd vízvezeték-szerelő kesztyűje, kell-e ennél több?

Hanem a kisfiú ismét ott üldögél a pálya szélén. Nem is, már álldogál, a szemtelenje! Onnan kiáltja be a csatároknak, hogy „szedd a lábad”, a kapusnak meg, hogy „a kapu arra van és nem a túloldalon”, meg hogy „vetődj, mintha az ágyadba ugranál”. Viccesnek hiszi magát, pedig a fiúk szerint nem az. Áron kiszól a beszólásokra: – Tűnj innét! Elrontod a játékunkat!

– Ez nektek játék? – kérdez vissza a fiú. – Inkább kínszenvedés.

– Akkor ne nézzed! – kiáltják szinte egyszerre a társak.

A fiú elbattyog, vissza se néz, járása egy medvééhez hasonló: törzse kissé előre dől, karja leengedve leng, ahogy a liget sétányán kutya. A srácok utánanéznek, Áron megjegyzi: – Sötétebb, mint egy kocsirakomány seggfeje! – Ezen valamennyien vihogni kezdenek, ám amint a kisfiú a sétányt szegélyező fenyvesek árnyékában lassanként a liget ködbevesző paránya lesz, valamennyien összerendeznek. Ezt, persze, egyikük sem vallaná be.

Áron azonban helyesbíteni kényszerül másnap: a fiú mégsem nyolcéves, de legalább tizenkettő, és nemhogy cseppet sem zavarta őt a jelenléte, hanem egyenesen a pokolba kívánta volna a fiút.

A pokolba? De hiszen nyár van, emberek! Itt nem a pokolról kell beszélni, hanem a mennyországról. A földi Kánaán érkezett el; ha van is néha dörgés odakentről, az csupán a közlgő szívárványt jelzi. A ligettel szemközt házak százai és vegyesboltok tucatjai rotyognak a vakító, poros, dél-magyarországi ragyogásban, ahol harminckét fok van árnyékban és harminchét a napon; akkora a forróság, hogy a levegő reszket a kövezet fölött, akár egy hamvasztókemence nyitott ajtajában.

Az ilyen napoknak parázsló már az ébredésük is. Napfelkelte után a zsarátnok fellobban, az Alföldi Liga gyerekcsapata kifut a gyepre, a társak pedig azon kapják magukat, hogy kifelé, a pálya szélére tekintgetnek, vajon eljön-e elszánt kritikusuk, avagy végleg sikerült őt elüldözniük. Futótűzként terjed a hőség, a csapattagok pólója hátán az ilyenkor szokásos női alak rajzolódik ki.

A kisfiú távoli kiáltása hasít a labdapattogásba.

– Ez nagyon béna volt! Gyakorolni kell még!

– Ebből elég – Áron úgy dönt, odamegy a bicebóca látogatóhoz. Az ő járása farkaséhoz vagy tigriséhez hasonlít, állat előre feszíti, szúrós tekintete a zsákmányára vetül, ujjait begömbíti, mintegy támadására készen, hogy mihamarabb öklöbe szorítsa őket. A többiek éhes csordaként követik.

– Tudsz játszani? – kérdi Áron a fiút.

– Tudok – feleli az. – Én igen, ti nem.

– Holnap ugyanekkor, a kispályán. – Áron a nagy, az igazi pálya melletti kövezett terület felé mutat, a strand és a tenispályák közé. Bemelegítés gyanánt, esetleg levezetésként szoktak ott játszani, egy-egy fiú egymás ellen, lábteniszt.

Tökéletes megmérettetés lesz a medvegyerek számára. Tökéletesen esélytelen küzdelem Áron ellen.

Másnap mennydörgés rázza fel a környéken lakókat. A nyomasztó tikkadásban vízért szomjazók napja ez, a nyár egy másik ajándéka. Igazi kincs, mert ritka – újabb és újabb hajtások, a soron következő termések táplálója. A zivatarnak, ha jött, el is kell vonulnia. Nem is vár sokat, hamar visszavonulót fúj. Áron már a pályán van, a többiek a pálya mellett.

Megérkezik a medvegyerek, nem egyedül jön: egy nő, egy fiatal lány és egy férfi kíséri. A szülei és a nővére. A szülők tanácstalan arccal, némán állják végig a mérkőzést, a nővér végigkiabálja:

– Ez az, Tomi! Szép volt! Hajrá, gyerünk!

Áron hol a lelkes nővért figyeli, hol az elszánt kisfiút. Az első pillanattól kezdve tudta, hogy nyerni hagyja majd. A kölyök járása nem véletlenül egy medvééhez hasonló – van, aki nem kap annyit, mint mások. Van, aki semmit sem kap, csak egy szerető családot. Áron tizenhárom évesen jön rá erre, amint a meccs véget ér. A szülők megköszönik a szívességét, a kisfiú kiröhögi. Áronnak soha többé nem fog ilyen jólesni egyetlen gúnyolódás sem.

Itt a nyár?

KRÓMER ANNA

Napsütötte padon ülve várlak

Örömtől reszketve lépett ki a kórház kapuján. Csinos kis szoknyát, kötött kardiánt viselt. Bár szép idő volt, mégis átfutott rajta, mostantól talán óvatosabbnak kellene lennie, öltözhetne melegebben, hiszen ez még épp csak a tavasz kezdete. A kapu becsukódott mögötte. Lesétált a lépcsőn, melynek rámpáján tolószékben ülő, idős férfit tolt fölfelé egy nővér.

Különös hely a kórház, nemcsak szülni és születni lehet itt, de meghalni is. Sőt, van, aki itt kapja vissza az életét. Alig huszonöt éve ő is itt született, mint aztán a kishúga. Néhány éve itt vesztették el a nagyapjukat. Hálás volt, amiért olyan sokáig éltek a nagyszülei, hárman is ott lehettek az esküvőjén.

Begombolta magán a kardiánt.

Gondozott kerten vezetett az út a kerítéskapu felé. Amint kiért a fák alól, megállt, lehunyta a szemét. Szemhéja narancsfényében úgy játszottak, vibráltak a világos és sötét foltok, mint gótikus templom kövén a tarka üvegablak fénye. A kora tavaszi napsütésben újra érezte a meleget, amit az iskolaudvaron szívott magába, az érettségi előtti hetekben, a lyukasórákon. Újra átélte a megkönnyebbülést,

amellyel az iskolakapun kilépve hatalmasat szippantott a tavaszi levegőből: letette az érettségi vizsgát! Akkor úgy érezte, bármire képes. Egyetemre fog járni, aztán férjhez megy, minden vágya teljesül.

Itt, a kórház napsütötte kertjében megint úgy érezte, hatalmas tetterő munkál benne, s már nem bánja azt sem, hogy minden másképp alakult. Nagylelkűen megbocsátott az egyetemi évek sérelmeiért, s a poros, alföldi városból is csak a bátorító napsütésre emlékezett. Eszébe jutott a kirándulás, ahol Mikit megismerte. Ő akkor még egyetemre járt, Miki már néhány éve dolgozott. A kiránduló csapat aggódva nézte a felhőket a buszból, a szakadatlan tavaszi esőzést. Ám amikor a jármű nagy nehezen felkapaszkodott a dombra, amelyen a kis kápolna állt, a felhők közül kibukkant a nap, és megvilágította a kerek templomocska fehér falait. A fű egészségesen zöld volt és nedves.

„Szerelmünk tavasza.”

Arcát a langymeleg fénybe tartotta. Bőre érzékeny volt, mégis vágyta a forró simogatást, amely nyaranta sokszor okozott fájdalmat neki. Ám ez a tavaszi napfény még ártatlan volt, szelíden magabiztos, őt is azzá tette. Így, napba tartott arccal, szépnek érezte magát. Szórakozott léptekkel sétált át a kerítéskapu hűvös boltíve alatt, nem is tudta pontosan, merre. Legszívesebben késő délutánig – akkor találkozik majd Mikivel – egy padon napfürdőzne.

„A szigeten!”

Minden lépéssel boldogabbnak érezte magát. Sorra jutottak eszébe az emberek, akiket fel fog hívni a hírrel, s akiket meglátogat. Elképzelte, mennyire örülnek majd, meg lesznek hatva.

„Ne mondd! És mikorra várod?”

De nem nyúlt a telefonjáért. Előbb Mikinek kell elmondania, s az ilyesmit mégsem lehet telefonon. Mégis megtorpant egy sarkon, elővette a készüléket, bepötyögte az esemest.

„Napsütötte padon ülve várlak, a szigeten.”

Vásárolt egy csomag babapiskótát meg egy üveg ásványvizet. A bolt előtti téren virágot árult egy öregasszony. Vett tőle egy csokrot. Az újságpapír tölcserből kikandikáltak a virágfejek. Az öregasszony utána szólt.

„Illik a szoknyájához, aranyos!”

Átsétált a hídon, odalent szikrákat szórva futott el a folyó. Végre odaért a piros támlás padhoz, amely hívogatóan állt a szigeti virágágyások közt, letelepedett rá, majszolni kezdte a babapiskótát. Hátát magabiztosan vetette a pad támlájának, fejét hátradöntötte, lehunyta a szemét.

A fiú korábban szabadult a munkahelyéről, hamar kiért a szigetre. Amióta összeházasodtak, gyakran mentek meghitt helyekre együtt, akár hétköznapi munka után is. Az sem volt ritka, hogy – mint most is – a fiú virágot vett a feleségének.

„Csak úgy.”

A lányhoz közeledve léptei kissé elbizonytalanodtak.
„Te virágot vettél magadnak?”
A lány pajkosan mosolygott rá.
„Nem magamnak vettem, Apus.”

ANNA MARGIT: KIABÁLÓ

FÜZI LÁSZLÓ

*Világok határán**

IKERKÖNYV

A ház felépülésétől a ház eladásáig, negyven év családtörténete.

Erről is lehetne családregegyet írni.

Inkább kérdezem, lehetne erről családregegyet írni?

Gyerekkoromban úgy képzeltem, hogy én leszek majd az, aki megírja annak az össze-tartó, majd szétbomló nagycsaládnak a regényét, amelyikbe beleszülettem.

Valóban szétbomlónak éreztem ezt a nagycsaládot. Édesanyámék ötven voltak testvé-rek, közülük ketten kerültek városba, ötük tizenegy gyereke közül hét városlakó lett, az unokák még ismerték egymást, mert gyermekkorukban hosszan „nyaraltak” a nagyszü-lőknél, a dédunokák viszont már nem is tudnak egymásról. Anyám városba került testvé-rei egyébként is jártak haza, talán kéthavonta, a családi ünnepekre, a búcsúra pedig min-dig. Időnként mi is felmentünk hozzájuk Pestre, egyszer két hétre ott maradtam.

Nem a magam generációjának a regényét akartam megírni, nem is a szüleim generá-ciójáét, hanem a nagyszüleim regényét, az én szememben ők voltak a hősök, az alapozók, a nagycsalád felépítői.

A család szétbomlása az ő gyerekeik külön-külön való útkeresésével kezdődött. Ahogy mondom, ennek a regénynek a hősei a nagyszülők lettek volna, s voltak a regényen túl is. Valójában csak ott voltak, regényt már nem lehetett róluk írni, ma sem lehetne. Nem le-hetett, s nem lehetne, mert az ő történetük nem a felfelé haladás, de nem is a bukás törté-nete volt. Beleszorultak sorsukba, őriztek valamit, ami velük múlt el.

Történetüket nem az alapozásnál láttam, hanem az elmúlásnál.

Az idő a maga gyorsulásával már nem adott teret újabb alapozó kísérleteknek.

Szüleim megpróbálkoztak a nagyszülők mintájának követésével, de sorsuk köztes tér-ben és köztes időben zajlott. Kiléptek a régiből, s az lett a feladatuk, hogy bennünket az ő kilépésükénél is teljesebb kilépések felé segítsenek. A régihez hasonló állandóságot már ők sem teremthették újra. Csak a nagy dinasztíák rendelkeznek a külsőségek terén is a foly-tonosság jeleivel, más családok már nem. A felgyorsult mozgás azóta végképpen nem en-gedi, hogy családok generációi egy helyhez, egy házhoz, egy lakáshoz kötődve éljék az életüket.

A mi nemzedékünk már folyton új hely- s identitáskereséseket él át, a hihetetlen gyor-sulásokhoz próbál alkalmazkodni.

Félve írom le, mintha akkor, s azóta is mégis minden megkésve történt volna.

* Részlet egy készülő könyvből

A hagyományos paraszti világból kinövő társadalom politikai célokat ekkor már nem fogalmazott meg. Mondhatjuk úgy, hogy megadta magát, a politika viszont önmaga ideológiai, társadalmi és politikai céljaira használta ezt a társadalmat. Mint mindig.

Ez az időszak volt nálunk az ún. kádárizmus kiteljesedésének időszaka. A kis lépésekben való haladás vágya és a kis lépésekben való engedékenységek találkozott egy pillanatra egymással. A külső világ segítette a találkozást, a hatvanas évek második felének világát a megbékélés szelleme uralta.

Az, hogy a világ megismerhető, s az, hogy a társadalmak az embert szolgálják, szintén ekkor hatotta át a közgondolkodást. Az, hogy létezik az egységes emberiség, s az emberiségnek léteznek közös céljai. Ha nem nézem mindazt, amivel ezt az alapállást manipulálták, akkor azt kell mondanom, hogy egyfajta racionalista hit jelent meg a világban.

Számos közösségi cél fogalmazódott meg, az emberarcú világ, s ennek megfelelően az emberarcú szocializmus gondolata ennek az időszaknak a terméke. Az a tétel is, hogy Kélet-Európa szocialistává lett országai belátható időn belül utolérik a nyugati országokat.

Mi erről akkor semmit nem tudtunk. Csak éreztük, hogy változik a világ, s azért áldozatot kell hoznunk. Dolgoznunk kell, ahogy addig is kellett, de talán a munkának lesz értelme.

Akartuk vagy nem akartuk, a mi életünket a kádárizmus kísérte már gyerekkorunkban és úgy gondolom, hogy kíséri még mindig, húsz évvel Kádár halála után is. Magának a fogalomnak kisebb könyvtárnyi irodalma van, itt még a fogalmak által jelölt tartalmak főbb irányaira is alig utalhatok. Kádár gondolkodását a hatalom kézbe tartása, így mindenképpen erős pragmatizmus jellemezte, miközben az uralma különböző korszakaiban más-más módszereket alkalmazott. A hatalom megszerzésekor a legnagyobb bűnök elkövetésére is képes volt, itt mindenképpen az 1948. márciusi forradalommal, s így a magyarság gondolkodásában az örök forradalommal leginkább azonosítható 1956-os „tisztá forradalom” felszámolásában való szerepére, máig értelmezhetetlen árulására, s a forradalom leverését követő vérengzésre gondolok, később viszont szinte a társadalom fölé emelte magát, s így adott teret egymástól különböző elemek együttélésének. Rendszere végkifejletekor az ortodox baloldali munkásmozgalmi hagyomány – ne felejtsük, Kádárnak a hétköznapi életről a harmincas évek alapján voltak-lehettek elképzelései – és a fogyasztói társadalom csirái éltek egymás mellett. Kádár nem a kompromisszumok, hanem a hatalom robotosa volt, minden irányba mindig addig ment el, ameddig azt hatalma megtartása még megengedte. Ennek a gyakorlatnak szerves részét alkotta a folytonos engedés és szorítás, a valóság tényeinek tudomásul nem vétele és az ideológia uralmának fenntartása, ami egy idő után a társadalmi méretű hazugág uralomra jutását eredményezte. Nem véletlen, hogy az alaphazugság – 1956 ellenforradalomnak nevezése – kihúzása után, s persze számos gazdasági, politikai ok miatt maga a rendszer is összedőlt. Miként mindazok, akik hosszú ideig uralkodnak, a huszadik században ebben a vonatkozásban nekünk, magyaroknak még Horthy Miklós jutott osztályrészül, a hatalom megszerzése után Kádár is inkább meglovagolta a folyamatokat és sokszor maga is sodródott, mintsem hogy alapvető döntéseket hozott volna. A társadalmi valóság tényeinek elfedése és a valódi döntésekre való képtelenség továbbél a Kádár utáni, immáron demokratikusnak nevezett politikai gyakorlatban is.

A kádárizmus kapcsán mindig Zelei Miklós aforizmája jut az eszembe: „Mindig az erősebb kutya az impotens”. Gondolkodhatunk az igazságán.

A mi szűk világunkban nem léteztek a manipuláció eszközei. Az akkori politikában nyilván léteztek, ahogy a politika mindig, a huszadik századi politika pedig különösképpen élt ezzel az eszközzel. A század egyik sajátosságának éppen a rejtve maradó szándékok és történések mérhetetlen eluralkodását látom.

Azt sem tudtuk elképzelni, hogy valaki mást mondjon, mint amit gondol. Ha felült valaki a vonatra, azonnal elkezdett beszélgetni az ott ülővel, s elmondta neki, hogy hova, miért megy.

Megvolt a véleményük arról, ami „fölül” történt, de sem a pénz, sem a hatalom eszközeit nem ismerték. Nem is tudtak róluk. Ha tudtak volna róluk, akkor sem értettek volna belőle semmit. Ezért nehéz tisztázni az ún. vagy inkább megvalósult szocializmushoz való viszonyukat. Nem az egyik vagy másik politikai berendezkedéssel álltak szemben, hanem magukkal a politikai berendezkedésekkel, akkor éppen annak szocialista változatával. Az a világ, amelyikbe beleszülettem, a maga tisztaságával természetesen mindig csak a társadalom alatt létezhetett. Az ötvenes és a hatvanas években is. „Fönt” elhangoztak azok, amik elhangzottak, de az emberek a maguk világában őszinték voltak. S nyíltak. Nyíltan beszéltek arról, hogy éppen mit akarnak csinálni, mit mondott az orvos a betegségükről, mennyi pénzük van a takarékbán, mire gyűjtenek.

Mondhatnám, a természettől eredően nyíltak voltak.

A Kádár-rendszer ideológiai alapokon szervezett társadalom volt, politikai gyakorlata hittételeken nyugodott, így a bennünket körülvevő világ természetesen manipulatív volt, ebben a korábbi politikai berendezkedések hagyományaihoz kötődött, szűkebb világunk viszont valóban őszinteként létezett. Ha elfogadott valamit a fenti világból, pl. egy május elsejei felvonulást, azt a maga társas hajlamaival töltötte meg, de ez is csak a fiatalabb generációt jellemezte, nagyszüleim nemzedéke még a maga hagyományos világában élt, az újabb világba ezen a szinten sem kapcsolódott be.

A hatvanas évekre a hetvenes évek következtek.

A leegyszerűsítőnek tűnő mondat arra utal, hogy más történelmi korszak, más levegő következett. Mi akkor a változást nem érzékeltük. Hatvankilencben végeztem az általános iskolát, utána gimnazista lettem Sopronban, igaz, hogy sokat olvastam, de a nagypolitika játszmáit, változásait nem érzékelttem.

A levegőváltozást sem. Igaz, érteni akartam, hogy mi történik körülöttem, de nem volt annyi ismeretem, hogy akár magánhasználatra összerakhattam volna magamnak a legfontosabbakat. A gimnáziumban valamivel már többet tudtam. Magyartanárunk a magyarázatait azzal kezdte, hogy csukjátok be az ablakokat, beszélni szeretnék, a magyar és az osztrák tévé híradóját naponta összehasonlította. Majd csak az egyetemen szerzek tudomást, ezerkilencszázhetvennégytől a magyar politikai vezetés irányzatairól, a vezetésen belüli ütközésekről. Később már szamizdat kiadvány is került a kezembe, és a Távirati Iroda belső körnek készített kiadványaiból is olvashattam egyet-kettőt, de ez már más történet.

A hatvanas években az életünk még nem a politikáról szólt. Visszanézve hajlamosak vagyunk csak erről beszélni, pedig az élet egészen más volt. Számomra nagy váltást jelentett a soproni gimnáziumba való bekerülés. Hosszú fél éveken keresztül foglalkoztatott a kérdés, mi lesz velem.

Ha meggondolom, erre a kérdésre ma sem tudok választ adni.

Bárhogy is vélekedjenek a hatvanas évekről, abban minden elemző egyetért, hogy a hetvenes évtizedet az ún. hatvanas évektől tulajdonképpen ezerkilencszázhatvannyolctól kezdődően éles cezúra választja el. A váltást elsőként a politikai gyakorlat megváltozása jelezte, ezt jelképezte a prágai tavasz leverése. A szocialista országokban balos fordulat ment végbe, ez pecsételte meg a nálunk ezerkilencszázhatvannyolcban elindított új gazdasági mechanizmus sorsát, a mélyben pedig lényegi változások zajlottak le, az elmélet és teória helyére a pragmatizmus került, a naivitás, az őszinteség és az útkeresés vagy a pontosan meg nem határozott forradalmiság helyére a pragmatizmus, a praktikusság. A társadalomra, a közösségre figyelés helyett az egyén belső világa került előtérbe, az elvont közösségiséget a konkrét, kisebb közösségek keresése váltotta, a magyar irodalomban ekkortól figyelhető meg az apa-keresés, a történelem tisztázásának szándéka és a nemzetépítés új vonulata.

Édesanyám telente a gyárban dolgozott, három műszakban, hetenkénti váltásban, már apró gyerekkorunktól így volt ez.

Az éjjeles héten nappal nem tudott aludni, ezért azt a hetet szinte alvás nélkül dolgozta végig, ma sem értem, hogy volt ehhez ereje. A konyhában, a petróleumlámpa, később a villanyégő fényénél játszottunk, a konyha és a szoba közötti ajtó üvegére ruhát kötöttünk, hogy a fény ne jusson be a szobába, ahol a gyárba indulás előtt anyu próbált aludni. Igyekeztiünk csöndben lenni, de nem sikerült, mindig összevesztünk valamin. Amikor műszakváltás volt, az éjszakai műszakról a délutánira váltottak, reggel hatkor jöttek haza, s délután kettőre mentek vissza.

Amikor nyáron dolgoztam, egy idősebb kubikost figyeltem. Hajnalban a mezőn kapálással kezdte a napot, az átkubikolt nap után egyből a mezőre ment újból kapálni.

Ha nem tartottak volna állatokat, ha nem művelik a kertet, ha nem maradnak félig önellátók, ha nem főznek be lekvárt, ha nem főznek naponta ebédet a családjuknak, akkor a családjuk nem is élt volna meg, s nem jutott volna előre semmit.

Sokan éltek így akkor az országban. Sokan élnek ma is így az országban.

Ezek voltak és ezek ma is a sokat emlegetett belső tartalékok.

Azok, akiknek ez a sors jutott, a számukra kijelölt ritmust követték-követik.

Mindenért megdolgoztak-megdolgoznak, szinte büntetésképpen.

Ha az otthoni életre gondolok, mindig a küzdelem jut eszembe.

Több, más volt ez, mint a munka. Dolgozni valójában csak nyugodtan, kiegyensúlyozottan lehet, ám nálunk ez a kiegyensúlyozottság hiányzott.

Nemcsak nálunk, az egész faluban sokat dolgozott mindenki.

Az enyémeméhez hasonló mozgású történetet mond el Ternyák Csaba, aki a bátyám és a magam évjárata között járt a fertőszentmiklósi iskolába. Emlékezésében pontosan fel-

idézi az enyémmel sokban rokon emlékeit. Idézem: „Nagyszüleim parasztemberek voltak, akik saját földjükön gazdálkodtak, volt néhány hold földjük, tulajdonképpen kis-parasztnak voltak. Egyik nagyapám marhákkal, a másik lovakkal dolgozott. Tisztességesen megéltek a paraszti munkából, jó földek vannak persze a Kisalföldön, úgyhogy ott nem kell nagy területekben gondolkodni, hiszen gazdag, zsíros földek voltak, így mondták ők. Tulajdonképpen önellátók voltak, sőt anyai nagyapám egy kis vállalkozásba is belefogott, mert valamelyik földjén felfedezték, hogy alatta nagyon jó kavics van. Amikor a háború után elkezdődtek az építkezések, kavicseladással is foglalkozott, saját maga is szállította az árut, s emellett még 10–15 embert is foglalkoztatott. Tudom, amikor épült a mi házunk, ezt édesanyám szokta emlegetni, mert én kicsi voltam akkor, az összes kavicsot oda is a nagyapám hordta a saját 'bányájából'. Gyerekkoromban az öregek mindig úgy mondták, hogy azok, akik közel vannak a földhöz, azok az Istenhez is közelebb vannak. Ma már – azt hiszem – értem, hogy úgy gondolták, jobban érzik a kiszolgáltatottságot, jobban érzik azt, hogy saját munkájuk viszonylagos, nem elegendő, hiszen vannak más erők is rajtuk kívül, akiknek ki vannak szolgáltatva. Bizonyára ez a tapasztalat is hozzásegítette őket ahhoz, hogy ezek a parasztemberek az Istennel is nagyon közvetlen, mély kapcsolatban voltak. (...) A Fertő-mente, a Kisalföld, benne az én falum (amely azóta már város), Fertőszentmiklós, gyakorlatilag csak katolikus, csak néhány betelepült család van, akik más vallásúak. Így gyermekkoromban nem is találkoztam más vallású emberekkel. (...) Szőleje egyébként mindkét nagyapámnak volt, így otthon mindig volt egy kis vörösbor is. Az apai nagyapám a közélet iránt érdeklődő politikus alkat volt. Amolyan parasztpolitikus, akinek a Kisgazdapártban is volt valami szerepe, gyakran járt kortesbeszédet tartani a II. világháború utáni időszakban. (...) Édesapám elvégezte Sopronban a polgári iskolát, és felvételizett a győri tanítóképzőbe. Fel is vették, de aztán nem végezhette el, mert otthon kellett dolgoznia a gazdaságban. Azután meg már, ahogy az ilyenkor lenni szokott, nem lett semmi a tanulásból. Más irányt vett az élete. Egyébként édesapám is nagyon szerette a földet. A katonaság után, amikor leszerelt, összeházasodtak édesanyámmal, immár ő is családos emberré vált. Neki saját földje nem volt, a családi gazdaság kicsinek bizonyult, ezért bérbe vett, azt hiszem, valami nagy szőlőt és azon dolgozott. Tehát szőlője volt, amit nagyon szeretett, és nagyon is jól ment neki, olyannyira, hogy rövidesen el is irigyelték tőle, és visszavették ezt a lehetőséget. Végül gyári munkásnak állt. Először Petőházán, a cukorgyárban dolgozott, aztán később átkerült Fertőszentmiklósról, a Nádgazdasági Vállalathoz, úgynevezett kapocsvágó gép mellé. Később közvetlen kapcsolatba került a náddal is, előbb nádat aratott, majd szállítómunkás lett, mindig nagyon keményen dolgozott. Emlékszem, amikor este hazajött, olyan fekete volt, mintha bányából jött volna, főleg nyáridőben, amikor az ember izzad, és a poros kévéket kell teherautóra vagy traktorra felraknia. (...) Mint említettem, a földet nagyon szerette, és a föld végül is egy ötszáz négyszögöles telken a családi ház körül végigkísérte életét. Az összes szabad idejében ebben a kertben dolgozott, nagy örömét lelte benne, és a büszkeségét is jelentette. Édesanyám a háztartást vezette, és bennünket nevelt a húgammal.”

Az elemekkel is küzdöttek.

Ismerték is az elemeket.

Felnéztek az égre, s megmondták, mikor lesz eső, hány perc kell még ahhoz, hogy hozzánk is elérjen.

A távoli, a soha nem látott hegyekről hideg szelek jöttek hozzánk, gyakoriak voltak a szélviharok, volt, amikor száznegyven kilométeres sebességgel rohant a szél, a szobában hallgattuk a kinti szeleket. Az ablakok körüli résen havat fújt be a szél. Volt, hogy a ház párkányáig érő havat fújt össze a szél. Amikor kimentünk a házból, csapást kellett vágunk magunknak a méternél magasabb hóban.

Hosszú, hideg telek voltak, ha a kúthoz mentünk vízért, akkor a ház sarkán az orkán erejű szél szinte visszadobott bennünket, s az egész testünkön keresztül fújt.

Metsző, éles hidegekre emlékszem.

A téli hétvégék a fűtött szobában hosszúak voltak, a tévétől, még a háttérben menő tévétől is nagyon el lehetett fáradni.

Én is éreztem a fizikai munkában való fáradságot, nemcsak a jólesőt, hanem azt is, amikor az ember dagadtnak, óriásinak érzi a kezét. Néha annyira kimerültem, hogy semmit nem tudtam csinálni, csak ültem és lógattam a kezem.

De én mindig csak rövid ideig dolgoztam, én mindig láttam a munka végét, tudtam, hogy délután vagy holnap reggel már mást fogok tenni, vagy ha nem holnap, akkor a jövő héten, vagy ha éppen a nyári munkáról volt szó, akkor ősszel.

Számomra mindig látszott valami kiút, mindig tudtam, hogy rövidesen könyvet veszek a kezembe, s már akkor sajnáltam azokat, akik ebben a világban örökre benne éltek, számukra nem volt kiút, nem volt semmiféle kapaszkodó, tették a dolgukat szinte folyamatosan.

Ma is látom magam előtt azokat, akik az öregséghez elérve kiültek a ház elé a padra, nézték, hogy a náluknál fiatalabbak mennek dolgozni, aztán már a padon sem ültek, a folyamatos munka után csak ez a rövidke üldögélés maradt számukra az életből. Nemzedékek éltek le így életüket, egymást követve.

„Nagy László költészetét majd be kell iktatni Kelet-Európának abba az irodalmi folyamatába, nagy írói nevekkkel jelölhető sorozatába, amely egy osztálynak, a parasztságnak nagy történelmi változásait és válságait nyomozta, örökítette meg. Nem nosztalgiát sugallt, hanem a változásban az életlehetőségeket kereste meg, de nem tagadhatta a fájdalmakat, minden racionális valóságslátása és jövőképzete ellenére sem. A lírai személyességgel van jelen ebben az övét érő történelmi változásban, nem a leírás személytelenségével, olyan együttérzéssel, hogy az már az azonosulással ér föl. Egy modern költői világban évszázados hagyományoknak, életformáknak változását görgető gond van jelen. Költői föladásnak nem kicsiny, megvalósulásaiban kort jelölő kimondásokban gazdag” – írta a Tiszatáj 1978. áprilisi, Nagy Lászlót búcsúztató számában Ilia Mihály. (Nem lehet róla nekrológot írni, Tiszatáj, 1978. április, 32–34. oldal) Amióta ezeket a sorokat olvastam, nem csupán az ebben az írásban jelzett hatalmas társadalmi és kulturális folyamat foglalkoztat, Jeszenyintől és még korábbról kezdődően, hanem az is, hogy a magam helyét elhelyezzem ebben a folyamatban. Azt mondom, ez az írás munkált

bennem hosszú évtizedeken át, ez az írás indította el ezt a mostani könyvet, sok-sok mondatát cipeltem magamban az elmúlt időkben. Nyilvánvaló, hogy én, nehéz itt az én-ről beszélni, de nemzedékről sem lehet, mert ez a hely valóban egyénre szabott volt, már a szétbomlás után eszmélkedők mindenkori táborához tartozom. Azért használok ezt a kifejezést, mert a paraszti világ szétbomlása, vagy inkább az abból való kilépés évezre-des folyamat volt, azokat, akik az enyémméhez hasonló életet éltek a korábbi kilépőktől azonban megkülönbözteti az, hogy már a végleges szétbomlást figyelhették, a maguk immáron nem paraszti státusában. Ami ezután a falvakban következett, az már nem a klasszikus paraszti világhoz kötődött, még azoknál sem, akik mezőgazdasági munkát végeztek-végeznek.

Ismét leírom, sajátos emberi jelenség az emlékezet, a fentebb idézett részlet úgy élt bennem, hogy Jeszenyin nevét is megnevezi, s a Jeszenyintől Nagy Lászlóig vezető folyamatról beszél, de Jeszenyin neve egyetlenegyszer sem szerepel az írásban.

De nem a folyamatos munka volt a legriasztóbb.

A paraszti munkának, ma is így képzelem, s nincs már, akit megkérdezhetnék, hogy valóban így van-e, mégiscsak megvan a maga természetes ritmusa, s ehhez hozzátartozik a kimerítő munka is, s a pihenés is, a klasszikus irodalom legalábbis ezt sugallta, de akkor, amikor én néztem körül a világban, már egészen másról volt szó.

A megélhetést a természetes paraszti munka már nem biztosította, sem a téesztaggá lett nagyapámnak, sem a gyár körül letelepedő szüleimnek, sem másoknak. Jött a háztáji, jött a más természetű munka, s a munka utáni földművelés. Folyamatosan két világban éltek, két világ törvényeinek igyekeztek megfelelni, ezzel abban a régiben való otthonosságukat elvesztették.

Nem a folyamatos munka tette őket tönkre, hanem az, hogy a folyamatos munka mellett kellett egy másik világ törvényeit megismerniük.

Így van ez azóta is, sokakkal, s nemcsak a falun élőkkel.

Ágh István mondja egy interjúban: „Tévedés azt hinni, hogy a falusi élet csak munkából állt. Ott volt a tél, amikor jóformán csak ünnepek voltak. De annyi, hogy az ember már unta is. A nyári munkáknak pedig megvolt a ritmusa, és aki benne volt, az sohasem gondolta, hogy ő most ilyen vagy olyan nehéz munkát végez. Együtt voltunk és tettük a dolgunkat. Senki sem siránkozott. Én kapáltam és arattam, s bizonyos megdicsőülést is éreztem a munkában. A szegénység? Az tisztes szegénység volt.” („Van egy belső világ is” – Ágh Istvánt Bedecs László kérdezi, Parnasszus, 2009 nyár, 12–21., idézett rész: 19. oldal)

A falu erős köteleességtudata nélkül mindez nem történhetett volna meg.

Tudták, mit követel a föld, mit követelnek az állatok, évszázadok múltak el szinte változatlan rendben, a közösségnek kialakultak a maga szokásai és törvényei, igyekeztek ezeknek megfelelni, s közben egy másik világ jelent meg körülöttük. Ez a másik világ megint csak sokat követelt tőlük. A másik világ törvényeinek-követelményeinek is igyekeztek megfelelni.

Gyerekkoromban a falu életét a téészesítés határozta meg, erről beszélgettek-vitakoztak, ezzel viaskodtak. Maga a politika azonban nem foglalkoztatta azokat, akik körül éltem, a megélhetés, a házépítés ösztöne irányította őket, s az, hogy a gyerekeket taníttatni kell.

A gyerekek városi iskolákba, gimnáziumokba, technikumokba jártak, mindez pénzt követelt, pénzért adtak mindent, abból, ami a ház körül termett, nem lehetett megélni, eladni ugyanis nem lehetett, inkább csak élni lehetett velük. A mindennapi megélhetés a ház körül és a földeken végzett munkából származott, mindaz, ami ezen túl volt, a fizetésből.

Ezért volt a munkán túlnövő küzdelem, ezért volt az állandó feszültség, a folytonos vibrálás.

Leginkább az bánt, hogy érezniük kellett, a világ alatt élnek. Ha édesanyám újabb barátainkról, ismerőseinkről kérdezett bennünket, akkor a legvégén mindig feltette a kérdést, aztán gazdagok-e?

A gazdagság kifejezés sohasem az anyagi jólétet jelentette az ő szóhasználatában, hanem a nyugodtabb, könnyebb, az övénél kiegyensúlyozottabb, kevésbé kiszolgáltatott életvitelt. Olyan világra utalt ezzel, amelyiknek ő maga nem volt a részese.

Megvolt az elképzelése egy övétől különböző világról.

Én is sokszor érzem még, hogy kívül vagyok a világon, ez azt jelenti, hogy a korábbtól különböző világba az ösztöneimmel még nem nőttem bele.

Ha használhatom a mai kifejezést, akkor ilyenről még nem hallottam, szociológiai vonatkozásban erősen tagolt világban éltünk. Bár mindenki ismert mindenkit, azért meghatározott volt az a kör, amelyikkel kapcsolatot tartottunk vagy tarthattunk. Értelmiségekkel, tanárokkal, a gyár vezetőivel vagy az orvosokkal csak a kikerülhetetlen helyzetekben kerültünk kapcsolatba. A gyári fogorvos Sopronból járt le, a köszönést is alig fogadta, talán ezért félttem elmenni hozzá akkor, amikor fájt a fogam. Azóta is félek elmenni orvoshoz-fogorvoshoz, durva kifejezéssel azt mondhatom, az alávetettségi helyzetek tovább élnek bennem.

S hány ilyen eset volt még!

MÓSER ZOLTÁN

*Parttalan időben**CSERE JÁNOS NYOMÁBAN¹

Különös élmény volt, pedig alig történt valami, mégis máig emlékezetes az a régi erdővidéki út, amelyről itt csak röviden szólok. Közel három évtizede Apáczai Csere János szülőfaluját kerestük fel, hogy a szülőházat, a falut és az iskolát lefényképezhessem. A szülőház helyén egy bezárt borbélyműhely állt. Annak az udvar felőli küszöbén egy idős anyóka ült, ölében könyv: Illyés Gyula *Petőfijét* olvasta. Szerkesztők és irodalmárok társaságában voltam ott, akik ott szóhoz sem jutottak a csodálkozástól. Én is csodálkoztam egy kicsit, aztán azzal nyugtattam magam, hogy ez lenne – ez volt? – a természetes.

Itt a faluban minden a „Barca-apácai szegényre”, Csere Jánosra emlékeztet. Kezdve a falu névtáblájától az iskolán át a temetőig. Hogy a temetőben miért, hisz nem itt van eltemetve? Ez igaz, de aki a sírok és fejfák között járkal az a feliratokról elolvashatja, hogy mennyi apácai Apáczai nyugszik itt. Mindegyik más, vagy mind ugyanaz a család? Igen, mind más, de mindegyik Csere azt a Csere Jánost idézi. Erről bárki meggyőződhet, aki el látogat ide, az Olt mellé.

* A 350 éve, 1659. december 31-én elhunyt Apáczai Csere Jánosra emlékezünk.

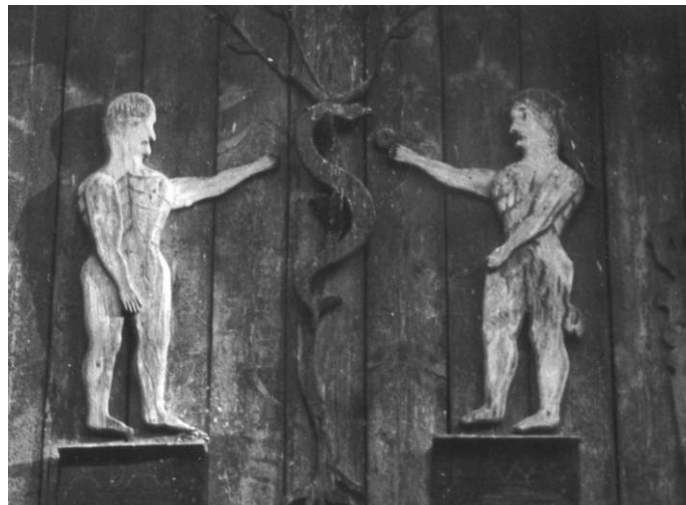
¹ Kovács Sándor Iván írása (Apáczai Csere János emlékezete. Csíkszereda, 2000. 9–10.) alapján.

Úgy mentem a kolozsvári házsongádi temetőbe fényképezni, hogy nem tudtam, merre van az Apáczai sírja. Akiket kérdeztem, azok sem tudták. Aztán balra fordultam, majd jobbra, egy kicsit mentem felfelé, egyenesen, és magam sem tudom, hogy miért, de megint balra fordulva haladtam a sárban néhány lépést, és ott álltam Apáczai és hitvese, Aletta van der Maet sírköve előtt. Ezt a nevet számunkra Áprily kései siratóverse tette felejthetatlenné.

Csere János öt évig volt Utrecht város lakója. 1651. szeptember 30-án itt vette nőül Aletta van der Maet utrechti hajadont. „A van der Maet család a város előkelő familiái közé tartozott. Apáczai és Aletta megismerkedéséről, szerelméről úgyszólván semmit sem tudunk. Nagyon ritka esetben történt meg, hogy a külföldön tanuló diák idegen asszonyt hozott volna haza, Szenczi Molnáron kívül alig is tudunk más, Apáczaiéhoz hasonló esetet. Az előkelő polgári család háza kedvező, nyugodt légkört teremtett Apáczai munkájához.” Ahogy az Enciklopédiában olvassuk, a feleség tisztei, hogy „az ő ura reá való gondviselését tehetsége szerént édes tanácsaival s szorgalmas otthon való munkájával fizetgesse vissza életének minden napjában, hogy csendes lélekkel, nagy böcsülettel s ezekhez illendő külső magaviselésével, szavaival, ábrázatjával az ő urát mind jelen, s mind távollétében mindek felett tisztelje”. El tudom hinni, hogy ez az ő esetükben így is volt.

Külföldről Csulai püspök hazahívó levelére útnak indult gyermekével és feleségével: Gyulafehérvárra 1653. augusztus végén érkezett. Sok bajjal és gonddal járó életéről itt nem szólhatok. Röviden csak annyit: nehéz életű volt, sejtésem szerint nehéz természetű is. És sírnivalón rövid életű: 29 éves korában már halott. Első gyermekét ő temette el. Nem sokkal Apáczai halála után meghalt felesége és második gyermeke is. A „gyámolatlan nő – így szól a fáma – urát keresve, sírba ment utána...” Apáczai sírjának helyét ma már senki nem tudja. Ez a sírkő csak jel: fényes jel, évszázadok búját és zenéjét idéző jel. Több mint emlékkő.

Apáczai az első emberpár bukásáról írta doktori értekezését (1651). Itthon magának is buknia kellett, mint a professzorságra vágyó Szenczi Molnár Albertnek, mint a meghurcolt Tótfalusi Kis Miklósnak. Ő Gyulafehérvárról lelki sebekkel érkezett Kolozsvárra, s itt 1658–59-ben taníthatta rajongó alumnusát, Bethlen Miklóst. Önéletírásában ő hagyta ránk a legszebb Apáczai-portrét:

„Apáczai János [...] nemcsak tituláris, hanem valósággal ugyan doctus doctor [képzett tudós] volt, a zsidó és ahhoz tartozó chaldeica, syriaca és a görög nyelvben csudálatosan nagy perfectióra ment volt, Hollandiában meg is házasodott volt, és ha nemzetségéhez, hazájához abban az Isten dücsőségéhez való szeretet le nem hozta volna, professzori tisztességes hivatala és kenyere lett volna oda fel. Bizony dolog, ha az Isten hamar el nem vérszi vala, és bárcsak azt, amit éle, a haza békességében fordíthatja vala a közönséges jóra, sok nagy tudós embert csinál vala, és mind az egész nemzetséggel, külső-belső renddel megköstoltatja, szereteti vala a solida eruditiót [az alapos műveltséget], kiváltképpen mikor osztán Kolozsvárott tisztességes állapotra méne először Keresztúri Pál nagy kegyes patrocimiuma által....

Mikor ez a nagy tudós ember lejött az akadémiából, az akkori erdélyi szokás szerint Fejérvárott adják kezébe a poetica classist [a poétikai osztályt], fogja a Vergilius Georgicáját, azt kezdi el fordíttatni magyarra a poétákkal, de nemhogy azok tudták volna, de az egész kollégium mesterestül együtt sem tudta volna (amicsodások akkor voltak) végbevenni. Ő azért maga foga vélek együtt hozzá és annak alkalmatosságával physicát, astronomiát, geographiát kezde tanítani [...]. Bisterfield német nagy professzornak [...] nagy gyaláztatjára és bosszúságára. Ez a jóra való igyekezete Apáczainak először gonosz, de azután nagy javára lett, mert mindhogy az odafel említett secták szerint theologus presbyterianus, philosophus carthesianus [presbitériumpárti teológus, karteziánus filozófus] volt, a fejedelem előtt úgy elvádolták, hogy hallatott olyan szó, tudom, de a fejedelem szájábólé vagy a vádlókéból, nem tudom: megérdemelné ez az Apáczai, hogy a fejérvári torony tetejéből vetnék le.

Ellenben Keresztúri Pál fiának hívja, és ritka ebédje vagyon nála nélkül, ő adja tanácsul a fejedelemnek, vesse ki ebből a kollégiumból, tegyék mesterré Kolozsvárott, a rákot a Szamosba. Így is lett; és osztán esztendőök és sok változási után a hazának az atyám szerze néki Barcsai Ákostól a rend szerint való kolozsvári fizetésén felül esztendőnként az aknárról [a sóbányáról] négyszáz forintokat. A nagyatyám Váradi Miklós is jó patrónusa volt. No, elég az, Apáczai nyitá meg Erdélyben a tudós embereknek, mind a valóságos tudományoknak, mind a becsületnek ajtaját...”

Bethlen később ehhez még hozzá teszi: „Apáczait azután nem láttam, mert az Isten ebből az ostoba, háládatlan magyar világból, mely őrá méltatlan volt, kivette [...] A szörnyű tanulás és az Isten háza és közönséges jó miatt való szorgalmatoskodás betegíté szárazbetegségbe, melyben is semmit sem kedvezvén az erős lélek az erőtlén testnek, ki kellett menni belőle, úgy tetszik, ultima die anni 1659. [1659 utolsó napján, Szilveszterén.]. Tanuljanak ebből, mert én ezt nem magamnak írom, a tanító szülék, kurátorok; a tanítók és tanulók, hogy a gyermeki üdőt siessenek jóra fordítani, mert nem tudják, meddig tart: Non aestas est laeta diu, componite nidos. [Nem soká tart a vidám nyár, rakjatok fészket.]”²

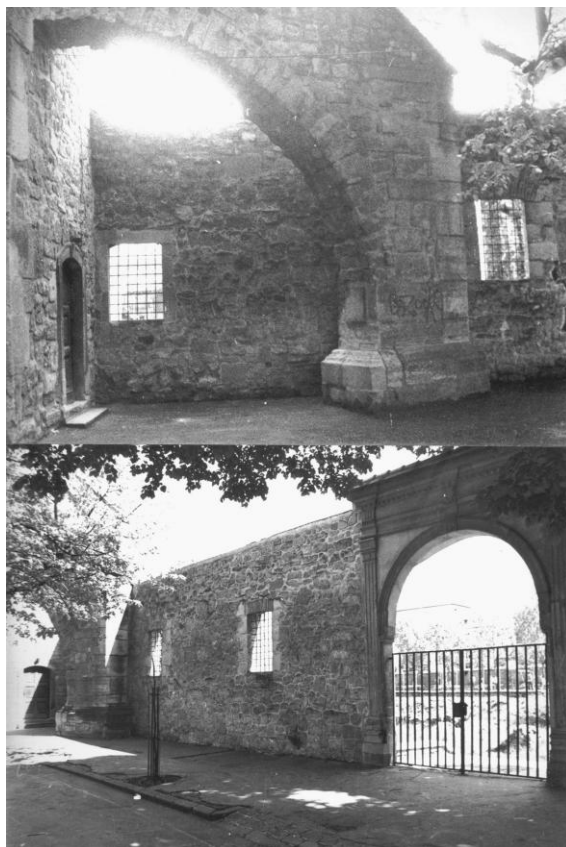
*

Aki Kolozsvárt megfordul, ha csak egy órája is van, biztosan felkeresi a Farkas utcai református templomot. Én sokat járok a kincses városba, és mindig elsétálok oda. A legutóbb, amikor be akartam menni a templomba, zárva volt. Ezután próbálkoztam azzal

² Bethlen Miklós élete leírása magától. In Kemény János és Bethlen Miklós művei. Bp., 1980. 550-552, 555.

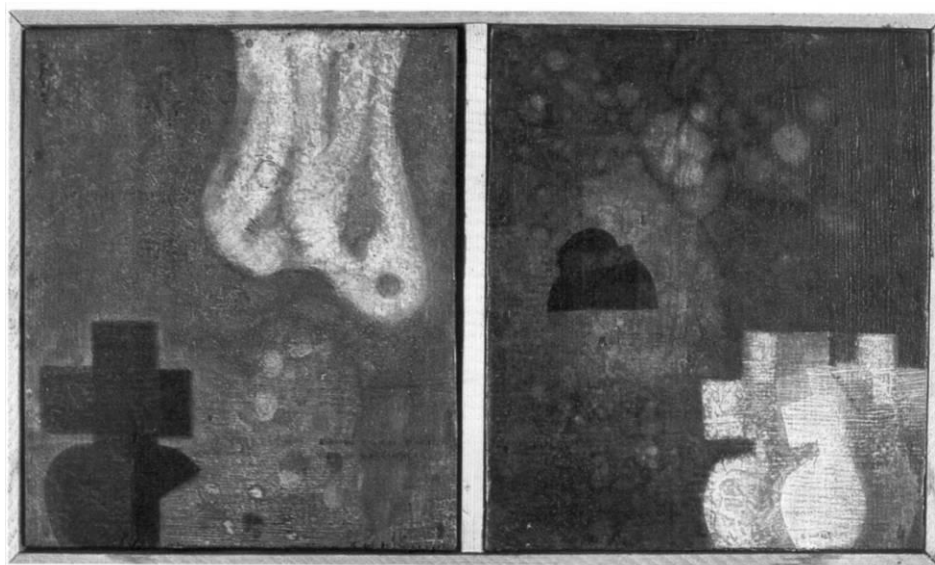
a rácsos kapuval, amely a volt kolostor területére nyílt, és amely az emlékeim szerint mindig be volt lakatolva. A legnagyobb meglepetésemre most egyből kinyílt és végre beléphettem azon a kapun. Beléptem a „nincs”-be, hisz itt most az alapfalakon kívül semmi sincs. De ezek a romok majd mindenkit emlékeztetnek a régvolt időkre. Kivált a református kollégiumra, s azok tanáira, köztük Apáczaira. Így volt ezzel a költő Lászlóffy Aladár is, aki benézett a rácson, a kapun – „a könyvek nagykapuján” –, és meglátta az olvasó Apáczait. Az 1975-ben megjelent verséből idézek néhány sort:

*Professzor Apácai, térdén
az átlapozott világgal
kinéz a havazásba, keze
a penna után nyúl,
máshova gondol. A dátum,
ez a behavazott kerítés
ott a korra nyíló ablakon
túl. Mögötte az utolsó
diákok: a házsongárdi fák.*

A középkori volt Mária templom, amely egy feljegyzés szerint 1503-ban már készen állott, 1622-ben a reformátusok tulajdonába került, akik az akkor romos épületet újjá építették. S azóta itt *szárnyalva száll a zsoltár*, ahogy Maksay Albert, a biblika–teológia kolozsvári professzora írta versében, aki rímekbe szőve foglalta leltárba a templom utolsó három évszázadát, és így emlékezett Geleji Katona és Szenczi Molnár után Apáczai Csere Jánosra:

*Öreg Rákóczi Györgynek a templom kőpadlóján
Azóta semmivé avult a lábnyoma,
Nem prédikál a faragott katedrán
A tudós, hívő Geleji Katona,
Az egydallamú, komoly zsoltárhangban
Nem ajkáról, csak verséből szól Szenczi Molnár szava,
Az is csak emlék, hogy a barna padsorok közt
Apáczai is itt járt valaha.
Itt vannak mégis: láthatatlanul,
Nesz nélkül köztünk állnak és figyelnek...*

BÁLINT ENDRE: TEMETŐ I-II.

POSZLER GYÖRGY

Pozsonyi úti apokalipszis

A NAPLÓ ÉS AZ IKREK HAVA

*„Mikor harapni kezd a bárány
s a bűgő gerle véres húson él,
mikor kígyó fütyül az úton,
s vijjogva fűjni kezd a szél”*

A vers, a *Csütörtök* három erőszakos, önmaga ellen forduló halál után vonja le a költői következtetést. Feje tetejére állt a világ. Megfordultak az eddig érvényes előjelek. A szelídség jelképe, az áldozati bárány harapni kezdett. A szép szerelmet bűgő gerle véres húst zabált. A halkan sziszegő kígyó a gyilkosok jókedvét fütyülte. A szél pedig fújta az utolsó ítélet eljövételét. '39 májusa van. Tizennégy hónappal az Anschluss után. A környezet felvette az ember fiziognómiáját. A megvadult emberi világ megvadította a természet világát is. Halál uralta emberi-természeti rend. Amelyben az ember dehumanizálódott, a természet denaturalizálódott. Ám nem a bölcs halál, hanem a gyilkos halál uralkodik. Amely nem beteljesíti, de megszakítja az emberi létet. Az első áldoztat – logikusan – a lét törekénységét hordozó és kimondó költő. Ő vezet Hispániában a fényes kés elé. Az igazról tanúskodik. Meg is ölik érte, mert maga még sohasem ölt. Alkalmatlan a gyilkosból áldozattá, áldozatból gyilkossá vezető út oda-vissza megtételére. Rossz, értelmetlen, ijesztő halál. Jó, értelmes, elnyugtató halál csak az álmokban létezik. Álomban lehet más halál. Ami után mélységes, telített csönd hallgat. Vagy ilyen lehetett a gyerekkor emlékeiben élő poétikus régi, álom-elmúlás. Amikor rézbőrű volt az alkony, és hősi a halál. Talán az emberi kapcsolatok legkiszolgáltatottabbika, a szerelem adhat a rossz halál ellen védelmet, a jó halálnak értelmet. Amikor a rossz halál félelmét felemelt mákvirágsgzirommal űzi el. Hogy benne a halálon, mint egy álmon, átesni lehessen. Az ősz és az elmúlás fölé emelkedve. Érett költészete ebből, a feloldhatatlan halálkomplexusból közelíthető. Mert ekkor már – a politikájához közelítvén – minden történésnek más távlatot ad a halál.

Hogy mindez egyéni apokalipszisába, gyötrő halálkomplexusa napi életvitelébe, hétköznapi realitássá válásába torkollik, arról legegységesebben naplója tanúskodik. Két hónappal az apokalipszis tünettanát megjelenítő vers születése és tizennégy hónappal az apokalipszis valóságát megmutató politikai lépés, az Anschluss megtörténte után – nem tudva, de érezve, hogy utoljára – Párizsba utazik. Megérzés és meglátás, tegnapi álom és mai valóság, múltbéli emlék és jelenbeli tapasztalás egymásba folyik. Egyértelműen élet-

rajzi költészet. A költészet értelmezi az életutat. Az életút létrehozza a költészetet. A Napló és az Ikrek hava mutatja a valódi ihletettséget. És kínál egy magyarázatlehetőséget is.

Az alvilágba való leereszkedés folyamatát tehát a Napló érzékelteti. '39 júliusában indulás – láttuk már, hogy utoljára – Párizsba. Bécsen, vagyis az alvilágon, a harmadik birodalmon át. A Westbahnhofon éri a döbbenet. Bokacsattogások és karlendítések a hétvégi, ünneplő tömegben. Az apokalipszis, János jelenéseinek képei villannak fel a rendszeres bibliaolvasónak. Karszalagok és vállpántok igazítanak el a jelenet félig már alvilági eclair-obscurjében. Itt emelkedik a naplóbejegyzés líraian pontos művészi prózává. Mert meglátja az őt körülözlő tömegben a Jelenések napba öltözött asszonyát. Aki megszülheti üdvözítő-felszabadító fiúgyermekét. És látja a rátámadni akaró sárkányt is. A hétfejű, vörös vadállatot. Meg a Jelenések másik szörnnyét. A földből kinövő kétszaruút. A jó és rossz, az üdvözülés és kárhozat örök küzdelmét. Mihály arkangyalt, ahogy harcol velük. Ettől elevenedik meg egy korábbi, Pozsonyi úti éjszakai vízió. Amit egy autó elütötte kiskutya sírása, az erőszaknak kiszolgáltatott kreatúra fájdalmas panasza hívott elő. Az éjszaka felvillanó fényeiben megjelenő napba öltözött asszonnyal és előtte a fogait kivillantó, tátott szájú vörös szörnnyel. Aki várja a születni vágyó fiút, hogy elpusztíthassa.

Megrettenésében olvasni kezdi az álmából felvert Fanninak a Jelenéseket. Ezután jön a félelmetes előreutalás. Reggel Fanni a Bibliával a kezében könyörög. Hogy ne nyúljon hozzá a szöveghez. Ez az előhang a Napló legmegrendítőbb vallomásához.

Tehát a Napló tanúskodik a feltárló apokalipsziszról. Ezért is érdemes – az *Ikrek havával* együtt – megidézni... Arról az apokalipsziszról van szó, amit a *Csütörtök* című vers – az eddig érvényes előjelek megfordításával – már költőileg előrejelzett. Ezzel az apokalipszissal kezdődik a meggyilkolásához vezető emberi-költői pokoljárása. Kibontakozik a naplóban egy rövid idill is. Az utolsó néhány hét Párizsban. Idill. Ellentételezi a megelőző apokalipszist, a követő tragédiát. Pontosan az a szerepe, mint a nagy formátumú drámákban. Megállítja egy pillanatra a folyamatokat. Hogy annál élesebb legyen az elkerülhetetlenül tragikus végkifejlet robbanása. Annál nagyobb a szöveg feszültsége, mert tudható: hogy a pokoljárás, az indító apokalipszis és a végző tragikum, tehát a végkifejlet nélkül a pálya ígéretesen indul. Az ígéretes indulásnak legalább két összetevője megemlítenő.

Először Sík Sándor közelsége a szegedi pályakezdésben. Hozzászámítva ehhez Sík tanítványainak körét. A szegedi fiatalok művészeti kollégiumát is. Tehát ott van a nagy pedagógus közvetlen közelében. Aki a tudományosan újra megvizsgálandó Prohászka Ottokár, az emberileg és történelmileg ragyogóan sugárzó Márton Áron mellett van a XX. századi magyar katolicizmus legjobbjai között. A piarista cserkészlet híres vezetője. A katolikus költői megújulás központi alakja. Neves irodalomtörténész. Készülőben van a Zrínyiről és Pázmányról írott monográfia, mögötte van a fejlődéstendenciát vázolni akaró nagy kísérlet, a Gárdonyi, Ady, Prohászka. És készül átfogónak ígérkező nagy esztétikája is. Körülötte pedig a közvetlen tanítványok. Buday György, a világhírűvé váló fametsző; Ortutay Gyula, az akkor jelentősnek induló néprajztudós; Baróti Dezső, a kiváló irodalmár-esszéista; Tolnai Gábor, az ígéretesnek tűnő irodalomtörténész; Hont Ferenc, a bátran kísérletező színházrendező; Erdei Ferenc, a paraszti polgárosodás szociológusa. És közöttük a pályakezdő Radnóti Miklós. Aki Sík Sándor mellett Zolnai Béla tanítványa is. A kiváló stíluskutató és romanistáé. Aki a Minerva egyik meghatározó szerzője. Vagyis a szellem-

történeti irányzat és módszertan egyik hazai meghonosítója. Fontos szellemi közösség ez. Egy még nem létező, de lehetséges másik Magyarország megteremtésének kísérlete.

Másodszor ígéretes költőként ott ül a Nyugat asztalánál. Jelképesen szólva: Babits fényében és árnyékában. És meg-megjelenik a szellemi-irodalmi kegyhellyé váló Előhegyen is. Esztergomban, Babits ágya mellett. Akkor is, amikor a szellemi színvonalat és irodalmi rangot reprezentáló mester már „csak csont és bőr és fájdalom”. Vagyis ott van a lapot lényegében csináló Gellért Oszkár; az esszéíró nemzedéket képviselő Halász Gábor; A legközelebb álló költő barát Vas István; a Babbitstól íróvá avatott Cs. Szabó László között. Az irodalom igazi nagy kérdéseiről beszélgetnek. Babits hagyatékáról, a Nyugat örökségéről, egy versbefejezés változatairól, a daktilusok megőrzéséről. Vagyis a magyar irodalmi kultúra épen tartásának, túlélésének lehetőségeiről.

Azaz két fontos, felnevelő műhely. Amelyekben indulhat a pályakezdő műveket megteremtő életút. De a lehetőségeket megfojtja az apokalipszis fullasztó légköre. Amikor indul a pálya, vallásgyalázásért perbe fogják. Amikor kibontakozik, munkaszolgálatra behívják. A kitagadottak modern rabszolgahadseregébe. Költői virágkora előtt a bori alvilág majdnem-haláltáborába hurcolják. És remekművei évadán meggyilkolják Abdán.

A közvetlenül a '39-es apokalipszis után született Ikek hava és a '34-től – nagy kihagyásokkal – évekig vezetett Napló kirajzolja egy költői prózában írott lírai önéletrajz körvonalait. Amelynek középpontjában az öntudatra vagy éntudatra ébredés történeti és pszichológiai lépcsőfokai állnak. Az Ikek hava igazi tárgya a ki is vagyok én dilemmája, A Napló igazi tárgya és a hova is tartozom én dilemmája.

Az Ikek havában talán nem is a szerkezet, az idősíkok váltása és az elbeszélői pozíció alakulása a legizgalmasabb. Persze értékeiben mindez benne van. De érdemes megjegyezni, hogy a mű születésekor, a modern, klasszikus modern próza világirodalmi áttörése után vagyunk. Tehát Proust az apró érzéki jelenségek elemzéséből, az elbeszélői tudat középpontba állításából, az időélmény szubjektívvá tételéből egy új epikai világot felépítő regénytörténeti forradalma után. És Joyce tudatáram-technikájának kísérlete után. Nem is beszélve Woolf az idősíkokat egymásra pörgető játékosan komoly regényszerkezeteiről. Hozzáteve, hogy e művek egy része már magyarul is kezdett megjelenni. Sőt, hazai adaptációjuk és kritikai feldolgozásuk is megkezdődött. Például Szentkuthy Miklós szépirodalmi életművében és Németh László Proust-tanulmányában. Meg természetesen Szerb Antalnak az egész műfaj történeti forradalmat feldolgozó, monográfiai értékű nagyesszéjében, a Hétköznapiak és csodákban. És nem is a mű teoretikus előzményei vagy indításai a legizgalmasabbak. Igaz, Bergson tartamfogalma ott van a szövegben. Az elbeszélő érzéki élményeinek, villanó felismeréseinek, megőrzött emlékeinek egymásra rétegződéseiben. És még meghatározóbban jelen van Freud. Aki tudósként és íróként is igen fontos a számára. Haláláról naplójában is megemlékezik. A tudat szerkezetének „legalsó” szintjével van jelen... Ami az egyik tudatmodellben a tudatos és a tudatelőttés „alatt” a tudattalan. A másikban a felettes én és az én „alatt” az ösztönén. Tartalmazván a psziché közvetlenül vagy közvetetten örökölt tartalmait mellett a kora gyerekkor pszichés traumáinak lerakódott emlékeit. Ahogy mindezeket pompásan elemzi Ferencz Győző kitűnő monográfiája. Ám ezeknél lényegesebbek a gyerek- és fiatalkor sikeres vagy sikertelen, feldolgozott vagy feldolgozatlan kapcsolatteremtési kísérleteinek emlékei. És ezekben az öntudat és haláltudat összetevőinek a kialakulása. Így a szaggatott, különböző idősíkokat egymásra csús-

tató történetnek valójában három csomópontja van. Az Ágival, a kishúgával való kapcsolat pszichés alakváltásai. Az apa halála átélésének kora kamaszkori lélektani drámája. Születése történetének, létezése tétjének és árának traumatikus tudomásulvétele, és ami a három csomópontból összeadódik. A ki is vagyok én dilemmájának megválaszolási kísérlete.

A kishúgával való kapcsolat alakváltásaiban a közösen átélt kivégzési emlék vagy látomás a kiindulópont. A folyamat pedig a féltestvér tényleges testvérré válásának fizikai-pszichikai tünettana. Ági gyermektestének hozzásimulása a konyhai szennyestládára való éjszakai száműzetésben. Nedvesen meleg orrának nyoma fázósan meztelen hátán. Félnék csókjának lehelete feléje fordított tarkóján.

Az apa halála átélésének lélektani drámájában a rokonokhoz való éjszakai út a kiindulópont. A kislány megy, hogy a halálos betegség hírért megvihesse. Ez pedig a nevelőanya szülőanyává válásának felnővelő-átlényegítő fordulata. Ahogy a félelem leküzdésében Winnetouvá avatja. És valódi anyaként néz utána a messzire induló vonathoz. Ez folytatódik a felnőttkori találkozáskor is. Amikor nevelőanya és fogadott nagybácsi a választott kapcsolatokról a született kapcsolatokba magasztosulnak.

E folyamatok tetőződnek születése tényleges történetének megismerésében. Ami létének árara, anyja és ikertestvére halálára ébreszti rá. E ráismerés felszíni rétegében félárvából egész árvává teszi. De ugyanez a ráismerés mélyrétegében magatartása erkölcsi hibátlanságában nevelőanyját szülőanyjává, magatartása érzelmi hibátlanságában féltestvérét egésztestvérvé emeli.

A halál jegyében születés tudata egyrészt hozzáköti létét és költészetét az elkerülhetetlen halál gondolat- és érzésköréhez. Másrészt azonban közelebb is visz a ki is vagyok én dilemmájának megválaszolásához.

A Napló az én a haláltudat jegyében való megtalálása és értelmezése után a hovatarozás és a kapcsolatteremtés keresésének lírai drámáját tartalmazza. És mivel a kapcsolatkeresési kísérletek többnyire eredménytelenek, a fokozatos magára maradás, elmagányosodás folyamatát is. E szempontból sorsdöntőek a napló szövegébe ékelt szubjektív produktumok, publicisztika értékű levelek. Főképpen a Gáspár Zoltánnak és Komlós Aladárnak írott két levél. Ami a ki is vagyok én dilemmájának megválaszolási kísérlete után határozottan a hova is tartozom én dilemmájának felvetését jelenti. A Gáspár Zoltánnak szóló levél egyértelműen elutasítja a Szép Szóval való együttműködés, de akár csak együttérzés lehetőségét is. Teszi ezt egyrészt egy régi barátság megszakítása árán, másrészt pedig az októberista örökség, a polgári radikális álláspont megtagadása árán is. Amelybe nemcsak Fejtő Ferenc és Ignó Pál számíthat bele, hanem Károlyi Mihály és Jászi Oszkár is. Hogy mindez a Gáspár Zoltánnal, a minden szélsőségtől elhatárolódó kérlelhetetlen demokratával való vita során történik, a gesztust még meggondolandóbbá teszi. Gáspár Zoltán alakját halála jelképpé emeli. Az, hogy nem tudni, Pest ostromának utolsó pillanataiban német vagy orosz golyó, náci vagy bolsevista fegyver gyilkolja meg. A polgári demokratákat elutasítva, a népiektől távol maradván, elszigetelődik a népi-urbánus vitától, a hazai demokratikus gondolatot megosztó szekértáborok mindegyikétől is. Komlós Aladár közeledését pedig egy zsidó irodalmi antológiában való részvétel tárgyában utasítja vissza. A zsidó kisebbségi öntudatból a magyar nemzeti hagyományba, a született zsidó vallásból a választott katolicizmusba lép át. Mindkét lépést őszintén teszi. Mindkét lépést morálisan sikeresen-praktikusan sikertelenül teszi. Az elsőt, a magyar költővé levést Csá-

szár főtörzsőrmester két csattanós megalázása érvényteleníti. A másodikat, a katolikussá válást a táborvezetés fehér karszalaggal jutalmazza.

A világ és önmaga által is halálos magányra ítéltten kerül szembe – láttuk már – Bécsben '39-ben az apokalipszissal, a Jelenések könyve világával. Amit a környezete inspirál, képzelete vizionál. Ez avatja a Napló és az utána következő pokoljárás szerkezetét szinte megtervezetten szépirodalmivá. Bécs apokalipszisé – a Naplóból láthatóan – Párizsi idillje követi. Párizs idilljét pedig – az életút ismeretében – Bor tragédiája zárja le. Párizs és általában ez utolsó francia út idilljét egyszer részletesebben kellene elemezni. Most csak néhány mozzanatot. A Rue Cujas magyar irodalmi emlékhellyé válik. Nincs magyar irodalmár, aki Ady Szent Mihály útján ballagva ne mormogná magában: "A Boulevard St. Michel s a Rue/ Cujas sarkán egy kissé lejt a járda." A metróállomások nevei pedig – a Cha-telet és a Denfert-Rochereau között mesteri magyar verssé rendeződnek. No, meg a könyv-árusok ládái az Odéon mellett és a Szajna-parton. Itt szorul össze minden Párizst járt értelmiségi szíve. Az intellektuális idill a vidéki utat is körülengi. Rouen gótikája nemcsak Corneille-t és Flaubert-t idézi. De hazai remniszcenciákat is hoz. Nem beszélve az Ermenonville-t is megemelő, szelíd őszt ígérő... békéről. Amiben nemcsak Rousseau emléke van benne. Hanem az emberi és polgári létet nosztalgizáló Csokonaié is.

De a párizsi idill – a Naplón innen és túl – csak kontrasztoló bevezetés a végső pokoljáráshoz. A Quartier-t a Lager Heidenau követi. A metrón utazást a bori halálmenet. Ez már nem a Boulevard St. Michel vidéke, hanem az abdai tömegsír.

Az Ikrek hava és a Napló ebben az összefüggésben is értelmezhető.

Az apokalipszisben feje tetejére állt a világ. megfordultak az eddig érvényes előjelek. Majd jóval később ismét lábára állt a világ. És visszafordultak az eddig érvényes előjelek. Ám ezt már nem érte meg. Csak álmodott róla Veresmarton.

*„S a föld bölcs rendje visszatér, amit
ó csillagok szakállas fénye áztat
állatok s kalászkok rendje ez, nehéz
s mégis szelíd szolgálati szabályzat.”*

NÉMETH GÁBOR

Apropó*

Mottó:

Szeged, 1934. augusztus 31., Angyal

„(...) Szörnyű így talajtalanul élni.

Németh sem ír rólam. (...)”

A „csecsszopó” kifejezés megmagyarázhatatlan alkalmazása hosszú ideig távol tartott Radnóti Miklós költészetétől, noha anyám, aki az ágyam mellett gyakran olvasott fel verset az esti mesék helyett, kifejezetten favorizálta.

Az az igazság, hogy fogalmam sem volt, hol lakott itt Vörösmarty Mihály, úgy általában nem érdekelt, ki mikor született, édesapja szappanfőző volt-e vagy köztisztviselőként álló jegyző, annál jobban maga a szöveg, hogy „könyökhajlásba kapta a maláj nyakát”, meg persze az, hogy „igen, az öszvér, pipázik és regényeket olvas”. Vagy, ha már költészet, akkor inkább az, hogy *a nap mámoros pofával lezuhan, meg a foglald a kurvanyádat*.

Van-e ki e nevet nem ismeri?

Az úgynevezett lexikális tudás, na, attól meg effektíve a falnak lehetett menni.

Agadiri párdúcgrás, bauxittermelés központja, Ohm törvénye, lüktető üröcske. Ment-ségemre legyen mondva, hogy ezt a bori halált kivételesen megjegyeztem magamnak, mi több, arra, hogy ez a *lángoktól ölelt kis ország*, amiből én is *nőttem, mint fatörzsből gyenge ága*, miféle kínos hely maradt, kevés jobb példát találnék Radnóti gyilkosának fölpántlikázott kopjafájánál.

Amúgy persze, *remélem, testem is majd e földben süpped el*.

Erről jut eszembe, egy ideig birtokoltuk a bori notesz úgynevezett facsimile változatát, volt valami erotikusan gusztustalan a kiadványban, két kis fekete füzet, az egyikbe ki-szedték, amit a másikba belefényképeztek, én persze, perverz disznó, inkább az eredetinek látszó hamisítványt olvastam.

Így fordult érdeklődésem az irodalom felé.

Telt-múlt az idő, fizetni kezdtek azért, hogy írok. Összehordtam mindenféle agyament baromságot, de róla nem írtam semmit, kivéve talán egyetlen alkalmat, bár az sem az volt. Az elmúlt évezred utolsó januárjában úgynevezett följegyzéseket készítettem a szigligeti alkotóház egyik, hátsó kertre nyíló szobájában, mert az Élet és Irodalom, ez a kétségtelenül tekintélyes budapesti hetilap azzal a felkéréssel tisztelt meg, hogy tárcarovatában négyhetenként közöljek egy írást, hogy miről szóljon, rám bízta, azt találtam ki, hogy képeket fogok leírni, tekintet nélkül arra, hogy ébren, álmomban, vagy képzelődve jutottam

* Az itt következő három szöveg elhangzott a Grand Café Kortárs írók Radnótiról című estjén, 2009. május 12-én.

a birtokukba. Ettől fogva persze hivatásszerűen gyűjtöttem őket, *szolgának jó lesz*, ahogy lányom egykori óvodástársa mondta másra alkalmatlannak ítélt kis kolleginájukról.

Vegyünk egy csonka gúlát.

„(...) Radnóti Miklós felesége Didó 2-t sétáltatja. Didó 2 törékeny, ijedős dakszli, behúzott farokkal, az egykori Magyar Néphadsereg tiszti kimenőpulcsijára emlékeztető színű kötött hurkabélbe töltve. A menhelyről hozta el Radnóti Miklósné, amikor Didó, az „egy”, tizenhat évesen és két hónaposan, „elment”. Top age, idézi az állatorvost. (...)” – írtam föl magamnak január tizenegyedikén, hogy aztán valamivel később az élményt, élve, tehát visszaélve a művészet eszközeivel, az alábbi, immár véglegesnek mondható formába öntsem: „Az özvegy mézédés hangon dakszliját szolongatta, aki vagy ami – az ablakból kitűnően látszott – remegő farral, erőlködve vizelt az öregecske hófoltok között, szügyig aljnövényszetben. Ezúttal a mexikói válogatott mezére emlékeztető, kötött hurkabélbe gyömöszölték. Vagyis hát, fogalmazzak pontosan, gyömöszölte az özvegy, ha kellett gyömöszölnie egyáltalán. A középkék mohairsapkára – az özvegyére – tévedt pillantásom, és – nyilván a tequila, valamint a nem sokkal utána küldött, mintegy két deciliter féledés sasza hatására, mely borfajtat a Népszabadság borkritikusa, bizonyos akceptálható alapelvekre (csemegeeszőlő!) hivatkozva általában száműzött az iható borok családjából – arra gondoltam, hogy: öncenzúra.”

Ebből az egészből persze most az öncenzúra érdekel, jelesül az, vajon mit gondolhattam félrészen a sziglieti alkotóház tizenhármasszobájában kilenc esztendővel ezelőtt, szavam ne feledd, a *jelesül* és az *esztendő* szavak alig valamivel jobbak a csecsszopónál, szóval, az foglalkoztat ennek az írásnak az elkészítése során, vajon milyen nyomdafestéket nem tűrő következtetésekre juthattam akkoriban az élet mulandósága, vagy talán az öregedés borzalma tárgyában, vajon tényleg arra gondolhattam-e, amit most föltételezek, hogy a prosztataráknál talán még egy tarkólövés is jobb, jobb, hogy ezt az egészet megúszod, örökre jóképű maradsz, sármos, fiatal és zöld, mint egy ecuadori banán, nem írod meg késői zsenyéidet, nem fogad be és zár ki semmiféle párt, nem jársz íródelegációval a hatalmas Szovjetunióban, nem publikálsz a Sztálin hetvenedik születésnapját orgiasztikusan ünneplő antológiában, cserébe nem közölsz zaklatott költeményeket az Irodalmi Újság 1956. októberi számában, nem ülsz hat hónapot, nem kapsz szilíciumot vagy mit, persze három Kossuth-díjat se, nem fordítasz éhbérért franciából műszaki szövegeket, nem írsz kényszerből zseniális meséket, viszont nem is zongorázgatsz presszókból a szabadulásod után, még később nem baszik ki veled a posztmodern, és legvégül nem mondja senki, művész úr, tessék fölébredni, mindjárt el tetszik élvezni.

Igazából Didó 2 kezdett érdekelni, mi több, Didó 1, így aztán elhatároztam, hogy a mai estén a Naplóból fogok idézni, nem pedig a Hetedik eclogából, és ha lehet, valami kutyásat.

Megütöttem a főnyereményt!

1939. augusztus 6-án Radnóti, hazaérkezvén Párizsból, ezt írja a Naplójába.

„Itthon. Lerakodom és elmegyek borotválkozni. Mikor visszajövök Fanni sír. Lujzától tudta meg, hogy Zsuzsu elpusztult, szegényke. Tizenegy év az életünkből, akkor kapta Fanni, öklömnyi kölyök volt, amikor szerelmünk kezdődött. A tacsói kor végső határáig élt szegény, és mégis, mégis. Boldog élete volt, az isteneiben nem csalódott, csak egy hústalan és csonttalan ebéd keserítette, de mégis, mégis. Okos, nyugodt, hűséges és makacs barát volt, bűbajos játékos kölyök és drága öreg, bölcs öregasszony. Kölyök volt

még, egyszer az Istenhegyen beleszagolt egy szarvasbogárba s az belecsimpaszkodott két szarvával csillogó két orrlikába. Rázta rémülten a fejét, fülei csattogtak.

S ahogy állt, öreg állat a napon, hasig a meleg vízzel telt lavórban s Fanni szappanozta – s aztán nagy nyögdecseléssel befeküdt a vízbe, elpilledt, úgy kellett kiemelni, aprókat morgott, elfeküdt volna benne órákig. S hogy sikoltozott, mikor hazajöttünk...

Istenhegy. Nem szalad elénk, nem visong, a ház is kopottabb lett nélküle.”

A schopenhaueri dakszli.

Jó, tudom kivételesen, hogy Athurnak uszkárja volt. A Halálról című, alig fölülműlhatóan idegesítő tanulmányára célzok, mi több, el is találom. Hogy állítólag mindegy volna, a tavalyi vagy az idei légy döng a két ablaktábla között. Midőn ezt írom, a fiam dögölt szarvasbogarat talál a teraszunkon, igaz, ő halottnak nevezi.

„A kutya, persze, hiányzik mellőle, tépelődik is, beszerezze-e most, kilencvenhat évesen – éltesse isten, apropó – az újat, az ötödiket. Néha meg is beszéljük ezt: általában négy kutyányi egy ember élete, de miért ne lehetne olyik ötkutyás. Persze csak tacsó jöhet szóba, az a jó kutya, abban van valami pimasz büszkeség, az nem nyálás, az ugat, harap, az a jó.” – írja Bächer Iván, amint az talán sejthető, a legkevésbé sem Schopenhauerről, hanem Radnóti özvegyéről, a Népszabadság 2008. szeptember 28-i számában.

Éltesse Isten, apropó.

Alig egy évvel később a kilencvenhét éves Fifit újságíró környékezi meg.

A szomszédától megtudja, hogy *„a hölgy senkinek sem ad interjút. Elszégyelltem magam,”* – írja – *„hogyan az elemi illemszabályokról is megfeledeztem, annyira izgatott voltam, de az újságíró nem nyugodott bennem, bejártam a környéket. Hétköznapi morzsákat szedtem fel: megtudtam, hogy csütörtök délelőttönként rendszeresen megveszi a 168 órát. A kedvencei a főzelékek, azt egy házzal szemközi étteremből vitték föl neki, mostanában már van egy segítsége, aki délelőttönként jár hozzá. Kutyáit a Duna-parton szokta sétáltatni, ám mióta Didó, a tacsó eltávozott, kevesebbet mozdul ki.”*

A félreérthető mondat azt jelenti, Fifi mégsem vett újabb Didót magának. A házból, ahol 1935 óta él, a legrövidebb út a Duna-partra sajnos a Jászai Mari téren át vezet, nem pedig, ahogy poénhelyzetben jól jönne, a Pozsonyi utat egy sarokkal arrébb metsző régi Sziget utcán át, bár azt negyven éve éppen Radnótiról nevezték el.

Már csak azt kéne tudni, Didó 2 miért nem lett inkább Zsuzsu 4.

ZEKE GYULA

Olykor

Oly korban jártam iskolába Budapesten, mikor egyedül Kodály Zoltánt nem küldték borbélyhoz. Engem mondjuk nem kellett küldeni, mert kisebb korunkban, még Tolna megye alján, amikor nagymamánál éltünk öcsémmel, Fülöp bácsi, a falu borbélyja járt hozzánk a csodás szerszámaival. Utóbb meg nagymama vitt bennünket Bajára az öcsémmel borbélyhoz. Fodrász, volt írva fodros betűkkel az üzlet homlokzatára, és én akkor már nem csupán olvasni tudtam folyékonyan, de arról is értesültem, hogy a magyar nyelvben az írásképp nem minden esetben felel meg a kiejtésnek, kevésbé sem csodálkoztam hát azon, hogy az emberek ezt a szót borbélynak ejtik. Ha Dessewffy lehet Dezsőfi, ha Széchenyi Szécsényi és Batthyány Battyányi, akkor a fodrász is lehet borbély, így gondolkodtam. Igaz, nem csupán nyelvészként és nem is egészen érdek nélkül voltam abban az időben plebejus demokrata. Arra számítottam, hogy eszméim érvényesülése esetén én ugyan végszükségben megverhetem a nálam gyengébbeket, így például az öcsémet, ám engem nem fognak megverni a nálam erősebbek, például az apám, erre ugyanis megítélésem szerint sosem szolgáltam rá. Arra is számítottam emellett, hogy ugyan botfülű vagyok, de az öcsém istenáldotta zenész, így együtt nem hiába mondjuk majd nagymamának, hogy ha Kodály Zoltánnak legalább a feje egyik felén hosszú lehet a haja, akkor nekünk miért nem lehet meghagyni egy kicsikét hosszabbra, és miért kell úgy leborotváztatni oldalt és hátul, hogy másnap az osztályban ne vessenek a lányok, és csúfolódjon mindenki: „Mi van Zakó? Birkanyírás volt tegnap?” Vagy: „Parkban aludtál, haver?” Nagymama azonban azt válaszolta: „Az más.” Majd hozzátette még: „Kodály Zoltán művész, az ország legnagyobb élő művésze.” Bassza meg, dohogtam keserűn magamban, nincs kiút, még ehhez is az ország legnagyobb élő művészenek kell lennem, ha azt akarom, hogy legalább a fejem egyik felén hosszú legyen a hajam. És mivel éreztem, hogy ilyen csúnyát még személytelen alakban és magában sem mond az ember, a tetszikező forma pusztá elgondolása viszont addig ismeretlen rettenettel töltött el, ugyancsak magamban hozzátettem még: „Eb ura fakó, Ugocsa non coronat.” Ez megfelelőnek tűnt, ugyanis nem tudtam, mit jelent, csak azt, hogy Ady Endre írta, aki plebejus demokrata létére a maga idejében szintén Magyarország legnagyobb művésze volt, és ugyan nem volt különösebben hosszú a haja, de kétségkívül lehetett volna, ha akarja. Ezt gondoltam magamban, majd az elsőszülött jogán beültem a sápadt borbély széles forgószékébe, az óriás tükör ezüst kapujában reménytelen tekintetet váltottam magammal, és búcsút vettem a már majdnem megfelelő fejemtől. Fancsali képpel néztem a szigorú felület foncsorhibáit, hátha igazat írt az *Élet és Tudomány*, és elnyel valamelyik fekete lyuk. A másik világba majd utánam ugrik az öcsém, a borbély meg nagymama viszont nem férnek át, itt maradnak, és nekünk a fekete lyukban tovább nő a szőke hajunk. Persze nem történt semmi ilyesmi. A borbély fehér kötényt kanyarított a nyakamba, gondosan megkötötte a tarkómon, és némán munkához látott. Kurta lószőr

keféi egyikével gyors mozdulatokkal kipörgette az előző áldozat hajmaradványait a kézi erővel hajtható nyírógépe fogazatából, ami olyan volt, mintha ék alakban összelapították volna egy sokfogú, acélkék rágcsáló fejét. A borbély a pucolás végeztével nyomban a halántékomhoz nyomta az éhes fémet. Étvágya csillapíthatatlan volt, kattogó mohósággal zabálta a hajamat: „nkcsankcsankcsa”. Falta, ette, tarolta egészen addig, amíg úgy nem néztem ki, mint egy rendes, jól nevelt gyerek, aki maga is belátja, hogy korai még a plebejus demokraciaság. S evvel nem volt vége a megaláztatásnak. A borbély elővette fekete bakelit nyelű borotváját, s hersegő ívekben megélezte a pultról alálógó vastag marhabőr szíjon. Nem tudom, miért nem vágta le mindjárt a fejemet a marha éles borotvájával, jobb lett volna, mint avval a fejfel másnap iskolába menni. A mai, fertőzetes eszemmel azt gondolom, kriptopedofil volt. Nem, nem ezt tette tehát, hanem két-három aprócska mozdulattal vonalba szegte az amúgy is csenevész pajeszom fölnyírt sertemaradványait, mindkét oldalon. Ez már mindegy volt, szinte vigasz a bajban, mert így legalább a földrajztanár nő egy ideig nem kapaszkodhatott a pajeszomba, s nem próbálhatott arra készíteni, hogy a fizika törvényeit meghazudtolva ne csupán lábujjhegyre álljak balerinamód, de el is emelkedjek a terem linóleumáról, és bűnbánón lebegjek a kezében, bukott Gagarin, a szünet alatt tanúsított magatartásomért. Mindezek végeztével fehér port szórt rám, mint meszet a holt hősökre a túlélők az *Egri csillagokban*, s egy az iméntinél nagyobb kefével lesöpörgette a fejemen maradt és a nyakamra ragadt apró hajtörmelékét. Lekanyarította végül rólam a lelki kivégzéssel felérő műtét előtt felkötött fehér kötényt, s nagymama felé fordulva megpörgetett a széken: „Megfelelő lesz így, kedves asszonyom?” „Igen” – mondta nagymama, nekem pedig ezt: „Na milyen szép vagy megint, kisfiam!” Én ugyan cseppet sem láttam magamat szépnek, de a nagymama ízléséről és pofonjairól nem lehetett vitatkozni. A fejem tetején ha maradt valami haj, mégsem volt bennem káröröm, amint végignéztem, miként ül utánam az öcsém a zöld forgószékre, hogy a borbély mozdulatra ugyanazt művelje vele, amit velem.

Na azért mondtam csak el ezt, hogy lássák, milyen fura az élet. Mert most meg oly kor van, hogy nincsenek borbélyok, és a nyelv is egyszerűsödött, a fodrást már fodrásznak olvassa mindenki. A borbélyok, vidéken legalábbis, annak idején mind férfiak voltak, most már szinte kizárólag nők, a férfi fodrászok is szinte kizárólag nők lettek. És ami még érdekesebb, hogy győztünk, nem viszik már hozzájuk birkanyírásra a gyerekeket. Mennek viszont maguktól a vágószerkekre sokan, élet- és tetterős férfiak, hogy kopaszra borotváltságuk a fejüket. Olyan kopaszra, amilyenre még nagymama sem annak idején a miénket. Senki nem kényszeríti őket, mégis annyiszor mennek egy héten, talán mindennap mennek, hogy egy kicsike serte se jelenjen meg a fejükön. És nem szégyellik magukat, hanem örülnek egymásnak az utcán. Nem mutatják, mert nem szeretnek mosolyogni, de azért örülnek. És jó a szemük. Még véletlen sem elegyednek olyanokkal, akiknek az élet szele fúttá le a fejről a haját, és már messziről kiszúrják a szellemi kopaszokat. *Tempora mutantur et nos mutamur in illis*. De azért van benne, van bennünk valami állandó, kétségkívül. S nekem a régi szakmám, a történelemség szégyenére úgy tűnik, valahogy az ismert és ismeretlen kezdetektől, csökönyösen. Nemcsak olykor, csak olykor jobban látszik, kontúrosabb, mint ma ama önkéntes fejek. Talán a nyelv miatt.

Végtére *andropos*, ezt a szót már a régi görögök is csak ropogatni tudták mézsféher fogaik között.

SZIJJ FERENC

Egy Radnóti-sor cáfolata

ALKALMI SZABADVERS

„...a házfalokról csorgó vöröslő fájdalom” –
mindig úgy éreztem, hogy ez már sok,
ilyen nincs, ezt nem lehet elképzelni,
nem lehet leírni egy versben. Rémlik,
szavalták az iskolában, és megborzogtam,
de nem is csoda, hát hogy hangzik ez
teljes átéléssel, maradék lélegzettel,
elcsukló hangon?

Merre mennek, kik mennek az úton, erről
van szó kicsivel korábban, nyári alkony,
házfalak, azokról csorog valami, és kiderül,
hogy fájdalom. Csorog lefelé egy fogalom,
egy merő absztrakció.

Amúgy egy nyári alkony tényleg fájhat
békésebb korokban is, ezt könnyű belátni,
s hogy az valamit jelenthet is, vagy több
valamit, attól függ, kinek, mikor, illetve
hogy valaki úgyszólván kivetíti a fájdalmát
a házfalak mozivásznára, az úgy rendben lenne.

Például egy nyári alkonyon könnyörtelenül
elzavartak minket a helyi Dózsa sportegyesület
pályájáról, nem a füvesről, az nekünk is szent volt,
hanem a salakosról, pedig csak focizni
szerettünk volna, rendes, sima pályán,
egyszer nem a játszótér göröngyös gyepén.
Az fájdalmas volt, és így utólag, gondolatban
még fájdalmasabb, mert akkor még azt hittük,

*ez a dolgok rendje, beszökünk, elzavarnak,
vagy lehet, hogy a dolgok rendje
mégis jobban fáj, mint most a gondolat,
hogy másképp is történhetett volna.*

*Vagy ha mozi, akkor mentünk haza
a bátyámmal moziból a délutáni film után,
ha jól képzelem el az emlékeket, és a nagy,
színes képek, vadregényes tájak és szerencsés
végű kalandok után milyen lehetett a kisváros,
mennyire fájhattak nekünk az utcák,
az alkonyi házfalak?*

*De miért csorog a versben, mint friss sebből
a vér, a fájdalom a házfalokról? Talán mert
így jelezné a költő, hogy teljesen össze van
forrva a szülőhazával, hogy tehát ő érzi is
a tárgyakat, sőt, a tárgyak hogylétét is –
ami a házfalnak fáj, az neki is, és tudja is,
hogy az mit jelent úgy általában?*

*Csakhogy a szülőhaza – nem a táj,
nem az utcakő, a házfalak és a gyáarak,
hanem a szülőhaza mint intézmény,
amiben az úton jövő-menő emberek már azért
benne vannak – kényszermunkára vitte,
majd pedig megölte a költőt, aki nem akart
dezertálni, hiába biztatták erre a barátai.*

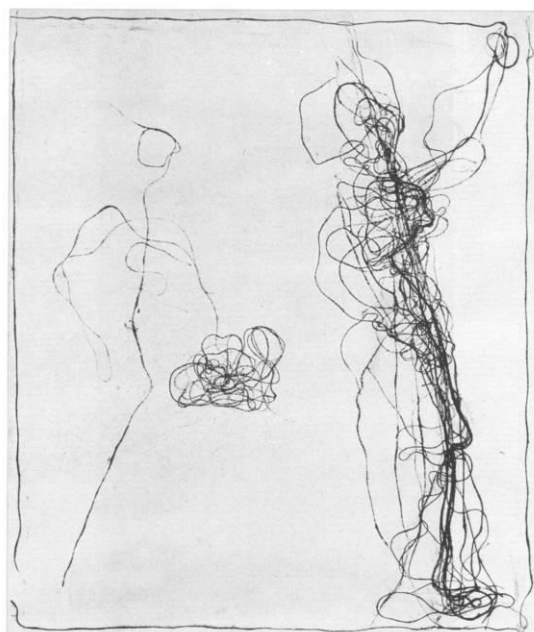
*Miért nem akart? Mert aki ennyire tud érezni,
ennyire érzi a tárgyakat, magát a szülőhazát,
aki ennyire el tud érzékenyülni, ilyen gyorsan
és közvetlenül össze tudja kötni az elvonttal
a kézzelfoghatót, az nem dezertálhat? Annak
a szülőhaza nem csak a táj, az emberek,
az utcán a kő, méz, áfonya, hanem kötelmek,
parancs, engedelmesség, megalázkodás, halál?*

*Egy költő haljon meg a hazájáért? Mint Petőfi?
De Petőfi nem egyszerűen a tájért és az emberekért*

*halt meg, hanem lebegett még a szeme előtt
valami más is, mondjuk a világszabadság,
a köztársaság, a jognak asztala, és önként ment
harcba érte.*

*Pusztá áldozat? Kvázi krisztusi? A bűnt eltörölni?
Hogy majd a büntelen csecsszopók?
Akik közül majd néhányan megint fekete
egyenruhában fognak masszírozni fel-alá
az utcán? Akik közül elég sokan megint
úgy gondolják, hogy ezek vagy azok a hibásak
mindenért, a zsidók, a cigányok, a másfélék,
és ugyanolyan egykedvűen végignéznek jogfosztást,
kirekesztést, öldöklést ebben a nyomorúságos,
magatehetetlen és agresszív szülőházában?*

KONDOR BÉLA: CÉRNA

Tanulmány

BORBÉLY ANDRÁS

Ismétlés és végtelen

PETŐCZ ANDRÁS KÖSZÖNTÉSE

I.

A neoavantgárdnak mint irodalomtörténeti korszaknak, s mint szövegalkotási eljárások együttesének a kutatása manapság elég nagy népszerűségnek örvend ahhoz, hogy nehéz legyen túl sok újat mondani róla. Tudni véljük, „hogy az egész (’jel és kiáltás’) neovantgárd, az egész ’68 üzenete erről, az üres, felszabadult terek láttán érzett öröm kinyilvánításáról szól”¹, továbbá hogy „a neoavantgárd irodalmi mű esetében csaknem mindig jelentéskioltásról van szó, akár Erdély *Marlyi téziseinek* szintaktikai és szemantikai értelmében, akár a Szabolcsi által ’kiáltás’ jellegűnek nevezett művek pragmatikai értelmében”², ahogyan azt is, hogy „a neoavantgárd nélkül nincs meg a posztmodern.”³ Mindezek a tételek az utólagosság viszonylagos biztonságából ugyanakkor nem biztos, hogy valóban képesek igazságot szolgáltatni olyan műveknek, amelyeknek a maguk korában semmilyen kritikai visszhangjuk nem volt, sőt betiltásnak „örvendtek”, s ezzel nem a jóvátétel lehetőségéről szóló önsajnáltatás hangját akarom fölidézni, hanem az avantgárdnak arra a funkcionális meghatározottságára utalni, hogy megnyilvánulása adott kulturális vagy társadalmi körülményekhez van kötve, s hogy nem képes hosszú távon stabilizálódni és kánonbeli pozíciót szerezni.

Az avantgárd létformája, számomra legalábbis úgy tűnik, nem a folytonosság, hanem az ismétlődés. Igaz, hogy kimutatható némi folytonosság a klasszikus avantgárd és a neoavantgárd között, de a különbségek legalább annyira számottevők, mint a hasonlóságok (a neoavantgárd például nélkülözi a klasszikus avantgárd aktivizmusát, messianizmusát és kollektivitását, ehelyett a már említett jelentéskioltás általi térnyerésre összpontosít). Emellett mindkét típusú avantgárd legfontosabb eredményei egyikének szokás tekinteni a modernitásra, illetve a posztmodernre gyakorolt pozitív hatását, ahelyett, hogy önértékük miatt dicsérnék. Lehetséges, hogy mindez az avantgárd háttérbe szorított, tiltott és meg nem értett pozíciójából fakadt, de ugyanígy lehetségesnek gondolom, hogy az avantgárd eleve olyan mozgásként ragadható meg, amely offenzíven viselkedik ugyan az aktuális normákkal szemben, de nem akar kánonként stabilizálódni, mert akkor a lényegét veszítené el. Nem egyszerűen arról lehet szó, hogy az avantgárd magát mindig ellenidentitás-

¹ Deréky Pál, *A magyar neoavantgárd irodalom*, in: *Né/Ma?*, Tanulmányok a magyar neoavantgárd köréből, szerk. Deréky Pál és Müllner András, Budapest, Ráció, 2004, 11–38, 34.

² i. m., uo., 36.

³ Kukorelly Endre, *666 999*, in: *Né/Ma?*, id. kiad, 315–347.

ként határozza meg, hanem hogy olyan gondolkodásmód a sajátja, amely eleve nem fér össze a folytonosság elvével, még akkor sem, ha bizonyos hagyományokat megpróbál integrálni. Az avantgárd ilyenformán mindig valami más *mellett* jelenik meg, és nem tud vagy nem akar egy korszak egyedüli hangjaként beszélni.

Egy némileg jogosulatlan, de talán szemléletes analógiával élve az avantgárd a mítosz-recepció Blumenberg által leírt formájához hasonlítható: „A mítosz nem az abszolútum felé tart, hanem a vallást és a metafizikát meghatározó kategóriákkal ellentétes irányba.”⁴ A mítosz, akárcsak az avantgárd, az a szekvenciálisan jelenlévő igyekezet, hogy helyet csináljon az „igazhitűség” vagy az „igazi költészet” metafizikus szigorával szemben. Ennek egyik leghatékonyabb eszköze a variációs ismétlés, amely az egyetlen igaz történelemmel szemben történetek és variációk sokaságát tudja előállítani. Míg a történelemben soha nem lehetséges ugyanannak újbóli megismételhetősége, mivel a régi mindig új kontextusban kerül elő, addig a történeteknek és a variációknak éppen az a logikája, hogy az alapsémától való legszélsőségesebb eltávolodás esetén is felismerhető lesz benne az alapminta. Míg egy posztmodern szerepvers, amely valamely régebbi költő vagy hagyomány hangján szólal meg, mindig újra kívánja kontextualizálni a régit, addig egy neoavantgárd variáció *ugyanazt* akarja elismételni a lehető legváltozatosabb formákban. Leegyszerűsítően fogalmazva: a posztmodern a hagyományt kontextusnak nevezi, a neoavantgárd ezzel szemben sémának:

amiként kezdtem, mindvégig azt csinálom,
fölsóhajt csendesen, föl-föl az égig, a fohászom,
amiként a bárány, ha elsikoltja magát,
félénken teszi, nehogy zavarjon bárkit is,
miként a bárány, ha elkiáltja magát

(ZÁRÓJELVERS OP. 51.)

...jaj, látod, készen van ez a
vers, kész, kész, kész, miként egy váratlan
mozdulat, jaj, mondom, remegés jár át

(ZÁRÓJELVERS OP. 61.)

Nem arról van szó, persze, hogy az új kontextus nem teszi lehetővé Pilinszky János és József Attila sorainak újrakontextualizálását (is), mégis inkább az eredeti szöveg saját kontextusát akarja kibontani: az első esetben a Pilinszkyre jellemző bibliai környezet, a második esetben pedig a dadogás túlfokozása, ismétlése, redundás elemekkel való kitöltése által. A kanonikus szöveghez való viszony itt még kötelező érvennyel mutatkozik meg, az ismétlés kényszere ugyanakkor már összefonódik a variálhatóság örömeivel, amelynek révén helyet teremt a tömbösödéssre hajlamos hagyományban, s a kanonikus szöveg megismételhetetlenségét a variációs ismétlés révén kívánja megszüntetni. A variációs ismétlés ezért radikálisabban viszonyul a hagyományhoz, mint a posztmodern újrakontextualizálás, mivel tagadja annak egyszerűségét. Ezzel szemben egy új kontextus teremtése már egy

⁴ Blumenberg, Hans, *A mítosz valóságfogalma és hatóereje*, in: uő., *Hajótörés nézővel, Metaforológiai tanulmányok*, Budapest, Atlantisz, 2006, ford. Király Edit, 105–197, 126.

hagyomány tekintélyének és befejezettségének, tehát megismételhetetlenségének elismerése jegyében történik.

Ha az ilyen típusú neoavantgárd „helycsinálást” a posztmodern előtörténeteként értjük, amint az irodalmi hermeneutika módszertana szerint ez szokásban van, akkor itt semmi másról nincs szó, mint hogy a neoavantgárd történeti funkciója a jelen horizontjából pusztán az, hogy utat készít a posztmodernnek a modernitás szövegeinek képlékeny kezeléséhez. Látnunk kell azonban azt is, hogy az ismétlés egészen más időfelfogást implikál a hagyomány történetéhez való viszonyban, mint az újrakontextualizálás. A variációs szöveg ugyanazt akarja ismételni máshogyan, tehát körkörös idővel van dolgunk, míg a posztmodernben a régi szerep és nyelv újra fölvétele éppen arra szolgál, hogy a régi hang jelenbeli idegensége révén fölhívja a figyelmet a két korszak közti időbeli distanciára. A hagyománnyal itt egy differenciált viszony („elkülönböződés”?) tétéleződik, nem pedig ismétlés. Az avantgárd szöveg ezzel szemben meditatív jellegű, mivel ismétlései azon túl, hogy az olvasó figyelmét a „jelentettről a jelentőre” helyezik át⁵, egy „mát”, vagy egy „mostot”, egy meditatív pontszituációt akarnak kirajzolni. Maga Petőcz András így ír erről Eric Satie *Bosszantások* című zeneművének meghallgatása kapcsán: „...hullámozása monoton és változatos, de mindenekelőtt ősi és/mert természetes. Meditáció és minimal-art: ezen a fesztiválon értettem meg ezek jelentőségét. (...) Ettől az időtől jelenik meg az én munkáimban is a repetíciós-meditációs technika. Önmagamhoz akarok eljutni, ha megpróbálok egyetlen szó, egyetlen motívum ismétlésével koncentrálni: önmagamra. (...) Nem 'kiabálni', 'polgárpukkasztani' akartam. Csak jelen lenni. Miként a tenger.”⁶

Mítosz és avantgárd összefüggése tehát az ismétlésben ragadható meg, provokatív és újító jellege így éppenséggel konzervativizmusában rejlik. Az a körkörös időfelfogás, ami a mítosznak sajátja ugyanakkor a mítosz hétköznapi értelmével szemben mítosztalanításként mutatkozik meg: „A mitológia úgy beszéli el tárgyát, mint amit magunk mögött hagytunk. (...) Alighanem ez az értelme annak, hogy Arisztotelész a tragédiát *katharszisz pathematon*ként definiálja, azaz a rettegés és együttérzés érzületeinek felszabadító megtapasztalásaként...”⁷ Az ismétlés tehát az elbeszélhetőség, vagy az elbeszélhetőség által felszabadított és legyőzött trauma szinonimájaként értendő. Logikája nem azon a linearitáson alapszik, amelynek jegyében az újnak szükségszerűen jobbnak, legalábbis érvényesebbnek is kell lennie a régihez képest, s ezért az új mindig le kell hogy győzze a régit, hiszen az ismétlés nem megszünteti az ismételtet, hanem megsokszorozza. Éppen Petőcz zárójelverseinek többszörös műfaji, zenei kódoltságára, amely a szonettől a zsoltár vagy az ima repetíciós-variációs, mantraszerű technikáig, illetve a zenei megtöbbszörözés módzataiig terjed, érvényesíthetők a mítoszlól írottak: „A mitológiai hagyomány, úgy tűnik, a variációra s a kiinduló állomány ebben manifesztálódó kimeríthetetlenségére épül, amiképpen a zenei variációk témáját is az jellemzi, hogy a felismerhetőség végső határáig változtatható.”⁸ Folytatva a már idézett *ZÁRÓJELVERS OP. 51.*-et:

⁵ Szegedy-Maszák Mihály, *Az ismétlődés mint a művészi anyag formává rendeződésének elve*, in: uő, *Világkép és stílus, Történeti-poétikai tanulmányok*, Budapest, Magvető, 1980, 367–465, 371.

⁶ Petőcz András, *Happy new steps!*, in: uő, *Idegenként, Európában. Esszék, prózák, kritikák*, Budapest, Orpheusz, 1997, 187–188.

⁷ Blumenberg, i. m., 115.

⁸ Blumenberg, i. m., 122.

– – – csendes vizekhez terelgetsz engem,
 zöldellő réteken nyugtatgatsz engem,
 nem, nem, nem menekülök előled, Uram,
 ebben a nagy-nagy némaságban nem futok előled,
 nem futok előled ebben a zavarodottságban – – –

(ZÁRÓJELVERS OP. 51)

A neoavantgárd itt mintegy megoldja a hagyomány nyelvét, elbeszélhetővé teszi azt, amit ez a folyamatosan az elhallgatás felé tartó költészet, a Pilinszkyé, legtöbbször kimondhatatlanként, vagy a kimondhatatlanság mítoszaként próbál artikulálni. Ebben rejlik a neoavantgárd mítosztalanítás: számára nincsen ilyen értelemben kimondhatatlan, mivel a mítosz valójában a körkörös időn, a minden zárványt, traumát, betegséget, halált és némaságot feloldó, mindent újramondó zenei kísérletekben való elbeszélhetőségnek a lehetőségén alapszik⁹. De az avantgárd mint a mítosz hatékonyságával rendelkező „szabadítás” nincsen mindig jelen, hanem, miként belső struktúrája, ugyanúgy időbeli létmódja is az ismétlés és a visszatérés, nem egy *azonosnak*, hanem egy *ugyanaznak* a visszatérése. Ezért kellett Petőcz Andrásnak is szembenéznie a neoavantgárd eltűnésével, és újrapozícionálnia költészetét egy már magabiztos, magát a neoavantgárdon túlinak gondoló posztmodern közegben¹⁰.

II.

Petőcz András most megjelent, válogatott és új verseket tartalmazó kötete amelle, hogy a klasszikusoknak kijáró igényességet ígéri a könyv formátuma tekintetében, továbbá egy arc lenyomatát, tehát a több mint húsz kötettel rendelkező, most ötvenéves szerző lehetséges arcának lenyomatát ígéri¹¹, kiváló terepe lehet a neoavantgárd és a posztmodern szövegalkotási módok körüli vizsgálódásnak. Az arc felismerhetőségére, identikusságára, tudjuk, szintén valamifajta ismétlődés, újrafelismerés képezhet alapot: elismételni, újra kiadni verseket, hogy megszülessen az arc, szintén ismétlődés, noha a kötet szerkesztési elvei alapján újrapozícionálódhat az életmű. Az életmű újraértelmezési kísérlete többek között – látszólag – éppen a korai „kiáltó és jeltípusú”, illetve a variációs ismétlés technikáit feltűnően alkalmazó szövegek hiányában ragadható meg. Az ismétlés azonban fogalmi szinten, sőt úgy tűnik, nagyobb reflektáltsággal épül be a kötet szövegébe, ugyanakkor új értelmezési kontextusokkal is bővíthető, akár már a kötet nyitó szövegében: „Ma *ismét* erő és bizonyosság. / A levegő mozdulatlanságában / Egy arc jól ki-

⁹ A Petőcz-recepció nyelvhasználatában (igaz, csak ott) megjelenik a mítoszra való hivatkozás, épp a zárójelversek kapcsán írja Fráter Zoltán: e versek alkotója „olyan *lény* csupán, akinek megmaradt az Egyetlen Lépés lehetősége: a visszatérés ütemekhez és révülethez, varázslathoz és csodához, a sámán bűvölő hatalmához, a táltos erejéhez, amely a legkisebb esély, s mégis elemi feltétel a menekülő embercsoport, a *horda* szabad társulássá válásához.” Idézi: Vilcsék Béla, *Petőcz András*, Pozsony, Kalligram, 2001, 96. A kijelentés etnológiai hitelessége most nem számít, pusztán a szóhasználatban megjelenő mítoszi kontextualizálás.

¹⁰ Ezekről a problémákról l. Vilcsék, i. m., 109–148.

¹¹ Petőcz András, *Az idegen arc születése, Válogatott és új versek (1980–2008)*, Palatinus, 2009, szerk. Dobás Kata.

vehető korvonalai. / Bizonyosság és bizonytalanság” (*Az idegen*)¹². Ennek az első versnek is fölírható az általában megszokottnál redundánsabb ismétlésszerkezete, az idézett első strófa a szonettformát árnyékként idéző vers további strófaiban így alakul (a betűk nagyjából egy sornak vagy sorvariációnak felelnek meg, kiemelve az ismétlődő elemeket):

1. strófa: A – B – C – D
2. strófa: **B** – **C** – E – F
3. strófa: **C** – G – H
4. strófa: **G/H** – **C** – **C**

Két lappal később, a *Vissza a tengerhez* című ciklus nyitóversében újra tematizálódik az ismétlés: „A tengerhez kell majd *visszatérni*, / Hogy megint lélegzet legyen. / Legyen lélegzet – suttogom magamban, / És nézem a tengert – a hullámokat” (*Vissza a tengerhez*)¹³.

Az ismétlés technikájának és a tenger képzetének az összekapcsolása nem kifejezetten új elem az életműben, lásd az 1994-es *A tenger dicsérete* című, szintén válogatott és új verseket tartalmazó kötetet, amely tehát szintén a tenger hullámlásához hozza játékba mint a szövegalkotás metapoétikai alakzatát, ugyanakkor például a zárójelversek hangos olvasása is a beszédnek valamilyen hullámlását idézi elő. A tenger hullámlása a kötet első ciklusában több szövegben is önértelmező alakzatként jelenik meg. Az ismétlés mint technika a tenger hullámlását imitálva ígéri a jellegzetesen az ismétlés technikájával dolgozó költői hang kihallgathatóságát, az arc születését: „...A vitorlášhajó mellett / valamiféle tűz világít: valamiféle / tűznél melegednek a hajósok. A felhők / mögött egy arc alig kivehető körvonalai: // egy arc alig kivehető sziluettje / a felhők mögött...” (*Tengeri táj, holdfényben*). A beszélői hang és az arc ugyanakkor egymással ellentétesen fejtik ki hatásukat: míg az arc identitást ígér, addig a hang felhők mögé rejtve (nem) mutatja az arcot, ahogyan a következő idézetben is egy arc nélküli hang helyettesíti az arcot: „Valaki itt van, helyettem beszél: / rég ismerője / a halálnak.” (*És akkor csend lesz*). Sőt a hang sírfeliratként, az arcot viselő én halálaként ígéri magát ugyanebben a költeményben: „Márványtáblát gyúrok, és kivések, / Hogy elfődjé végre / arcomat.”

A *Hajnali csoda* tengerparti jelenetének beszélője a „jókedvű isten” által partra vetett almákat az „almaszemek” metaforában gyűjti össze, aki pedig összeszedi, „Siet a termés betakarításával, nehogy elvegyék tőle, ami az övé”. Hogy az „almaszemek” a parton egy isten ajándékai és egyszerre a megajándékozott sajátjai, megint csak az identitás (arc) és a látvány (tenger) kölcsönös függésére, és fölcserélhetőségüknek végtelen játéka utalhat, a két „felület” összecsúszását az *Álom, Montpellier-ben* című szöveg kétértelmű nyitómondata szemlélteti a leghatásosabban: „Szemben a tenger”, amely mondat egyszerre nevezi meg a szemlélő és a látvány közti térbeli távolságot, illetve ennek ellentétét, a szem és a látvány egybeesését.

Az arc megképződése az írás gesztusában, illetve az írás gesztusának tengert másoló jellege, az írásnak a tenger látványától való fertőzöttsége a *Tenger dicsérete* című szövegben mutatkozik meg a legnyilvánvalóbban, ahol a tenger rendre a papír, a papír a tenger helyettesítőjévé válik: „a mozdulat könnyed / ívét, a jókedvű, / nyugodt szaladást / a papír

¹² Kiemelés tőlem: B. A.

¹³ Kiemelés tőle: B. A.

végtelen // hullámzó felületén, simaságán-fehérségén, / hagyod, mikéntha / szaladnál tengeren”; „sirályok, albatroszok / és egyéb madarak / vijjogását-sivítását, // repülését és siklását / nézed: könnyedségüket, / papírjaikon-szaladásukat, és irigyled őket”. A vers végkicsengése („A tengert nem lehet / kimondani”), illetve a következő szöveg (*Egy fogalom megközelítése*) enigmatikus sorai („Láttam a tengert: hatalmas vagyok”, majd: „Láttam a tengert: végtelen vagyok.”) már egy véleményem szerint bonyolultabb kérdéshez vezethetnek át. A tenger hullámzásának, a látványnak a leírhatatlanságát a hullámzóan ismétlődő-variatív technikával kompenzáló írásmód, amely egyrészt a leírhatatlanság, az élmény kimondhatatlanságának traumáját egy magasabb szintű ok tételezésével végül megoldhatónak véli („Nézd a madarakat! / Ők tudják, mi végre, / mi célból röpködnek / itt, ki az, ki hívta // őket, és ki az, ki / szépségük multán / elmúlásukról is / gyöngéden gondoskodik.”), illetve az én traumáját a nyelv gépiességében nem fölszámoló, hanem önmagát hatalmasnak és végtelennek állító tudat önkinyilatkozása egy – az arcrongálás posztmodernnek mondható eszméjének jelenléte ellenére – a posztmodernről eléggé távoli analógia fölvyillantását teszi lehetővé. Ismeretes, hogy Immanuel Kant a dinamikus fenséges kategóriájának meghatározásakor éppen a tenger látványát állítja példaként eléünk, mivel a tenger látványa érzékeltetheti az érzéki világ végtelenségét, amellyel szemben a képzelőerőnek – mivel a végtelent képként maga sem tudja előállítani – szükségyszerűen el kell buknia, és tételezni kell egy érzékfeletti képességet¹⁴. A fenséges érzését először az „életerők” gátoltsága, elakadása jellemzi, majd az erre következő érzelmi túláradás, amely ugyanakkor már nem a tenger látványának szól, hanem a szubjektum azon felismerésének, hogy önmagában birtokolja a fenséges eszméjét, amit viszont az érzékek fölötti képességének köszönhet. A kanti leírás során ugyanakkor megfigyelhető, hogy a dinamikus fenséges élménye a befogadót az esztétikai élvezettől a képzelőerőhöz (tehát az esztétikaihoz) képest magasabb rendű ész, vagyis az eszmék területére utalja, s mindez azért történik így, mivel a végtelenséget esetleg csak *elgondolni* lehet, *elképzelni* azonban semmiképpen, tehát a gondolat e tekintetben többre képes, mint a képzet. Ez az a folyamat, amelynek során végül a végtelenség eszméje révén, az érzékitől és az elképzelhetőtől az etikai és az eszmei felé való átmenet során a tudat deduktívan eljuthat az érzékek fölötti eszméjéhez, s ahogyan a passzus végső megjegyzéseiből kitűnik: Isten fenségének megismeréséhez.

A kanti leírás ugyanakkor talán azt is megmutathatja – már ha a Petőcz szövegeiből kiolvasható végtelenség-eszme, amely a tenger hullámzásának fölemelő hatásáról tanúskodik a versekben, illetve a dinamikus fenséges leírásának összevetése nem teljesen elhibázott –, hogy az érzéki világ végtelenségének tapasztalata miért nem az élmény végső kimondhatatlanságának, és a nyelv gépiességére való ráhagyatkozás (az ismétlődés technikájának ehhez veszélyesen közel álló) gyakorlatába torkollik, ahogyan egyébként a szintén neoavantgárd kötődésű Kukorelly Endre *Mire jó a tenger* című versében¹⁵. Kant szerint

¹⁴ „Ahhoz ellenben, hogy mégis képesek legyünk az adott végtelent ellentmondás nélkül akár csak el is gondolni, olyan képességet kell az emberi lélekben megkövetelnünk, amely maga is érzékfeletti.” Kant, Immanuel, *Az ítélőerő kritikája*, Budapest, Akadémiai, 1979, ford. Hermann István, 220.

¹⁵ Kukorelly versének elemzését, kitérővel Kantra vö. Kulcsár-Szabó Zoltán, *A tautológia fenyegetése* (Kukorelly Endre), in: uő: *Metapoétika*, Pozsony, Kalligram, 2007, 418–430.

ugyanis a fenséges érzése esetén „a képzelőerő és az ész teremtik meg a lelkierők szubjektív célszerűségét: nevezetesen azt az érzést, hogy tiszta, önálló eszünk van, vagyis rendelkezünk a nagyságbecslésnek olyan képességével, melynek kiválóságát semmi sem teheti szemléletesebbé, mint annak a képességnek az elégtelensége, amely maga is határtalan az (érzéki tárgyak) nagyságának ábrázolásában”¹⁶. A végtelen, azaz a számszerűen nem megragadható, illetve az a „regresszus, amely az időfeltételt a képzelőerő progresszusaiban megszünteti és az *egyidejűséget* teszi szemléletessé”¹⁷, mintegy rátamad ugyan a szubjektumra és nemtetszést vált ki belőle, ugyanakkor a szubjektum fölébe kerekedhetik ennek a hatalomnak, amennyiben saját magában föl képes szítani a végtelen eszméjét, és ezt az eszmét szembe tudja állítani az érzéki végtelennel. Amennyiben ez így van, akkor a tengerről szóló szövegek, amelyek rendre a tenger és a papír, az írás és a vízen való járás („hagyd, mikéntha /szaladnál tengeren, // lábad hullámokon / tapod, hullámcsúcsokon” /*A tenger dicsérete*/) párhuzamai szerint építkeznek, azt a szakadékot mutatják meg, amely az ábrázolhatóság (képzelőerő) és elgondolhatóság (ész) képessége között tátong, méghozzá úgy, hogy ezt a szakadékot a beszélő képes áthidalni. Erre utal a vízen járás csodaszerű képe, az objektív és értelemmel elvileg nem rendelkező élővilágba valamilyen értelemnek a posztulálása („Nézd a madarakat! / Ők tudják...”), amely itt nem csak megismerés, hanem a végtelennel szembeni kicsiség, illetve a nyelvvel szembeni kétely traumájának egyfajta transzcendentális feloldására utal, akárcsak a „hatalmas vagyok” emphatikus kitétel, annak jegyében, hogy van egy emberen túli értelem, amely arra is kínál magyarázatot, amire az ember nem (pl. a madarak repülésének értelmére).

A beszélő én ilyen stabilizálódása azonban nem írható vissza problémátlanul a kötet további szövegeibe is, s ez a tény inkább egyfajta kettős játékra enged következtetni, mely szerint ez a beszélő éppen saját pozíciójának reflektálatlan stabilitása és a nyelv grammatikalitásának gépiessége közötti határvonalon, egyik paradigmához sem igazodva kíván berendezkedni, amiből az következik, hogy szövegszerűen is többszörösen reflektálnia kell a problémát: „Visszatér-e, ki visszatér, / aki egyszer már messzire ment? / Beszélzs vele, s nem tudhatod, / hogy kint van-e még, / vagy itt van, idebent.... // Félrecsúszott a szemfedő, / visszatérni már nem lehet. / *Ha jövök is, nem én jövök*” (Nem én jövök). Az én-pozíció meghatározhatóságának kérdésessége a *Talán az lesz a haza* című szövegben a nyelvi készlet rongáltságában is megmutatkozik: „Abban a nagy-nagy szomorúságban, ami / mostanság körülöleli, abban a hidegben, / ami itt, a térben, ha van neki *tér*, ha van neki *itt*. // ...Szép a hó, / ahogy hullik a térben, egyre több hóhullás, / *a gyalog fáz*, miközben siet, a hóban, remeg.” A *Hárman vagyok* pedig szinte elméleti pontossággal írja körül az én létesülésének grammatikai gépiességét és a pragmatikai alany funkciójának háttérbe szorulását: „*Ülök itt hárman*: a gép, a szöveg, és saját tétova önnön magam.”¹⁸ A saját beszélői pozícióját stabilizálni nem tudó, de ebbe bele nem nyugvó beszélői arc fikciója lehet tehát az a sajátosság, amely – legalábbis e kötet olvasástapasztalatát illetően – Petőcz András posztmodern korszakának költői törekvéseit jellemzi.

Ez a bele nem nyugvás jelenik meg azoknál a szövegeknél is, amelyeknek olvasási tapasztalatát – a neoavantgárd (kiáltó) társadalmiságától ugyan eltérő módon – éppen

¹⁶ Kant, i. m., 221.

¹⁷ Kant, i. m., 224.

¹⁸ Mindegyik idézetnél kiemelések az eredetiben.

a társadalmi referencializálhatóság jellemzi: „*túlzottan zsigeri a gyűlölködés... / kíváncsi az isten, / az ismert világutazó, / vidéki ország, / suttogja magában, / tőled megszűre menni, jó.*” A grammatikai gépiesség ellenpontosításaként értelmezhető az is, amikor egy közhelyszerű megfogalmazásba (hiszen a közhely nyilvánvalóan a nyelv gépiességének egyik leghétköznapibb tapasztalata) mintegy bevésődik a közhely értelmének, illetve a gépiességnek az ellentéte is: „és alszik mind, akinek kezéhez *tisztaság* tapad.”¹⁹ A kötet címében is megjelenő idegenség problémája ugyanakkor – tovább szaporítva a kötetben a referencializáló-társadalmi olvasatok lehetőségét – egyfajta összeurópai kontextusban értelmeződik az európai, illetve amerikai utazások, helyszínek, szereplők földidézése révén. Ennek legösszetettebb megfogalmazása ez: „ismeretlen nyelveket hallgatok, / és minden nagyon, / nagyon ismerős” (*Európa rádió, éjszaka*). Egy tágabb, afféle „kulturkritikai” szempontú elemzés a kötetnek ebből a rétegéből egy olyan üzenetet is kiolvashatna talán, mely szerint az „európai idegenség” érzése éppen abból fakad, hogy Európa homogenizálódik, s ez a „minden mindenhol ismerős” érzése megfosztja az európai utazót attól, hogy bárhol, akár saját otthonában is, otthon érezze magát. A jelszóródás és a társadalmiság problémája továbbá látványosan össze is fonódik az *Egyetlen egy* című szövegben: „önmagam szét nem szórhatom; / nem mondhatom, hogy *egy* / *meg egy meg egy meg egy*, / nincsen rá semmi alkalom, / hogy sok magamból összeszedj, / akármennyire törekedj, / valamiféle tömeget, / amelyik tán kivonulva / utcán jelszókat dúdolna”, amely egyszerre mondja ki az én kognitív intencionalitásának közölhetetlenségét („magányom meg nem oszthatom”), illetve az én egyszeri, megismételhetetlen individualitását („Egyetlen egy vagyok, *egyetlen egy*”).

Mindez arról tanúskodik, hogy Petőcz András, alkalmazkodva a posztmodern szövegalkotási eljárások, és a „posztmodern állapot” egzisztenciális feltételei által implicált problémákhoz, nem azok követőjeként gondolkodik, hanem önálló utakon járva keresi az ezekre adható poétikai és egzisztenciális válaszokat, legalábbis igyekszik megfogalmazni a maga individuális kérdéseit. S mindeközben a neoavantgárd korszak pozitív fölőslégét is szállítja a kötet, az elköteleződést a jelenlét és egy lehetséges „világrendezési terv” akarása irányába, a kultúra hulladékából kiemelkedő arc fölismérhetővé írása irányába:

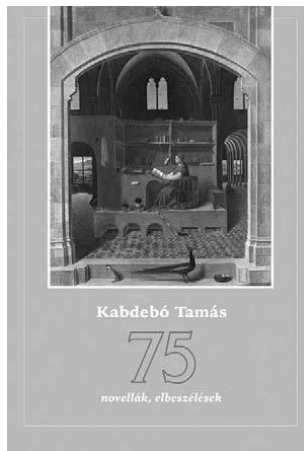
*mítosz lesznek talán,
történet, ha épp,
az lehet a legtöbb,
hogy nem csak hulladék,*

(Az utolsó üzenet)

¹⁹ Kiemelés tőle: B. A.

Tariménes utazásai a Gemenci erdőtől Newcastle-ig, Rómáig és Guyanáig

KABDEBÓ TAMÁS: 75. NOVELLÁK, ELBESZÉLÉSEK

Pannon Tükör Könyvek
Zalaegerszeg, 2009
344 oldal, 2400 Ft

Az 1956-os forradalomban való részvétele miatt külföldre menekült, Írországra letelepült, onnét is a világot járó Kabdebó Tamás *hetvenöt* novellát vonultat föl új könyvében. A könyv címe azért 75, mert kiadásakor az író éveinek száma is ennyi.

Minden írónk fokozott figyelmet érdemel, ha történelmi okokból életművének nagy részét külföldön kényszerült megírni, anyanyelvi kultúrájától elszakítva, néhány sorstársra és (bizonyára nem könnyen szerzett) hazai könyvekre utalva. Sokszor rácsodálkoztam már idegen nyelvterületen élő szerzőink műveinek példás magyarságára, itthoni pályatársakat is megszégyenítőre. Úgy képelem, agyuk – az írói munka természetének megfelelően – szüntelenül őrli a magyar szót. Magyarul ízelelik a második, harmadik nyelven hallott és olvasott gondolatot, s foglalják tömör és pontos formába érzéki tapasztalatukat, egy fokkal még megszállottabban, mint az itthoniak. Az írás bizonyos értelemben neurózis: kényszeres tevékenység, örök stilizálás, pontosítás, törlés-tömörítés, szüntelen önkritika fejen és papíron. Ennek jeleit látom Kabdebó Tamás prózájában is – igaz, egy kissé másképpen, mint az említettekében.

Amíg csak írnak magyarul a földön, alighanem eldöntetlen marad az a szellemi csörte, amelyet a huszadik század nagy írója, Kosztolányi vívott korának ugyancsak kiemelkedő kritikusával, Schöpflin Aladárral. (A nyelvi megmaradás szempontjából kétségtelenül Kosztolányi a pálma.) Költőnk puristaként és szigorú nyelvőrként a minél tisztább magyarosság mellett kardoskodott. Mennél kevesebb idegen szót használjunk, s ha ilyen jön tollunkra, vegyük a fáradságot, keressünk helyette hazait: ízelesebb és elevenebb lesz így a stílusunk. Kritikusunk amellett tört lándzsát, hogy a latin szavak már régóta meghonosodtak a katolikus egyház és általában a régi magyar értelmiség, a lateinerek jóvoltából. Az udvarházak népe is élt a latinnal. Nyelvi elszigeteltségünkben nem árt, sőt használ, ha minél több szavunk cseng ismerősen a művelt nyugati fülnek. Kabdebó Tamás ezt a schöpflini utat követi: nyelve sok-sok latiniz-

must s egyéb jövevényyszót megtűr. Közben hallgat Kosztolányira is, mert a költő az argószavak létjogosultságát elismerte egyik remek cikkében. Kabdebó élvezettel használja a kamaszkorában, az iskolafolyosón, az uszodában és az utcán fölszedett jassz-kifejezéseket. Nem csodálkozhatunk ezen: huszonkét éves volt, amikor hazájától messzire szakadt.

Úgy vélem, alkatában, emberi természetében is sok mindent megőrzött diákkorából. Nem valamiféle gyermekdedségre gondolok: az emberi sors mélyebb tartományaira utalnék inkább. Műveiben úgy látjuk az író, mint aki szívesen képzeletbeli magát az irodalom nagy utazóinak (részben kalandkeresőinek, részben számkivetettjeinek) helyébe. Több novellájának hőse (már a címében) afféle modern Odüsszeusz és „Tariménes”. Egyik-másik novellájában, főként ahol a külhoni lét kezdeti botladozásait idézi fel, a Bessenyei-hős, Tarimenes francia ötletadójának, Voltaire Candide-jának alakja is fölrémlik. De egészében véve Odüsszeuszt vallja saját ősmodelljének, s ennek több oka lehet. Neki is megvan a maga Ithakája, a Duna menti város, Baja és környéke (erről szól nagy regénye, a *Danubius Danubia* s részben az *Életút* is). Honvágának mulhatatlan tárgya a bajai és pesti múlt, az otthon és az iskolák, az első szerelmek és a versenyszerű sportolás helyszíne, a budai, Margit-szigeti uszodák, a Balaton.

Eklektikus írói modora elvi meggondolásból is fakad. Egy helyütt Senecát idézi, aki szerint az írás sohasem lehet olyan őszinte, mint az élőszó. Ő pedig az élőszó kerekességére törekszik – nem engedi, hogy munkáján megérződjék az irodalmi műhelyillat és a túlságosan sűrű szövésű nyelvi szűrő használata. Ez rendjén is van – Tersánszky is hasonló elvet vallott –, de azért engedjük meg a nagy műgonddal dolgozó íróknak, hogy kivegyék részüket az anyanyelv csinosításából. A műélvező sem lesz ennek kárvallottja.

Örökös honvág – és örökös mehetnék: ez a kettősség jellemzi legjobban Kabdebó Tamást. Megtaláljuk ezt más, kiváló íróknál is, Ferdinandy Györgynél például, nem csupán közös nemzedéki élményük, a cselekvőn átélt 56-os forradalom révén, hanem a nyugat-európai nagyvárosokat közép- és dél-amerikai lakóhelyre, „szerecsen” környezetre váltó helykeresésük okán is (tréfás szóval mindketten a szaracénokról elterjedt névvel illetik a sötétbőrűeket).

Föltételezem: ha Kabdebónak megadatik a történelem kegyéből, hogy szülőhazájában élje le életét, akkor is mindent megtesz azért, hogy sokáig valahol a világ túlsó felén hánykódjon sorsának hajója. Novelláiban rengeteg a pikareszk-elem. Ez, úgy tetszik, ősi férfivonás, nem csupán Odüsszeusz, hanem már az agyagtáblán fennmaradt ősi eposzok, eposztöredékek tanúsága szerint is. Ha pedig azt veszem, hogy a novellák egy része sci-fi (olykor karinthys iróniával fűszerezve), akkor Trója leleményes harcosságának alvilági, azaz képzeletbeli útjait is követi a maga humoros módján. Kabdebó szereti a küzdelmet, s ebben kissé ő is Hemingway hatása alá került, mint nemzedékéből oly sokan.

Az önéletrajzi ihletésű elbeszélések kalandjait, illetve emléküket láthatón élvezi az író. Sokszor nem törődik a novella kerekességével, valamely sorsfordulópont lezárásával, csattanójával. A történetet ritkán varrja el. Fontosabbnak tartja, hogy minél elevebben láttasson egy léthelyzetet és környezetet – a hely szellemét –, az alkalmi ismerősök, különörc urak, világcsavargók változatos, színes, olykor egzotikus arcát.

Sok-sok eredeti figurát villant fel, bennszülötteket és emigránsokat, csöppet se bánva, hogy némelyiknek alig van, vagy egyáltalán nincs köze a cselekményhez. Az a fontos neki, hogy láttassa emlékezetes vonásaikat, vonzó vagy riasztó lényüket – ez megmaradt benne, s föltétlenül meg akarja osztani olvasóval. Jellemző, ahogy az ételek, italok ízét is számon tartja, nemcsak a látványt, az érdekességet, a veszélyt, gyakran az erotikus élményt. A könyv alcímében föltüntetett „novellák és elbeszélések” megjelölést így egészíteném ki: „...és útleírások”. Mert a káprázatosan sokféle hely – földrész, égöv, ország, kulturális központ, isten háta mögötti, szigetországi vagy még messzibb tengerentúli kisváros és főként a vízpart és a nyílt víz a legjellemzőbb motívum ezeken a lapokon, kimeríthetetlen sokféleséggel. Művelődési értelemben Róma a fő viszonyítási pont a rengetegféle provinciához, Pesthez képest is. Rómától sincs pedig jobban elragadtatva, mint a többi helytől – az alkalmi szerelmi fészek ott sem különb, mint a Körút valamelyik mellékutcájában bérelhető kégli –, csupán a minden tapasztalatát gondosan elraktározó és közvetítő értelmiségi módján érezteti velünk, hogy európaiként szemléli a világot.

Sok-sok arc úszik át a gyorsan pergő könyv filmvásznán, főként női szemek, ajkak és keblek. Kabdebó Tamás ebben is az Odüsszeusz nyomába lépett: mindenütt rejtélyes és kíváncsú Kirkék, Kalüpszók és Nauszikaák marasztalják, olykor nagyon is kézzelfoghatóan, de ő lélekben csak hazafelé törekszik, itt rejlik élettörténetének alfája és ómegája. A bajai és környéki Duna-parton, a pesti gimnáziumban és a Sportuszodában, ahol – a *Parainesis*szel mondva – az első szerelem s „az élet első örömeit ízlelé”. Csalódásait és felsüléseit is derűvel szemléli, az élet iránti, eredendő bizalomtól motiváltan, nem lévén hajlama semmiféle kétségbeesésre. A mai Aiaie szigeten vagy a korunkbeli küklpszok földjén szerzett szenvedései csak megsokszorozzák erejét, hogy még száz Szküllá és Karübdisz között hazaérkezzen. A történelmi változások jóvoltából ezt meg is tehetette a kilencvenes években. A tragikumnak csak akkor engedte át lelkületét, ha – mint negyvennégyben – bombázókon és tankokon érkezett, elaknásította a Duna fősodrát, és – mint a fordulat évében – a család sorsát kisiklató határozatokat hozott a tulajdon- és jogfosztásról. Az író valahogy még ilyenkor sem csüggedt: egészséges lélekkel s némi szerencsével áldották meg az istenek, s még írásaiban is inkább életművész, mint kárvallott, vagy mint a tökéletes mű aszkétája és fanatikusa. Ki tudja, hányszor kel még útra, ha csak képzeletben is, túl a hetvenötön. Kíváncsisága mindenesetre kifogyhatatlannak tetszik.

Visszasóvárgás, -révedezés is van benne jócskán. Sokszor mint a Kalüpszó szigeten, a vízparton merengő görög hőst látom magam előtt, amint minden helyek legfontosabbikát, a Bajához közeli Duna-szakaszt és a feldajkáló otthont képzelel maga elé kis barátaival, barátnőivel, korán elvesztett édesanyjával. Megidézi a városka polgárosodásában élenjáró nagyapát, a daliás, vadászgató-halászgató apát s annak fura kártyapartnereit, üzletfeleit.

Mi is ez a felejthetetlen varázsú hely Baja környékén? – Magyarország egyik legizgalmasabb vízi paradicsoma és rengetege, a Gemenci erdő, ahol „vadat s halat s mi jó falat, szem-szájnak ingere”, adott a természet annyit az írónak gyerekkorában, még a második világháborús életveszélyes hónapjaiban, s a familiát minden jó módtól és társadalmi rangtól megfosztó ötvenes években is, hogy a földkerekség legvonzóbb tájai

sem feledtethették el vele. Ez a hely, közelebből: az érsekcsanádi kompállással szembeni Veránka, mely a Gemenci erdőt kettévágó kis Duna-ág által elkerített sziget északi csücskében húzódik meg az óriás nyárfák alatt. Itt, az északról hömpölygő víz-sodor elágazási pontján állt a családi nyaraló, egy jobbféle horgásztanya – alkalmassint vadászház –, ahonnan a vízre lenézve, mintha egy ár ellen úszó hajó orrában állna az ember; aki már járt ott, nem felejtetheti el. Hát még, ha nem csupán a mostani gazdák, a megyei vendéglátók jóvoltából fordult meg ott, mint magam is, hanem ott élt, ott nőtt fel, s *otthon* volt a tájban. A normális fejlődésű fővárosi fiúgyerekek is nagyra értékelik a horgászatot, a magaslest, erdő-mező gyümölcseit, a sokféle ehető bogyót; elsajátítják az alapvető ismereteket a gombászatból is. Micsoda ajándék viszont a sorstól, ha valaki beleszületik ebbe a létformába, az apjával ereszkedik a Dunára ladi-kon, hogy egy óriásharcsa reményében rakhassa le a fenékhorgokat – ez a pesti gyereknek csak álmaiban létezik, akárcsak a vaddisznóles vagy éppen a szarvaskilövés.

Igen ám, de mit jelenthet a „szerencsefinak” az Éden elvesztése, a kiűzetés, először a német, majd rögtön a szovjet hadsereg megjelenése nyomán, másodszor 1950 körül, a vállalkozó kedvű apa letartóztatásakor? Nos, Kabdebó szerencsés természetének köszönhetően nemcsak a rettegést, az életveszélyt s a nélkülözést, hanem az izgalmas, férfivá érlelő kalandok sorát is: zsidók, katonaszökevények, majd svábok bujtatását, szembeszállást az embertelenség hol ilyen, hol olyan törvényeivel, hűséget a másokért kockázatot vállaló emberséghez. Meg is térült belőle egy s más, ha jókora késéssel is: az író szülőföldjén nagy elismeréssel emlegetik ma is az örmény nevű családot. A némileg önéletrajzzá összeálló elbeszélések sejtetik, hogy önmagát kárpótolandó, valami hasonló édent keresett az író Guyanában is, mint amilyen a régi Baja és Veránka volt.

Létünk persze sokrétűbb, semhogy örökké a világvárosok sűrűjében eltévedt ember egykori természetelményeit sirassuk. Kabdebó Tamás – megtalált hivatásának és szellemi érdeklődésének megfelelően – ugyancsak élményszerűen idézi föl a könyvtárosi, régészeti, művészettörténeti emlékeit is, írországi munkahelyén csakúgy, mint Rómában, a Vatikáni Múzeumban és egyebütt, a nagyvilágban folytatott csatangolásai során.

Izgalmasak és érdekesek a politikatörténeti vonatkozások: az osztályidegenként kezelt diák, a „disszidens” egyetemista és a sztálini korszakra emlékező író följegyzései mindig tanulságos tanúskodások a későbbi korok olvasóinak. A külföldön szerzett tapasztalatok sem elhanyagolhatók – például a találkozás a román diktátor, Ceausescu tábornok öccsével egy manhattani fogadáson. Vagy a megismerkedés „Béla bá”-val, Király Bélával, az 56-os Nagy Imre-kormány államminiszterével, immár történészként.

A könyvnek nem ártott volna valamivel figyelmesebb szerkesztői beavatkozás, akkor sem, ha Péntek Imre személyében kiváló költő és avatott szakember végezte ezt a munkát. A *paktál* ige nem tévesztendő össze a *traktállal* (Mindszentyről „azt mondják, az amerikaiakkal traktált”), nem jó szó az *összegész* meg a *hőmeleg*. A *kútnak szánt betongyűrűk* értelmében nem használható a *kútnak szentelt betongyűrűk*, a *rendre* helyében nem tudom, miért áll több helyen *rendjére* (értsd: mindig) – és így tovább. Ezeket ki kellett volna szűrni és szűrni; így a kritikus is kevesebb okot adna arra, hogy utálatos, akadékoskodó ember színében tűnjön fel. Az egyik novellában (*Babics csével*, 2004) a nagy költő majdnem-névrokona, Babics tanár úr így pallé-

rozsa a gimnázium diákjait: „A nyelv, fiaim, valóban kincs, ha makulátlan és romlatlan, úgy fénylik, mint az arany; ha mint a lencse zsizsikkal, tele van szórva hamis pénzzel, értékét, sőt érvényét veszti, vége a magyaros fogalmazásnak”. Ezt a bölcsességet egy picivel még jobban össze lehetne egyeztetni az író előbeszédet követő, már-már csevegő közvetlenségével, s a következő életmű-válogatásról mint a *nagyon éle-tes* széppróza gyönyörű példájáról számolhatna be a kritikus Kabdebó Tamás írásművészetéről szólva. Azzal az örömmel és elismeréssel, hogy az író az ezredvég és az évezredforduló pótolhatatlan tanúi közé tartozik.

Alföldy Jenő

JAKOVITS JÓZSEF: KÚT (BÁLVÁNY)

Ifj. Fekete Károly: Tudománnyal és a hit pajzsával

VÁLOGATOTT MAKKAI-TANULMÁNYOK

**Erdélyi Református
Egyházkerület
Kolozsvár, 2008
175 oldal**

példájára ma is.

Ez a megállapítás semmit nem veszített időszerecségéből az utóbbi időben sem. Ifj. Fekete Károlyt pedig úgy megragadta a Makkai Sándor életművének időszerecsége és szellemi-lelki gazdagsága, hogy az továbbra is egyik fő kutatási témája maradt. Új eredményeit 2008-ban *Tudománnyal és a hit pajzsával* címmel adta ki az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsváron. Pap Géza püspök ajánlása méltatja azt, hogy ifj. Fekete Károly tizenkét tanulmánya végigjárja Makkai Sándor életének és munkásságának legfontosabb állomásait. Bemutatja professzori pályáját, pedagógiai és valláspedagógiai munkásságát, a nemzeti öntudat fontosságát valló nézeteit, a gyülekezetnevelést és a nemzetnevelést összekapcsoló koncepcióját, közéleti szerepvállalásait, vallásfilozófiai nézeteinek ösztönzőit, baráti kapcsolatainak szemléleti megalapozottságát. Elemzi irodalmi munkásságát, valamint közli Makkai Sándor népbírósi tárgyalásának iratait, a vádiratot és a védőbeszédet.

Ifj. Fekete Károly könyvének első fejezete: *Adalékok a pályakezdéshez*. Ez kissé megtévesztő cím, mert az itt szereplő három tanulmány nemcsak Makkai pályakezdéshez ad gazdag adalékokat, hanem egész életművéhez. A *Makkai Sándor professzori pályája*

Ifj. Fekete Károlyban a Makkai-centenárium debreceni és kolozsvári alkalmi mélyítették el azt az elhatározást, hogy „a XX. századi magyar egyház- és teológiatörténet méltatlanul feledésre ítélt, kulcsfontosságú alakjának” a munkásságát feltárja.

1995-ben Kolozsvárott megvédett disszertációja *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága* címmel az Erdélyi Református Egyházkerület kiadásában jelent meg 2000-ben. Ajánlásában Csiha Kálmán püspök nemcsak azt hangsúlyozta, hogy Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága történelmi jelentőségű volt az Erdélyi Egyházkerület életében, hanem annak jelenkori időszerecségére is rámutatott. Amikor az 1989-es változások után az egyház életének a szervezésére és a belmissziói munkák megindítására újra sor kerülhetett: Makkai nyomán indultak el és ugyanazok a kérdések fogalmazódtak meg bennük, amelyek Makkait is foglalkoztatták. A helyzet sokat romlott a két korszak között eltelt időben. Mélyebbről kell kezdeni az új építkezést. Ezért is van nagy szükség Makkai Sándor

című kötetnyitó tanulmány például a professzori pálya egészét kellő arányokkal és súllyal mutatja be. Természetesen osztja azt négy szakaszra, a teológiai óraadás kolozsvári éveire, az 1917–1918-as tanév sárospataki gyakorlati teológiai professzorságra, majd az 1918–1926 közötti kolozsvári szakaszra. Ezt követően egy évtizedre kolozsvári püspöki feladatai kötötték le. A negyedik professzori pályaszakaszát a repatriálásától, 1936-tól haláláig, 1951-ig tartó debreceni évek jelentik. Az egyes professzori pályaszakaszok elemzése izgalmas és tanulságos. Ifj. Fekete Károly alapos kutatásokkal tárja fel Makkai valláspedagógiai munkásságának forrásait és alakulástörténetét egyaránt. Makkai az akkori idők legmodernebb szakirodalmát hasznosította. Tudatosan törekedett arra is, hogy tanítása egyszerre legyen teológiailag megalapozott és megragadóan vonzó. Sárospatakon például egyetlen év alatt sikerült nagy tudásával, lebilincselő előadásmódjával, állandó munkakészségével, evangéliumi közösségszervező munkájával maradandó hatást elérnie.

Kolozsvári professzorsága idején sokat foglalkozott a hit és a tudomány kapcsolatával. Előbb úgy látta, hogy a tudomány utat nyit a hit előtt. Az igazi hitet azonban belső lelki élményként határozta meg. Izgalmas követni szellemi útkeresését és közösségi felelősségtudatának állandó megnyilatkozásait.

Debreceni professzorként az egyház missziói munkájával és a lelki gondozás ügyével foglalkozott behatóan.

Ifj. Fekete Károly Makkai professzori pályájának elemzését az egészre néző, áttekinthető összefoglalással zárja. Tanításában egy életprogram alapelvei jelennek meg. Ezek időszűrőse vitathatatlan. Az átértékelni tudás, az önálló gondolkodás, az igazság szolgálata, az élettel való szoros kapcsolat ma is érvényes és igényes elvek. Makkai számára a teológia gyakorlati tudomány volt. Ez pedig a magunk revíziójára való készséget is megköveteli.

A Vécsei Szövetség történetét feltáró alapos tanulmánya azt mutatja be, hogy az egyház lelki megújítására kötött szövetséget az erdélyi református lelkipásztorok egy csoportja, akik munkájuk nélkülözhetetlen segítő eszközének tekintették a tudományos teológiai képzettséget. Az 1920 utáni évtizedek erdélyi egyházi közéletének kiemelkedő személyiségeinek döntő többsége a Vécsei Szövetség tagjai közül került ki. Ennek pedig az a magyarázata, hogy a szövetség hatékony eszköze volt a lelki megújulásnak és az egységes teológiai álláspont kialakításának is. A Vécsei Szövetség történetének mai üzenetét is megvilágítja a tanulmány záró fejezete, mely az atomizálódottság mai jelenségével szemben a barátság értékeit tudatosítja.

A *Makkai Sándor pedagógiai és valláspedagógiai munkássága* című tanulmány azt hangsúlyozza, hogy „Makkaiban pompás szintézisre jutott a két nagy kolozsvári rendszeralkotó mester műve: Schneller pedagógiája szövetségre lépett Böhm Károly filozófiájával.” Ezt az összegző megállapítást Makkai életműve igazolja. A személyiség alakulása Makkai felfogásában sohasem befejezett, a tökéletesítése örök feladatunk.

A tankönyvíró Makkai Sándor „az ideálok összetörettetésének ínséges korszakában” a valósággal szembeni eszmények vállalásával nemzetpedagógiai missziót is betöltött. Az iskolát a nemzeti élet gyakorlásának színteréül és műhelyéül jelölte meg. Pedagógiai koncepciójában az önértékű személyiség elérését tűzte ki célul. Különféle típusú személyiségeket állított példának az ifjúság elé.

Ifj. Fekete Károly könyvének második nagy fejezete a *Termékenyítő hatások* címet kapta. A *Böhm Károly hatása Makkai Sándor vallásfilozófiájára* című tanulmánya be-

mutatja Böhm Károly filozófiai rendszerének csomópontjait, elemzi ismeretelméletét és értékelméletét, majd rámutat arra, hogy rendszerének alapelvei lehetővé tették több tudományág újragondolását. Makkai Sándornak ez a filozófia és a teológia közötti „kapcsolópontok” megtalálásában segített: „A filozófia és a teológia egyaránt egyetemes nézőpontokat keres. Belső lényegüket tekintve az élet és a világ egészére kihatnak.”

Kimutatja ifj. Fekete Károly Böhm filozófiájának a hatását Makkai vallásfilozófiai írásaiban. A személyiségfelfogás, az emberben lévő istenkép világkép meghatározó szerepe valamint a nagy személyiségek nevelői jelentőségének az értelmezése említendő itt.

Ifj. Fekete Károly Makkai-értelmezése több ponton bírálatot, ellenvetést is tartalmaz. Például amikor idézi Makkai identitás-filozófiájának azt a tételét, hogy az Istennel való szellemi azonosságunk öntudata a hit lényege, megkérdezi, hogy „hol van itt a finitum non capax infiniti Zwingli-féle tételének reformátori igazsága?” Bírálja Makkai *Tudománnyal és fegyverrel* című könyvének egyes – korszellem befolyásolta – téziseit is.

Böhm filozófiája tudományos keretet biztosított arra, hogy „a vallástudományt a tudományok világában legalizálja, kimutatva azt, hogy a vallásban ugyanaz a szellem nyilvánkozik meg, mint amelyik kifejti tevékenységét a kultúra egyéb területein is”.

Itt nem részletezhetően alapos, értékes és tanulságos fejezete a könyvnek a *Ravasz László és Makkai Sándor kapcsolata* című tanulmány is. „A közös múlt, a párhuzamosan lejátszódó jelen azonos jövőndőt tartogatott számukra: életművük méltatlan elhallgatásának és elfelejtésének évtizedeit.” Mindketten különös, nagy ajándéknak tartották barátságukat. Ravasz László írta Makkai Sándorról: „A ’különös’, a ’nagy ajándék’ az, hogy barátom volt diákkorában, az maradt haláláig, sőt azon túl is.” Ifj. Fekete Károly 12 tételben tárja elénk a legjellegzetesebb kapcsolópontokat Ravasz László és Makkai Sándor között.

Makkai mindig hálával emlékezett azokra a tanáraira, akiktől a legértékesebb hatásokat kapta. Ezek között az egyik kiemelkedő személyiség Ravasz László volt. Ravasz László közvetlen hatása meghatározó volt Makkai ígéhirdetői indulásakor. Ravasz pedig Makkai első könyvéről írt a későbbiekre nézve is érvényes jellemzést.

A Ravasz–Makkai barátságnak különleges jelleget adott az, hogy Ravasz László 1921 nyarán eltávozott Kolozsvárról, tisztségeinek többségét ekkor Makkai vette át. Amikor viszont 1936-ban Makkai is úgy döntött, hogy Magyarországra távozik, Ravasz László még a miniszterrel is beszélt méltó befogadása, elhelyezése érdekében. 1945-ben, Makkai letartóztatása és perbe fogása idején is mindent megtett kiszabadítása érdekében. Mély barátságuknak sok elemét mutatja be Fekete Károly könyve. Külön érdemes utalni ebben az összefüggésben a mindkettőjük által mindvégig vállalt erdélyiség összekötő értékére.

Makkai Sándor barátságainak történetében fontos hely illeti meg Reményik Sándort is. A Kolozsvári Református Kollégiumban eltöltött közös diákévek alapozták meg életre szóló barátságukat. 1918 ősze után pedig az a törekvés kapcsolta össze őket, hogy megteremtsek az új, önálló erdélyi magyar irodalmat. Levelek, versek, különféle dokumentumok tanúsítják ennek a barátságnak különleges értékét mindkettőjük számára. 1936-ban Makkai Magyarországra távozása váratlanul érte az erdélyi magyarságot. 1931-ben még az egész kisebbségi társadalomnak a megújulását sürgető *Magunk revízióját* írta meg, 1936-ban viszont püspöki állásáról lemondva Magyarországra települt. 1937 februárjában pedig közzétette hatalmas sajtóvitát kiváltó *Nem lehet* című írását, melyben azt fejtette ki, hogy

a kisebbségi kérdésnek semmiféle emberhez méltó megoldása nincs, mert a kisebbségi léthelyzet nem méltó az emberhez.

Reményik Sándor Makkai legszorosabb baráti köréhez tartozott, őt már 1934 elején beavatta az akkor még titokban tartott áttelepülési tervébe. Reményik Sándort mérhetetlenül megdöbbenette ez a vallomás. 1934. március 6-án hosszú levelet írt Makkainak. Ifj. Fekete Károly közli Reményik „tehetetlen nagy szomorúságának” ezt a megrendítő dokumentumát. Reményik elfogadja Makkainak azt a véleményét, hogy Erdélyt nemcsak belülről lehet szolgálni, de nem ad igazat abban, hogy csak egyetemes magyar probléma van, s nincs külön erdélyi is. „A Te egész élet-műved ennek a tételnek a cáfolata, s bizonyosága annak, hogy igenis van külön erdélyi magyar probléma.” Reményik szerint ennek a hitnek a kristályosodási középpontja éppen Makkai Sándor volt az utóbbi tizenöt évben.

Ifj. Fekete Károly könyvének harmadik fejezete, a *Népemmel az egyházért* a keresztyén nemzeti tudat és öntudat problematikáját elemzi. A reformáció örökségének sajátos vonását látja abban, hogy tanítását történetileg sem csak az egyházi-gyülekezeti és az egyéni élet Szentíráshoz történő visszaalakításában hasznosította, hanem „népünk önértékelése szempontjából is új nézőpontot kínált”. Folyamatosnak tekinti a protestantizmus nemzeti felelősségtudatát. Karl Barth alapján világítja meg a keresztyén nemzeti öntudatot. „A nemzet az a terep, amely az Isten iránti engedelmesség bizonyítási helyszínévé magasztosodik.” A nemzetünk iránti szeretet pedig „egy darab istentisztelet, mely alól nem mentesíthetjük magunkat”.

Ifj. Fekete Károly felhívja a figyelmet arra a tényre is, hogy a két világháború közötti református közélet nagy alakjai élen jártak a nemzetébresztés szolgálatában. Ebben is evangéliumi magaslatra jutottak.

Makkai Sándor a gyülekezetnevelést eszközzé tette a nemzetnevelésben, a politikai nemzetet pedig lelki nemzetté akarta formálni. A nemzeteket az Isten világát megszentelő eszközeinek minősítette. Az erőteljes, öntudatos gyülekezetek nevelését az egész magyar nemzetre nézve létkérdésnek tartotta. A politikai nemzetet lelki nemzetté kívánta formálni. Ezzel Európának is mintát akart adni egy nemesebb emberi létformához.

Nemzetpedagógiai üzeneteinek az időszerűségét és mai aktualitását hangsúlyozza ifj. Fekete Károly, midőn rámutat arra, hogy „manapság kísértetiesen újra meg kell küzdennünk a két világháború közötti magyar sorskérdésekkel.”.

Az egyház nemzetnevelő szerepét és feladatát oly fontosnak tartotta Makkai Sándor, hogy munkásságában az egyház és a nemzet fogalompárként jelenik meg. Fiatal lelkész korától kezdve mély összefüggést látott a gyülekezetnevelés és a nemzetnevelés között. Meggyőződése volt, hogy a történelem új próbatételeit csak egy lelki egyház által összefogott magyarság képes kiállni. Szemléletében a lelki magyarság gondolata egyre erősebb hangsúlyt kapott. A missziói munka a közösségteremtés legfontosabb eszköze volt számára.

Ifj. Fekete Károly könyvének negyedik nagy fejezete a művészetek vonzásában élő Makkai Sándort mutatja be. Összetett és gazdag egyéniségének értékes része irodalmi munkássága is. Az irodalmat is a lelki ébresztés eszközének tekintette. Munkásságának legfontosabb törekvése az emberi minőség javítása volt. „Makkai meg volt győződve arról, hogy az erdélyi magyarságnak a magyar örökségben gyökerező, azon felépülő, az egyete-

mes értékekbe bekapcsolódó, önálló szellemi életet kell kifejlesztenie.” Minden munkájával, minden törekvésével ezt a célt szolgálta.

A *Magyar fa sorsa* című könyve Ady költészetének értelmezésével a magyar élet kritikáját adta. A *Magunk revíziója* pedig „a kisebbségi sors láttelepe” és az önvizsgálatra ösztönző kritikai nemzetszeretet dokumentuma. A lelki magyarság megteremtésére szólító szinte prófétai szöveg, mely „erkölcsi revíziót” sürget. Makkai írásaiból a lelki magyarság ereje sugárzott. Ezért okozott hatalmas döbbenetet repatriálása és *Nem lehet* című írása, melyben azt mondta ki, hogy a kisebbségi kérdés szerinte megoldhatatlan.

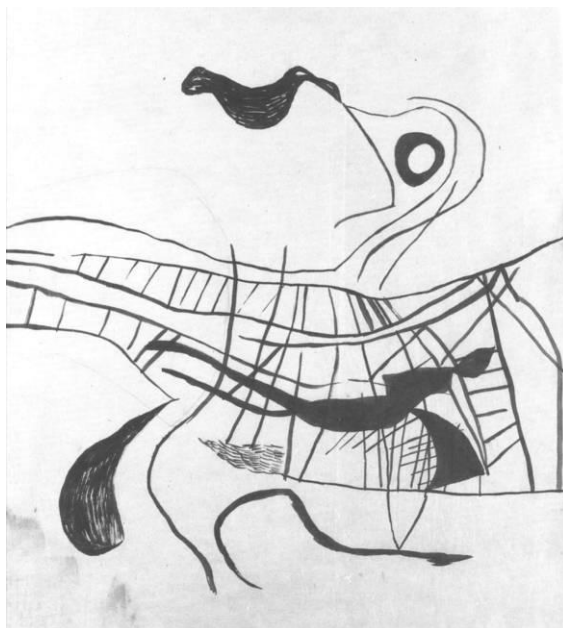
Szépirodalmi művei és festményei is a közösségszolgálat, közösségnevelés eszközei. Nem esztétikai értékük minősíti azokat, hanem a nevelői szándékuk.

A könyv utolsó fejezete, a *Függelék* Makkai Sándor népbíróági tárgyalásának iratait adja közre. Ezek nagyon fontos dokumentumok személyiségének és korának megértéséhez.

Ifj. Fekete Károly könyve tudományos eredményei mellett a közösségért felelősséget érző világszemlélet értékeit is megvilágítja. Makkai életművének összetettségét hűen követi, ezáltal maga is sokirányú tudományos kvalitásról tesz tanúbizonyságot.

Könyve nem száraz tudomány, hanem a tudomány eszközeit és eredményeit is az eleven életvonatkozások megvilágításában kamatoztató tanítás.

Görömbei András

VAJDA LAJOS: MADÁR MADÁRRAL

Művészet

SZUROMI PÁL

„...Sötétbe kinyújtott kéz...”

A LEVENDEL-GYŰJTEMÉNY DIAGRAMJAI

Miként lesz valaki rangos műgyűjtő, ha eredendően nem is vonzódik a képzőművészeti jelenségekhez? Pláne az elvont, korszerű kifejezési formákhoz. Így hát minek invesztálna tetemes összegeket az efféle kultúrjavak megszerzésébe? Talán mondanom sem kell: a félig-meddig legendássá vált Levendel doktorról van szó, egyben kiugró jelentőségű, kivételes természetű műállományáról (1920–1994). Ezt a sokrétű, tanulságos kollekciót nemrég láthattuk a szegedi Reök-palota termeiben, méghozzá leginkább a Fővárosi Képtár kölcsönzésének köszönhetően. Különböző képek, grafikák és szobrok társaságában Levendel László konkrétabb szellemisége is megidéződött az egyik helyiségben. Itt a róla készült időskori, majd egy órányira rugó, érdekes portréfilmet is kényelmesen megtekintettünk.

E szerencsés társítású, egymást értelmező élménydózis azért csak-csak felpezsdítette fantáziánkat. Az elismert tüdőgyógyász vallomásai nyomán ugyanis az előző század legszörnyűbb, legsajnálatosabb társadalmi és kulturális jelenségei is felillantak előttünk. Kezdve a koncentrációs táborok rémségeitől a mélyszegénység tüneteig – egészen az autentikus, modern művészeti törekvések kultúrpolitikai negligálásáig. Igaz, az alacsony sorból jött Levendel László pusztán csak orvos szeretett volna lenni, nevezetesen a „szegények orvosa”. Mégis úgy alakult élete, hogy e mellett korszakának kiváló képzőművészeit, íróit vagy színészeit is intenzíven gyógyította, támogatta. Szinte a legtörékenyebb lelki arisztokraták: a teremítő egyének apostola lett. Innen fakadt hálákból szövődő, rendhagyó műegyüttese, amelyet alkalmanként „szeretet-gyűjteménynek” titulálnak a szakirodalomban. Nem is alaptalanul.

Persze rögzös, göröngyös mezsgyék vezetnek az érdemi szeretetig, az igazi megbecsülésig. Ahogy ez a gyógyító doktor oldaláról nézve is nyugodtan elmondható. Ne feledjük: az átlagosnál is mélyebb karakterisztikai szakadék tátong az orvosi és művészeti szakma képviselői között. Míg egyikőjük a józan, racionális, tudományos területek megtestesítője, addig a másik térfélen többnyire érzelmi, indulati alapállású, rendkívül szubjektív és paradox egyéniségekkel találkozunk. Ennélfogva úgy tűnik: Levendel László szorgos, lelkiismeretes pályafutásában egyenesen megváltó, áthidaló szerep jutott Mezei Árpádnak, az Európai Iskola kiváló teoretikusának. Ők együtt munkálkodtak az Országos Korányi Intézetben, s főként rajta és másokon át került kapcsolatba számos kitűnő, bár a nyilvánosságtól eltiltott művésszel (pl.: Bálint Endre, Anna Margit, Gyarmathy Tihamér, Kassák Lajos, Ország Lili). Időközben aztán híre ment az alkotók között: ez a tüdőgyógyász nem csupán a páciensek testével, biológiájával, hanem egyúttal a lelkükkel, személyes gondja-

ikkal is érzékenyen foglalkozik. Ezért Levendel doktornál jóformán egymásnak adják a kilyncset a legkülönbébb alkotó emberek.

Száznál több ismert művészbetege volt.

Ám honnan ez az árnyalt, időigényes és komplex kezelési módszer? Ezek a hajlamok alighanem ott munkáltak némileg az orvos génjeiben, nem is szólva emberi, szakmai megállottságáról. Másrészt az sem mellékes: a fiatal Levendel hatványozottan átélte a méltatlanul megalázott, kiszolgáltatott egyének kényszerű vesszőfutásait. Keserűen megtapasztalta a munkaszolgálatot, az „erőltetett menetet”, egyszersmind a bori koncentrációs tábor borzalmait. Szerencsére 44-ben sikerült megszöknie, majd nem sokra rá a legmagasabb kitüntetéssel elvégeznie a szegedi orvosegyetemet. De kiemelés ide, elismerés oda: a tehetséges fiatalnak a poklok poklában, a Vásárhely melletti Kútvolgyi Intézetben kellett belekóstolnia szeretett szakmájába. Ott, ahol nagyrészt gyógyíthatatlan betegek feküdtek, ahol úgyszólván napi eseménynek számított a fiatalok iszonyú, sugárvérzéses kimúlása. Tudjuk: az ilyen rémes, végletes effektusok rendszerint komoly ellenkezést, védekezést indukálnak bennünk. Hát még egy eltökélt, igényes tüdőgyógyász praxisában.

Ha netán filmes lennék, bizonyára átfogó, életszerű produkciót szentelnék a Levendel jelenség feldolgozására. Már a történelmi háttérzónák is nyomasztóan izgalmasak, ahogy ez a korábbiakból is sejthető. Aztán az 50-es, 60-as években épp a tuberkulózis gyógyítása lesz az orvosi sikerágazat, miközben a modern művészet elkötelezettjei a tiltott zónában vergődnek. A főszereplő orvoson keresztül azonban egymásra lelnek e sajátos életszférák. Még akkor is, ha elég gyakran értetlenkedés, vita vagy ellenségeskedés kíséri együttműködésüket. Olyan ez, akárha itt egy felszentelt apácának és a szertelen utcalányoknak kellene összehangolódniuk. Fárasztó, idegőrlő, már-már reménytelen mérkőzés. Amihez persze a művészek talányos, felfoghatatlan művei is hozzájárulnak. Ennek dacára a doktor szobáiban mégiscsak gyűlik, gyarapodik a hála- és ajándékkollekció. Erre még inkább elmélyed betegek emberi, művészi megismerésében. S lássunk csodát: egyre-másra rájön, hogy a képeken szereplő csonka testformák vagy az éjszakák kísérteties lényei mögött igenis reális lét- és idegélmények húzódnak meg. Ezekből származik, hogy a valamelyest „megvilágosult”, humanista tüdőgyógyász szuverén kiállítást szervez önnön betegeinek avantgárd munkáiból. Természetesen csak intézetének falain belül. Habár a kíváncsi, nagyszámú látogatottság így sem marad el.

Ez pedig felért egy kisebbfajta, csendes kulturális revolúcióval.

S csakugyan: 1961-ben ténylegesen megvalósult e bátor, progresszív bemutató. Amelyik lényegében a tüdőgyógyászat fedezékéből tudott nyilvánosságot teremteni elhallgatott alkotóinknak. Ezzel a tettevel Levendel doktor mintegy betetőzte, megkoronázta korábbi gyógyító, humanista küldetését. Világosan megértette: a nyilvános szereplésektől való eltiltás a művészeknél nyomasztó, depresszív, traumatikus tüneteket okoz. S ezzel tüdőpanaszaik is óhatatlanul felerősödnek. Igaza volt tehát Dávid Katalin művészettörténésznek, amikor e gyűjtemény kapcsán ilyeneket fogalmazott meg: *„Vajon fölmérte-e valaha is a tudományos irodalom, hogy az 50–60–70-es években a művészeknek hány alkotása csak azért születhetett meg, mert mögöttük állt az orvos-barát? Az ő szerepe része a korszak művészettörténetének...”. Jóllehet neki: „Nem elsősorban kenyeret kellett adni [...], hanem kezett, hogy az ecsetet és vésőt legyen erejük megfogni [...], emellett [...] közönséget és szeretetet és annak tudatát, hogy kultúránknak létszükséglete az ő tevé-*

kenységük...” (Levendel-gyűjtemény katalógusa, Fővárosi Képtár, 1999. 6.) Innen tán plasztikusabban érzékelhetjük a „szeretet gyűjtemény” létrejöttének átfogóbb motívumait.

De nézzük most már konkrétabban a terebélyes, sokszínű műegyüttest! Mintegy kétszáz alkotást láthattunk a szegedi kirukkoláson, azaz egy tekintélyes, átfogó válogatást. Így van ez akkor is, ha ezt a garnitúrát jobbra a kisléptékű, intimebb képek és grafikák, valamint a szabványos méretű kispasztikák uralják. Ami annyit tesz: ebben az összeállításban tetemes szerepet kapnak a különféle festői, szobrászi kísérletek és vázlatok. Amikkel olyan érzetünk támad, mintha némileg betekinethetnénk az alkotók titkosabb, személyesebb műhelyeibe. Ugyanakkor itt a szorosabb közéleti vizsgálódás majdhogynem kötelező, mivel az apróbb művek csupán így adják meg magukat. Persze bárhogya is nézzük e hangulatot, ismerős alkotásokat, egy lényeges dologra valószínűleg ráérzünk. Arra, hogy nálunk nemigen akad magánygyűjtemény, amely a Levendel-állomány szellemi, esztétikai dimenzióival vetekedhetne. Mert ez az intim és mini kollekció valójában a modern magyar művészet szűkített keresztmetszetét kínálja a nézőknek. Legalábbis képi, festészeti tekintetben.

Mint köztudott: korszerű piktúránk alakulásrendjét leginkább a Nyolcak és az Aktivisták mozgalma, majd Szentendre és az Európai Iskola alapozta meg. Mellettük azonban a Gresham-kör tagjainak vagy a Szocialista Képzőművészek csoportjának is hathatós érdeme volt, nem beszélve jó néhány magányos mesterről. Nos, a Levendel-képegyüttes mindezeket a tendenciákat így-úgy magába ötvözi, sőt az alig ismert és élő klasszikusokat is szépen felsorakoztatja (pl.: Fekete Nagy Béla, Kádár Béla; Gyarmathy Tihamér, Lossonczy Tamás). Más kérdés, hogy a gyűjtemény tényleges esztétikai horderejét a szentendrei és „európai” kötődésű festők nagyszámú jelenléte biztosítja. Felesleges lenne most Vajda Lajos magasrendű, esszenciális és szeniális műveire, netán Ámos Imre vészjósló vízióira kitérnem, ők szerencsére ismert, publikus művészek. Inkább azokról az alkotókról szólnék, akik a jelenlegi felvonuláson meglepően újszerű, alig ismert arculatukkal lépnek elének.

Ki gondolná például, hogy a szikár, kőkemény karakterű Kassák Lajos konstruktívizmusa egy halas csendélet is belefér? S miként lehet az, hogy az erőteljes, dekoratív és fanyar hangzatú Anna Margit a lírikus, atmoszférikus emberlátásban is fölöttébb otthonosan mozog? Érdekes azután, hogy Fekete Nagy Béla energikus, kozmikus sejtelmű látomásai olyanképp vajdások meg bálintosak, hogy közben az eredetiségük is megmarad. Amiként a nyitott, kolorisztikus színszerkezeteiről ismert Gyarmathy Tihamér munkásságában is felfedezhetők a szürreális ördögfiókák és a spontán, gesztusszerű jelzések. Ország Lili puritán, korai Fekete cipőin pedig mintha a mágikus Magritte szellemujja is nyomot hagyna. A páratlanul rajzoló Kondor Béla viszont úgy jut el az érzéki absztraktsággal gomolygó cérnafigurákig, akárcsak egy ártatlan kisgyerek. Aki azért bátor, felszabadult, mert jóformán semmit sem tud a rajzolás törvényeiről. Kondor meg azért, mivel fölényesen birtokolja ezeket. Persze a szokványosabb, átlagosabb produkciók, sőt a bántó utánérzések sem hiányoznak e népes műegyüttesből (pl.: Boromisza Tibor, Földes Lenke, Kondor György, Sikuta Gusztáv). Csakhogy egy szeretet-kollekciónak ez a hátulütője. Ahogy a szólás is azt tartja: ajándék lónak ne nézd a fogát.

Hanem akkor kiket, miket kellene megnéznünk egy árnyalattal tüzetesebben? Talán Anna Margitot, Bálint Endrét és Jakovits Józsefet. Ők mind, mind bőséges, tekintélyes műállománnyal szerepelnek a Levendel-gyűjteményben, s velük volt a legszorosabb baráti

viszonya a gyógykezelő orvosnak. Ráadásul e művészek felfogásában szembetűnő súlya van a folklorisztikus, archaikus és mitikus elemeknek, legyen szó akár vásári, parabolikus vagy totemisztikus, busószerű alakvariációkról. Holott micsoda óriási távolság feszül e művészek szociális, családi háttere között. Anna Margit eleven, bővérű tanyasi és falusi gyereklány, aki pont ebből a közezből merítette sajátos „cselédfolklórjának” érdemi motívumait. Bálint meg egy nagyvárosi, polgári és intellektuális család sarja, aki egyszerre filozofikus, lírikus és pesszimiztikus egyéniség. A mellettük álló tüdőgyógyász mégis azt írja a művésznőről: „sokat tanultam tőle, általa”. Másik pácienséről ellenben nyíltan megvallja: „Bálint Bandival szemben alulmaradtam [...] *Küzdelmünk jellege az iszapbirkózás műfajába kívánczik*” (uo.: 11–20.). Jakovitsról pedig majd később beszélek.

Amúgy hosszú, évtizedes tapasztalatok rejtőznek e megjegyzések mögött. Így közel sem érdektelen: vajon az empátikus orvos mit tanulhat egy olyan betegétől, akinek a képei kezdetben kimondottan zavarták, felidegesítették. Nos, bármilyen furcsa: az érdeklődő, fogékony Levendel pont az Anna-művek alaposabb megismerésével, megkedvelésével jutott el a művészi tehetség természetének mélyebb megismeréséhez. Rájött: önmagában a specifikus hajlam, a felkészültség korántsem elegendő a szuverén, jelentős munkák létrehozásához. Ehhez bizonyos belső, feszegető és vulkanikus energiáknak is autentikusan működnie kell. Nem véletlen például, hogy a művésznő egyik zaklatott, dekoratív olajképét épp egy újabb megbetegedésének előérzete motiválta. Hisz a Kibáláló fehér testű, rohanó és kitárt karú nőalakja ugyanúgy segítségért kiált, mint ahogy azon nyomban ki akar szaladni a világból.

Mintha a szorongató félelem és a megváltó mágia ötvöződne viselkedésében.

Máskülönben az eleven, harsány és a gesztikus jellegű fogalmazás adja Anna Margit legigazibb expresszív természetét. Bálint azért jóval tárgyilagosabb, rejtőzködőbb személyiség. Finoman lüktető, szürreális műveit inkább valami bensőséges hangzatú, duális létszerűség járja át. Számára a személyes vonzatú gyerekkori vagy szentendrei motívumok éppúgy beszédesek, akár az elvontabb költői és zenei sugallatok. Szembetűnő ellenben: ez a kamaszosan vagabund, szellemes alkotó elég gyakran visszatér a geometrikus, architektikus és a nyugtalan, repülő képelemekhez. És valóban: a korányis események is többszörösen visszaigazolják talányos, paradox mentalitását. Neki a ritmikusan elnyúló tüdőkóróság időnként egyenesen menekülési terepet jelentett, amelyet mégis kóros aggodalmakkal vészelt át. Kesernyész, lehetetlen helyzetét mindazonáltal szellemes, frappáns szójátékkal kompenzálta, s önnön létéről csak annyit mondott: „*élek a haláltól*”. A legvégső aktusokról viszont a nagyszerű kezelőorvost érdemes idézni. Ő azt vallotta: „*Ha a montázskorszak és montázsszemélyiség összefüggését akkor megértem – talán még lehetett volna tenni valamit? Időnk elfogyott*” (uo.: 20.).

Montázstechnika, montázsos komponálás? Szó se róla: Bálint Endre Vajdával együtt előszeretettel alkalmazta ezt a bátor, filmes természetű eljárást. A legkülönfélébb élő és élettelen dolgok összeépítésével tudniillik óhatatlanul feldúsult képeik formái, gondolati tartománya. Habár van itt egy kifejezési sajátosság, amiről Bálint kapcsán mintha kevesebbet beszélne. Pedig a hazai festészetben aligha találunk olyan alkotót, aki nálánál intenzívebben kötődne a borongós, kultikus jelenségekhez, a gyászos temetőkhöz – egyáltalán az éjszakák sötétséggel terhes, titokzatos világához. Ezzel aztán klasszikus vonzatú, montázsos festészete egyféle metafizikus, transzcendentális régiókba emelkedik. Nála a szép-

ségeket éltető, eleven fények és színhatások nemritkán belülről fakadnak: mintegy a jelenségek szellemi esszenciáiból. Amint ezt annak idején Rembrandt mester megalapozta. Itt azonban testetlenül szállnak vagy lebegnek a mitikus vagy köznapi motívumok, akárha a földi gravitáció csak buta fantazmagória lenne.

Kétségtelen mégis: ezúttal a lét és a nemlét határmezsgyéin érezhetjük magunkat.

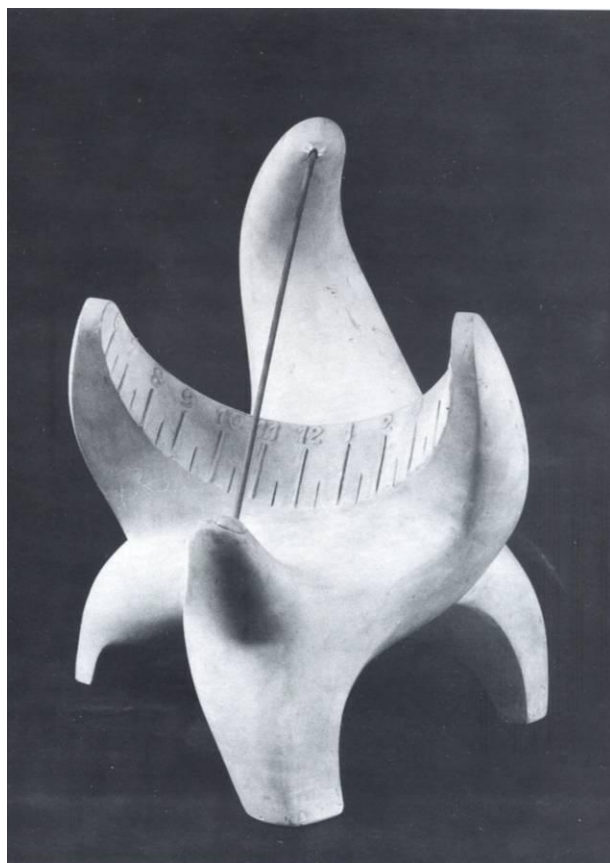
Jakovits József szobrai nézegetve pedig egyszerre ámuldozunk, értetlenkedünk. Mert egy rendkívül sokrétű, erőteljes és karakteres művésszel szembesülhetünk. Aki az Európai Iskola tagjaként, egyúttal Vajda Júlia férjeként került kapcsolatba a Levendel családdal. Több mint negyven alkotásával szerepel e rangos, változatos kollekcióban, amelyben mindenekelőtt ő a szobrászok szobrásza. Hisz vaskos, organikus és szuggesztív műveivel szinte egymaga kompenzálja a sok-sok légies, síkszerű képi produkciót. Más lapra tartozik, hogy a hazai műbarátok csak meglehetősen ritkán találkozhatnak Jakovits-plasztikákkal. Mintha némiképp egy elhanyagolt, takargatott életművel lenne dolgunk. De vajon miféle indoklással? Talán ott hibádzik valami, hogy egy autodidakta munkásból lett kiugró mestert kellene támogatnunk, népszerűsíteniünk? Vagy netán az a baj, hogy az ínségesen, nyomorúságosan tengődő alkotónak Amerikába kellett emigrálnia, hogy megélhesen valahogy (1965–1987)? Vagyis csak ámuldozunk, találgatunk. Ennyit tehetünk.

Ez a szenvedélyes, fogékony alkotó ugyanis szemlátomást majd mindent megtett, hogy a benne rejlő képességeket, energiákat maximálisan kiaknázza. Korai portré- és zsánerfiguráiról hamarosan átváltott egy korszerű, szintetikus emberfelfogásba, ahol már expresszív, szürreális alakokat teremtett. Számára Izsó dinamikus, kontrasztos öröksége ugyanúgy tanulságot jelentett, mint a modern szobrászat vitális elevensége, nem is szólva Picasso, Max Ernst vagy Miro hatásairól. Ő azonban ilyen módon is képes volt egyfajta szervesen alakuló, egylényegű művészet kimunkálására. Míg a Kút lakonikus jelszerűségében a prehistorikus és korszerű szemlélet életigenlő ereje összegződik, addig a Napóra szárnyas, analitikus és kozmikus sugallatában voltaképp a „bioromantika” szellemiségére ismerhetünk rá. Ám ennél is fontosabb, hogy Jakovits József rusztikus, erotikus emberlátása bizonyos komplex, genetikai kiképzésekhez igazodik. Neki a létezés misztériumában éppúgy jelen vannak a naturális, nomád, isteni és groteszk tartományok, csak épp döntenie kell a halandóknak. Amint ezt Nietzsche is remekül megfogalmazta.

Ha könyvet, képet, netán egy-egy plasztikát ajándékozunk ismerőseinknek, barátainknak, akkor jószerivel bizonyos dedikációs szöveget is kreálunk. Persze a művek hátsó vagy belső fertályára. Így tették ezt Levendel doktor művészbetegei is, miért is ne. Csakhogy egy féltve őrzött, igényes kiállításon miként fordíthatjuk meg a különféle képeket? Sehogy. Ez tiltott terület. Szerencsére a Levendel-gyűjtemény katalógusában ilyenekről is olvashatunk. Anna Margit például a Magány hátlapjára a következőket jegyezte fel: *„Lacikának szeretettel születésnapomra, mert jobb helyen úgy van, hogy születésnapján az ember (király, herceg, mester, rabbi, cigány vajda, alkoholista, hobo) (nem kívánt törlendő) nem kap, hanem ad valamit (l. pénzszerzés a nép közé, amnesztia, adóemelés stb.)”*. Bálint Endre pedig így ajánlja Életrajzi törmelékek című kötetét: *„dr. Levendel Lacinak bosszúból, amiért életben hagyott, szeretettel...”* Úgyhogy a képeken jelentkező játékos, fanyar, historikus és montázsos gondolkodás itt is hibátlanul visszaköszön.

Aligha kétséges: a szépművészeti magángyűjteményeknek az a sorsuk, hogy előbb-utóbb múzeumi közkinccsékké vedlenek át. Amint ez a jelenlegi kollekcióval is többé-ke-

vésbé megtörtént (l.: Fővárosi Képtár). Kár lenne ellenben elfelejtenünk: a kollektivitás legendás eszméje csak akkor ér valamit, ha megmarad benne az alkotóelemek érdemi identitása. Elvégre igazi közösségeket csak szuverén egyéniségekből lehet létrehozni. Levendel doktor mindenesetre sosem bírt megbarátkozni a képvásárlások pragmatikus gyakorlatával, mivel az egészséget sem lehet pénzért megvenni. S mi más lenne maga a művészet, sőt valamelyest az orvostudomány is, mint: „[...] sötétbe kinyújtott kéz – mondhatná Kafkával együtt –, mely szeretne megragadni valamit a kegyelemből, hogy ily módon aztán maga is ajándékozó kézzé változhasson”.

JAKOVITS JÓZSEF: NAPÓRA

„Új stratégiákat kell kidolgoznunk”

BESZÉLGETÉS BÁTYAI EDINÁVAL,
A SZEGEDI SZABADTÉRI JÁTÉKOK IGAZGATÓJÁVAL

Bátyai Edinának, a Szegedi Szabadtéri Játékok és Fesztivál Szervező Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatójának pályafutása hollywoodi filmbe illő sikersztóri: friss diplomával a zsebében titkárnőként kezdte a direktori előszobában, végigjárta a számlárlétrát, és ma már ő vezeti az ország legnagyobb színházát. Májusban nagy többséggel választotta újjá a szegedi közgyűlés a következő öt esztendőre. Az első ciklusban sikerült stabilan gazdálkodó szervezetet kialakítania, amely biztos háttérre a sikeres műsorpolitikát folytató szabadtérinek. A Dóm téri fesztivál minden évben 90 százalék feletti nézettséget ér el, a kft.-nek is otthont adó megújult Reök-palotában, a Regionális Összművészeti Központban pedig közel félszázezer tárlatlátogatót fogadnak évente.

– Mi volt az első előadás, amit a Dóm téren látott?

– A szüleim öt éves koromban, 1968-ban elvittek a János vitézre, de előadás közben elaludtam. Ez volt az első kalandom a szabadtérivel – attól kezdve mindig, mindenre el akartam menni, mindent meg akartam nézni. Vittek színházba, hangversenyre, rendszeres látogatója voltam a szegedi könyvtáraknak is, mindamellet, hogy apámnak valóságos magánkönyvtára volt otthon. Határozott csapásirány kijelölése nélkül már gyermekkoromban nagy „kultúrafogyasztónak” számítottam. Bizonyára azért is, mert nincs testvérem, és gyerekként sokat voltam egyedül. Hat éves koromtól önállóságra szoktattak, tízéves voltam, amikor elkezdtem otthon takarítani, főzni, szinte a magam ura voltam. Édesapám, Battyai Jenő a város egyik autodidakta helytörténésze volt, aki az ipari fejlődéssel és a város fejlődésével foglalkozott, rengeteg publikációja jelent meg,

nemcsak cikkek, könyvek is. Három diplomával rendelkező élelmiszerkémikusként a szabadidejében, hobbiból végzett helytörténeti kutatásokat, és írt ezek alapján tanulmányokat. A Zöldért minőségügyi igazgatójaként dolgozott, az élelmiszeriparban számos fejlesztés – például a szárítási technológiák kidolgozása – fűződik a nevéhez. A 60-as években Makón szárítóüzemet hozott létre. Igazából grafomán volt, rendszeresen írt a helyi és az országos lapoknak, sajtólevelezőként közismert volt. Emlékszem, amikor esténként hazajött, nem ült le egy Kőbányaival a kezében a tévé elé, mint más „rendes apukák”, hanem az íróasztalánál folytatta a munkát. Édesanyám a könyvtárakból, levéltárakból folyamatosan szállította számára az adatokat, információkat. Anyukám a Móra Ferenc Múzeum természettudományi osztályának munkatársaként dolgozott majdnem ötven évig, a restaurálástól a preparálásig sokféle feladata volt. Amikor 1994-ben édesapám meghalt, úgy gondolta, nem kellene veszni hagyni azt a rengeteg információt, amit évtizedeken keresztül összegyűjtöttek, ezért ő folytatta a helytörténeti anyagok publikálását.

– *A rendszeresen színházba járó gyerekek nagy része – legalábbis egy ideig – színész szeretne lenni. Így volt ez a kis Bátyai Edinával is?*

– Sohasem vágytam arra, hogy a színpadra kerüljek, kislányként sem szerettem volna tüntiben táncolni, inkább az izgatott, hogyan és mitől jön létre az, amit a közönség lát a nézőtéren. Ezért mindig a nullás páholyba kellett ülnünk, mert onnan jobban be lehetett látni a színpad mögé. Szegény anyukámnak ismerősei révén többször be kellett csempésznie engem a színházba zsinórpadlást nézni.

– *Ez az érdeklődés később is ilyen intenzíven megmaradt?*

– A gimnáziumi éveim eléggé zűrsre sikeredtek, mert renitens diák voltam, akkoriban tehát csökkent valamelyest az érdeklődésem. A Ságvári gimnázium francia tagozatos osztályából eltanácsoltak, harmadikban a Tömörkény gyors- és gépíró tagozatos osztályában kötöttem ki. Nem volt túl nagy kedvem gépírást tanulni, de azóta már mindkét fiamat megtanítottam vakon tíz ujjal gépelni, hiszen ez a mai világban hatalmas előny a számítógép-használó számára. Érettségi előtt sok balhém volt, buliztam, lógtam, beteg voltam, szerelembe estem. Vad évek voltak ezek 1977-től 1981-ig. Érettségi után – a szüleim nagy elkeseredésére – nem akartam továbbtanulni. Örökölttem egy lakást, hihetetlen öntudattal önállóan szerettem volna élni, dolgozni akartam, hogy el tudjam tartani magam. Tóth Béla bácsi idején könyvtárostanoncként dolgoztam a Somogyi-könyvtárban, mellette takarítani jártam, a lottózóban vállaltam alkalmi munkát, ahol hihetetlenül jól lehetett keresni. 500 forintot fizettek egy műszakért, miközben a Somogyiban 1800 forint volt a havi fizetésem. A szüleim nem erőszakoskodtak, abban bíztak, előbb-utóbb belátom, hogy diplomát kellene szereznem. Így is történt, jött egy betegség, ami miatt heteken át az ágyat nyomtam. Akkor döntöttem el, hogy tovább akarok tanulni. El is kezdtem a felkészülést a jogra. Nem vettek fel, nem volt elég a pontszámom, de átirányítottak a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar–népművelés szakára. A főiskolát nagy kalandok közepette végeztem el, mert jött a szerelem, férjhez mentem, és 21 évesen megszülettem nagyobbik fiunkat, Gergőt. A sok hiányzás, probléma ellenére végül sikerült letennem a vizsgáimat, és diplomát szereztem. Először megkerestem Nagy Lászlót, a Szegedi Nemzeti Színház igazgatóját, aki nem tudott állást adni. Nikolényi István, a Szegedi Szabadtéri Játékok direktora azt mondta: kis szervezet az övök, nem tud felvenni. A titkárnője épp nyugdíjba ké-

szül, de biztosan nem akarok diplomával az ő igazgatói előszobájába beülni. Azt feleltem: nekem egyáltalán nem derogál ez a munka. Így indultam el titkárnőként a szabadtéris ranglétra aljáról. Olyan ez, mint egy klasszikus amerikai karriertörténet, hiszen húsz év múlva ugyanennek a szervezetnek lettem az igazgatója.

– *Hogyan haladt előre a „ranglétrán”?*

– Nyugdíjba ment az értékesítési osztályt vezető kolléga, és az igazgatónk engem bízott meg a feladattal. Ez azt jelentette, hogy évente 60–70 ezer belépőjegyet kellett értékesíteni úgy, hogy akkoriban a legmodernebb irodatechnikai eszköz a fax volt. Nem volt sem internet, sem mobiltelefon, minden a személyes kapcsolatok kiépítésén múlt. Nagyon sokat utaztam akkoriban, ami a mai fejlett informatika mellett már teljesen felesleges. Ma sokkal gyorsabbak és személytelenebbek a kapcsolataink, sok olyan emberrel dolgozunk együtt, akivel sohasem találkozunk, csak e-mail és mobiltelefon segítségével kommunikálunk.

– *Volt egy rövid „kalandja” a Szegedi Nemzeti Színházzal is...*

– Amikor 1992-ben Kormos Tibor lett az intézmény igazgatója, átcsábított. A jegyértékesítést és a kommunikáció egy részét bízta rám. 1995-ben megszületett a kisebbik fiam, Áron, akivel már nem volt lehetőségem olyan sokat otthon maradni, mint Gergővel. Amikor visszamehettem dolgozni, akkor már Nikolényi István volt az addigra részben összevont színház és szabadtéri főigazgatója. Az intendatúra-kísérlet idején a szabadtéri megőrizte részben önálló státusát, menedzsment és székhely szempontjából is tulajdonképpen különálló intézményként működött. Az összevonást elsősorban azért hajtották végre, hogy a bonyolult támogatási rendszerben előnyösebb pozíciókhoz jusson mindkét intézmény. Amikor 1999 márciusában újra igazgatóváltás történt a színház élén, épp ez lett a végzete a Szegedi Szabadtéri Játékoknak: megvolt a séma, hogyan lehet valóban összevonni a két intézményt. Korognai Károly és az akkori városvezetés is úgy gondolta, a szabadtérít a színház egyik tagozataként lehetne kezelni. Ez sok keserűséggel, érdeksérelemmel és fájdalommal járt. Felszámolták a szabadtéri Deák Ferenc utcai irodáját, teherautók hordták el onnan az évtizedek során összegyűjtött szakkönyvtárát, fotóarchívumát és más dokumentumait, amelyek azóta sem kerültek elő. A saját, személyes, bedobozolt holmijaim is ekkor tűntek el, és a ma napig nem tudtam visszaszerezni őket. Az addig a szabadtérin dolgozókat kizárták a további munkából.

– *Hol folytatta?*

– Szegeden nem sikerült munkát találnom, ezért a Budapestre, a Vidám Színpadhoz jártam dolgozni, ahol jegyértékesítéssel, marketinggel és kommunikációval foglalkoztam. Amikor 2003 tavaszán Székhelyi Józsefet nevezték ki a csődhelyzetbe került és önkormányzati biztos felügyelete alá helyezett színház új igazgatójává, ő felhívott, és azt mondta: akárhol is vagyok, vegyem meg az intercity-jegyet, de csak haza, Szegedre. Tudta, hogy itt a családom, és szívesen hazajönnék. Nagyon megkönnyebbültem, hiszen nehéz volt megszerveznünk az életünket. A nagyobbik fiam gimnazista volt, a kicsi még óvodás, a férjem, Németh György, az MTI fotóriportereként hihetetlenül mozgalmas életet élt. Komoly logisztikai feladatnak bizonyult három férfit egyedül otthon hagyni úgy, hogy kedden hajnalban elmentem és csütörtökön vagy pénteken jöttem haza. A kisfiam azzal büntetett, hogy amikor nem voltam otthon, hiába hívtam, nem volt hajlandó telefonon be-

szélni velem. Székelyi József először az egész mamutintézmény ügyvezetését szeretne volna rám bízni, de azt nem vállaltam, mert nem akartam elaprózni magam a színházi adminisztrációban. Bevallottam neki, hogy engem csak a szabadtéri érdekel. Megértette, és a szabadtéri ügyvezetését bízta rám.

– 2004-ben az önkormányzat újra szétválasztotta a szabadtérít és a színházat, és önt bízta meg a fesztivált működtető – azóta már nonprofit kft.-vé alakult – közhasznú társaság vezetésével. Mi volt a háttérben?

– A vak is látta, hogy a szabadtéri más finanszírozási mutatókkal rendelkezik, mint a kőszínház. Azt is mindenki megértette, hogy a két intézménynek egészen más a hivatása, alapfeladata. A fenntartó ezt felismerve hozta meg a döntést. Nem lehetett elvárni a színházban dolgozó közalkalmazottaktól, hogy a nyári szünetben, szabadságuk terhére folyamatosan, 12 hónapon keresztül dolgozzanak. A szabadtéri által megtermelt bevétel minden évben eltűnt a feneketlen színházi közös költségvetésben. A két intézményt úgy választották szét, hogy mindkettő a régi formájában tudjon tovább működni. Mivel egy költségvetési intézmény mozgásteret meglehetősen szűk, 100 százalékosan városi tulajdonban lévő, menedzserszemlélettel működtetett gazdálkodó szervezetet, közhasznú társaságot hoztak létre, amelynek élére 2004 novemberében neveztek ki. Az önkormányzat elvárása az volt, hogy a következő nyári programot mindig már a megelőző évben hirdesse meg a szabadtéri. A város vezetése kilencven százalék feletti nézettséget és a jegybevétel megduplázását, majd szinten tartását kérte. Az elmúlt öt évben ezt mindig sikerült teljesítenünk, büszke vagyok arra, hogy műsorunkkal sikerült bekerülnünk azokba a nagy nemzetközi utazási katalógusokba is, amelyek szerkesztése már előző év szeptemberében lezárul. Nézettségünk is folyamatosan emelkedett, 2008-ban már elértük a 95 százalékot. Idén nyáron a válság miatt volt ugyan némi visszaesés, ennek ellenére sikerült 91 százalékos látogatottságot produkálnunk. A jegybevételi tervet is teljesítettük.

– 2004-ben, amikor megbízást kapott a szabadtéri igazgatására, Kesselyák Gergely karmestert kérte fel művészeti vezetőnek. Milyen ars poeticát fogalmaztak meg a fesztivál számára, és mennyiben volt ez más, mint amivel az 1930-as években elindították az ünnepi játékokat?

– Mivel elég alacsony az az összeg – 220 millió forint –, amit a város adni tud a fesztivál megrendezésére, roppant fegyelmezett pénzügyi tervet kellett kidolgoznunk, mert mindezenek ez az alapja. Nem tűnt reális álomnak, hogy például Plácido Domingót hívjuk meg sztárvendégnek a Dóm térre. Vezetőként a biztonságos tervezés, a fegyelmezett munka és a tervek szigorú betartása volt a legfontosabb számomra. A művészi irányvonalat meghatározó Kesselyák Gergellyel az volt a közös elképzelésünk, hogy azzal a népszínházi irányvonallal, amit elődeink a Szegedi Szabadtéri Játékokat alapításakor követtek, nem érdemes szakítani. Ha el tudjuk fogadni, hogy az összes műfajra szükség van, és egészséges arányt tudunk kidolgozni az opera, az operett, a tánc és a musical között, akkor azzal a népszínházi hagyományt folytatjuk. Abban is biztosak voltunk, hogy nem tudunk mindig kizárólag saját produkciót játszani, szükség lesz koprodukciókra és vendégelőadásokra is. Minden évben egyszerűen képtelenség lenne ekkora költségvetésből minden műfajban új saját produkciót létrehozni. Sok szempontot – az értékek képviselését, az eladhatóságot, a gazdaságosságot – kellett összehétközíteni, ami hihetetlenül nehéz. Sok kompromisszumot

kellett kötnünk, több művésszel összevesztünk. A Dóm téri színpad nemcsak az ország legnagyobb színháza, hanem az egyik legrangosabb is. A színházi életünk krémje úgy gondolta, automatikusan jár neki, hogy nyaranta itt dolgozhat. Nem így van, és ezt sok esetben nehéz volt megértetni a művészekkel. A műsorpolitikánkat, a produkcióink színvonalát sokféleképp értékelik, abban azonban biztos vagyok, hogy azokat a célkitűzéseket, amelyeket menedzserként kitűztem magunk elé, maximálisan sikerült teljesítenünk. A következő öt évben kollégáimmal arra törekszünk, hogy több izgalmas saját produkciót hozunk létre. Ez a gazdasági válság közepén idealisztikus elképzelésnek tűnhet, de úgy érzem, a közönség bizalmát már elnyertük, és megengedhetjük magunknak, hogy terveziünk azzal a magas bevétellel, amit évről évre sikerül produkálnunk.

– *Az elmúlt években a szabadtéri operaprodukcióit, a Nabuccót, a Bánk bánt és a Túrándot jól fogadta a közönség, azonban az operajátszást két kritika is érte. A hatvanas–hetvenes években gyakran előfordult, hogy egy nyáron két-három operát is műsorra tűztek a Dóm téren, ma pedig csak egyet játszanak. A nemzetközi operaélet jelei is – néhány magyar sztártól eltekintve – mintha mostanában ritkábban fordulnának meg Szegeden.*

– Arányaiban az opera a legdrágább műfaj, ugyanis a sztárszereplők mellett nagy létszámú zenekart és kórust, valamint hatalmas statisztériát is igényel. Ugyanakkor a törzsközönsége viszonylag kicsi, vagy legalábbis kevés jegyet vásárol, így egy évadban kettőnél több opera-előadást nem tűzhetünk ki, mert nem tudjuk a belépőket eladni. Igazgatóként nem tehetem meg, hogy a gazdasági racionalitást nem veszem figyelembe. Ahhoz, hogy opera-előadásokat, táncbemutatókat tudjunk tartani, az kell, hogy a roppant népszerű, eladható operett- és musicalprodukcióink plusz bevételt termeljenek. Ugyanis nem szeretnék a fenntartó önkormányzathoz fordulni, hogy segítsen ki 100–150 millióval, mert elszámoltuk magunkat. Fontosak az énekes sztárok, de amíg a fenntartónk nem tud több forrást biztosítani, addig nem tudjuk például José Curát meghívni, mint a Szegedi Nemzeti Színház. A produkciós keretünk terhére ilyen hatalmas kiadásokat nem tudunk vállalni addig, amíg a mi felelősségünk az is, hogy a színpad és a nézőtér deszkázata ki legyen cserélve, a művészek öltözője évről évre ki legyen festve.

– *Szponzorokat nem lehetne megnyerni erre a célra?*

– Az idei nyár legnagyobb kudarcát épp az jelentette számomra, hogy a gazdasági válság miatt két nagy szponzorunk, a Lombard Zrt. és a KÉSZ Kft. is bejelentette: nem tud bennünket tovább támogatni. Ez 20 millió forint veszteséget jelentett, amit az üzleti tervünk elkészítésekor még nem tudhattunk. Visszatérve az operajátszáshoz: sokat tettünk a szegedi operakultúráért azzal, hogy igazgató-helyettes kollégámmal, Herczeg Tamással és Havas Ágnessel, az Armel Kft. vezetőjével 2006-ban kitaláltuk az Operaverseny és Fesztivál a Mezzo Televízióval elnevezésű rendezvénysorozatot. Novemberben már a második Mezzo-verseny döntőjének ad otthont a Szegedi Nemzeti Színház, ahol öt versenyprodukciót láthatnak a nézők két-két előadásban. A szabadtéri a kapocs a budapesti cég és a szegedi színház között. Az előfinanszírozásból is kivettük a részünket, hiszen a korábbi években megtermelt magas jegybevételünkből körülbelül 40 millió forinttal részt vállaltunk a fesztivál életre hívásában. Ez persze korrekt üzlet is számunkra, hiszen ezért az összegért

cserébe a szabadtéri folyamatos jelenléte kap a 39 országban népszerű Mezzo Televízióban.

– *Kesselyák Gergellyel az operett megújítását hirdették meg a Dóm téren. Elégedett az eredménnyel?*

– Operettjárszánk abszolút sikertörténet. Mindhárom bemutatónk kapcsán elmondhatjuk, hogy szakítottunk a hagyománnyal: a nem megfelelő színvonalú produkciókkal, a szedett-vedett vendégjátékokkal korábban kicsit lejáratódott a műfaj, és csalódást okoztak az operettprodukciók a közönségnek. Ezzel szemben Alföldi Róbert Csárdáskirálynője, Eszenyi Enikő Marica grófnője és Béres Attila idei rendezése, a Cigányszerelem friss, új szemléletet hozott. Egy magasán kvalifikált topmenedzsertől hallottam: mindig utálta az operettet, de a feleségének sikerült rávennie, hogy nézze meg a Dóm téren a Csárdáskirálynőt. Annnyira magával ragadta, hogy azt mondta a párjának: ha ez az operett, akkor mindig ide akar járni operettet nézni. Az idei Cigányszerellel kapcsolatban voltak olyan vélemények, hogy nem igazán jó a darab, nincs benne annyi közismert sláger, mint a korábbi kettőben. Ennek ellenére hatalmas siker volt, négy abszolút telt ház as előadást tudtunk belőle csinálni, ami azt jelenti, hogy két hétvégén összesen 16 ezer néző látta.

– *Sikertörténet a musicaljárszás is, melynek ugyancsak nagy hagyományai vannak a Dóm téren.*

– Minden nyáron musicalt játszik a legmagasabb előadásszámban. Magyarországon két professzionális, nagy musicalgyár van: a Madách Színház és a Budapesti Operettszínház. Mindkettőt kipróbáltuk, túl nagy különbség nincs a produkcióik Dóm téri fogadtatása között. Egy ilyen összetett műfajt veszélyes önállóan, saját produkcióként bevállalni profi stratégiai koprodukciós partner nélkül. Többek között azért is, mert ezeknek a sikerdaraboknak roppant bonyolult megszerezni a játzsási jogait. Arról nem is beszélve, hogy legalább hat hét intenzív próbát igényelnek a musicalprodukciók. Ennek ellenére a következő években szeretnénk saját előadásokat is létrehozni. Rokon műfajnak tekinthető a rock-opera is, ami szintén gyakran szerepel a kínálatunkban. 2008-ban, az István a király bemutatásának 25 éves jubileumán nem lett volna szerencsés kimaradnunk A Társulat országjárásából. Hatalmas médiakampánnyal harangozták be a Szikora János rendezésében színpadra állított előadást, amely iránt Szegeden is akkora érdeklődés volt, hogy három alkalommal ezen a nyáron újra műsorra tűztük.

– *Mi a helyzet a táncsal?*

– Páros években mindig a szegedi nemzetközi néptáncfesztivál ünnepi gálaestjét rendezük meg a Dóm téren, páratlan években pedig valamilyen saját kortárs produkciót vagy vendégelőadást kínálunk. Ez a szisztéma bevált, az utóbbi években Jurónics Tamás tüzesvizes táncjátékát, az Újvilágot, továbbá az Experidance, a világhírű török táncszínház és a Béjart Ballet Lausanne vendégjátékát láthatták a nézőink.

– *A hagyományoktól leginkább abban tér el a fesztivál, hogy amióta átvette az irányítást, a próza teljesen eltűnt a Dóm térről. Még az előző direktió idején, 2002-ben Valló Péter rendezésében, Kulka Jánossal a címszerepben a III. Richárd nagy szakmai siker aratott. A Szegedi Szabadtéri Játékok történetének alapdarabját, Az ember tragédiáját pedig 2000-ben Korognai Károly rendezésében játszották legutóbb – finoman szólva szerény sikerrel. Teljesen lemondtak a prózáról?*

– Ne felejtjük el: az utóbbi tíz–hús évben nagyot változott a világ. Én még emlékszem arra, hogy régen az állam olyan mértékben dotálta a Szegedi Szabadtéri Játékokat, hogy senkit sem zavart, amikor 1990-ben A szúzai menyegzőt, Sütő András darabját az akkor még hétezeres nézőtérrel kétezer fizető néző látta. A mai viszonyok között ezt egy olyan gazdasági társaság, amelynek a finanszírozás biztonságát garantálnia kell, egyszerűen nem engedheti meg magának. A munkaszerződésben az is benne van, hogy saját vagyonommal is felelek a cég gazdasági egyensúlyáért. Vállalhatatlanul nagy kockázatnak tartottam színdarabok műsorra tűzését, már csak azért is, mert a világ is arra halad, hogy intímabb terekbe húzódik vissza a prózai színjátszás. Már 2002-ben, a III. Richárd is azt bizonyította, hogy nem tudunk rentábilisan Shakespeare-t játszani a négyezres nézőtér előtt, hiszen 1500–2000 fizető nézőnél egyik előadás sem volt több. Ki kellett találnunk más megoldást arra, hogyan pótoljuk a Dóm térről kiszoruló drámai színházat, mert az operához hasonlóan azt is szívügyemnek tekintem. Gondolkodom azon, hogy kivételként legalább Az ember tragédiáját a következő években valamikor műsorra tűzzük a Dóm téren, de a prózai produkciók nyári otthonának hosszú távon inkább az ezerfős nézőtérrel rendelkező Újszegedi Szabadtéri Színpadot tekintem.

– *Idén kevés előadást tartottak ott. Mi az oka, hogy nem sikerült igazán kihasználni az újszegedi létesítményt?*

– Újszegeden épp nagy fürdőberuházás zajlik, bezárták és újjáépítik a Forrás Szállót, amelynek a vendégei a Ligetben található játszóhelyünk törzsközönségét jelentették. Rájuk idén nyáron nem számíhattunk, ezért valóban minimálprogramot hirdettünk, és takaréklángon működtettük az Újszegedi Szabadtéri Színpadot. Ennek ellenére a Beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház Sólyompecsenyéje Vidnyánszky Attila rendezésében mindkét este telt ház előtt ment, sikert aratott, sokan voltak a dixie-gálán és a nótaesten is. A fürdőberuházástól sokat várunk, úgy gondolom, turisztikai szempontból nagy vonzerőt jelent majd, ezért a következő években már nem csak a Dóm téri próbák idejére érdemes Újszegeden előadásokat kínálnunk, hanem egész nyáron lehet majd ott játszani. Egyetlen gondunk van: nem kapunk támogatást, sőt pályázati forrásokat sem tudunk szerezni az ottani produkciókhoz, így csak a Dóm téren megspórolt pénzt tudjuk ott felhasználni. Így csak olyan előadásokat tűzhetek ott műsorra, amelyek eltartják önmagukat, nullszaldósak. Kötéltánc zajlik Újszegeddel kapcsolatban, de semmiképp nem szeretnénk lemondani róla.

– *2007 nyarán a szabadtéri csapata kapta meg üzemeltetésre a Reök-palotát, amely a város galériájaként, Regionális Összművészeti Központként (REÖK) működik. Mik a tapasztalatai?*

– A közgyűlés úgy gondolta, sikeresen össze lehet kapcsolni a fesztiválszervezést és a városi galéria működtetését. Szakmai szempontból sokan ellenezték ezt, ugyanakkor praktikus megoldás volt a város részéről, hiszen nem kellett létrehozni új intézményt, nem kellett felállítani új menedzsmentet, ráadásul a szabadtéri közönsége potenciális látogatója lett a REÖK-nek is, hiszen a Dóm térre szóló jegyekkel a Reök-palota kiállításait is ingyen meg lehet tekinteni. A szabadtéri menedzsmentje változatlan létszámmal, tíz fővel vezeti a REÖK-öt is, ami óriási kihívást jelent. 2007. augusztus 17-én nyílt meg a felújított palota, amit az ország egyik legszebb szecessziós épületének tartanak. A szabadtéri igazgatósága

és jegyirodája is itt lelt új otthonra. Az elmúlt két évben komoly eredményeket értünk el. Helyettesemet, Herczeg Tamást – aki 2006 januárjától dolgozik a szabadtéri irányító teamben – bízom meg a REÖK operatív irányításával, hiszen a nyári fesztivállal kapcsolatos teendők mellett arra már nem maradt volna elég időm, energiám, hogy a képzőművészeti kérdésekben is elmélyedjek. Ahogy Kesselyák Gergely a szabadtéri művészeti vezetőjeként ad tanácsot, úgy a REÖK-ben Nátyi Róbert művészettörténészt kértük fel a szakmai munka irányítására. Mindketten olyan szaktekintélyek, akik elismertek saját területükön, így a menedzsment bizvást hallgathat a véleményükre. Az egyetlen teljesnek tekinthető naptári évben, 2008-ban több mint 45 ezer fizető látogató tekintette meg a REÖK kiállításait, ami meglehetősen magas szám ahhoz képest, hogy Budapesten, a Ludwig Múzeumnak – amely 56 főállású munkatársat foglalkoztat – ugyanabban az évben 57 ezer látogatója volt. Két év alatt a szegedi képzőművészeti élet legfontosabb bástyája lett a REÖK, rendszeresen látogatnak bennünket általános és középiskolás csoportok. A fiatalok megörültek a Warhol-kiállításért, és szakmailag nagyon sikeres volt a Picasso-tárlatunk is.

– Milyen műszaki-infrastrukturális fejlesztéseket sikerült az elmúlt öt év alatt végrehajtani a szabadtérin?

– Lényegesen többet költöttünk fejlesztésre, mint elődeink, de ezek igazából csak foltozgatások voltak. Egy női vezető hamarabb észreveszi azokat a szembetűnő dolgokat, amelyeket ki kell javítani. A kezdettől fogva odafigyeltem arra, hogy a művészek megfelelő körülmények között dolgozhassanak. Kicseréltük a színpad alatti öltözők bútorzatát, az alumínium csapokkal működő, hatvanas években kialakított vizesblokkokat felújítottam, a büfét átalakítottuk. A színpad teljes deszkázatát kicseréltük borovi fenyőre, ami önmagában 15 milliós beruházás volt 2005-ben. Az elavult alap lámpaparkunkat lecseréltük, idén pedig egy EU-s pályázaton elnyert 100 millió forintból intelligens lámpákat, vezérlőpultot és kábelrendszert vettünk. Ez azért nagyon fontos, mert korábban minden évadban 5–10 millió forintot fizettünk bérleti díjként a lámpákért más cégek számára.

– Milyen további fejlesztésekre lenne még szükség?

Az 1994-ben átadott új nézőtérnek tíz év alatt lejárt a garanciája, ezért készítettünk egy statikai vizsgálatot, amely komolyabb problémát nem talált, a rácsszerkezet néhány acélelemét kellett kicseréltetnünk. Évről évre visszatérő probléma, hogy a szegedi szélsőséges időjárás viszontagságait nehezen viselik a fa járólapok, így ezeket folyamatosan cserélnünk kell. Már azon is gondolkodtunk, hogy rácsos fémelemeket gyártatunk helyettük, de a döntést meg kell előznie egy komoly hangtechnikai vizsgálatnak. A hangtechnikát ezután is bérelni fogjuk, mert túlságosan nagy beruházás lenne saját rendszer beszerzése, ráadásul komoly szakembergárdát igényel ennek a technikának a professzionális működtetése.

– Külföldi szabadtéri fesztiválokhoz képest milyen helyzetben van a szegedi?

– Egyetlen példát mondok csak: Puccini születésének 150. évfordulójára a nevezetes tóra, a Torre del Lagóra hihetetlen színpadtechnikával, csodálatos szabadtéri színpadot építettek. Olyat, amilyenről mi álmodni sem merünk. Ahhoz képest óriási az elmaradásunk. A fény- és hangtechnikánk európai színvonalú, de a színháztechnika olyan sokat fejlődött az utóbbi évtizedben, hogy az élvonaltól igencsak el vagyunk maradva. Százmilliók látták a pekingi olimpia megnyitó ünnepségét, ahol mindent bevetettek, ami jelenleg a színház-

technika csúcsát jelenti. A zenés színház a következő évtizedekben még inkább elmegy a látvány irányába, a nagy fesztiválokra előbb-utóbb nem lesz közönsége a hagyományos színháznak. Erre abszolút felkészületlenek vagyunk, mert nincsenek hozzá megfelelő forrásaink. Mi csak egy 14 méter átmérőjű forgószínpaddal rendelkezünk, sürgősen fejlesztenünk kellene a színpadtechnikánkat. Arról már nem is beszélve, hogy egyre szeszélyesebbek a nyaralók, ezért esőmentesíteni kellene a színpadot, hogy nagyobb biztonságban tudjunk próbálni és előadásokat tartani. Új stratégiákat kell kidolgoznunk. Szerencsére a fenntartó önkormányzat partner ebben, megérti a problémákat.

– *A szabadtéri Szeged egyik legfontosabb turisztikai attrakciója is. Hogyan lehetne növelni a külföldi nézők számát?*

– 2006-ban, amikor az Aradi vértanúk terén kivetítettük a Bánk bán ünnepi előadását, a Vajdaságból és Erdélyből is nagyon sokan eljöttek megnézni az előadást. Ezt a fajta kapcsolatépítést, amit a szabadtéri alapításának 75. évfordulójára szerveztünk meg, nem tudjuk minden évben megengedni magunknak, mert nagyon sokba kerül. A külföldi turisták elsősorban az opera- és a táncprodukciók iránt érdeklődnek. Úgy gondolom, a turizmus fejlesztése, a turisztikai kommunikáció elsősorban nem a mi feladatunk, hiszen más cégek a költségvetésből komoly összegeket kapnak speciálisan erre a célra. Mi időben meghirdetjük a programunkat, a turisztikai szakemberek dolga lenne, hogy saját csatornáikon a potenciális közönséghez külföldre eljuttassák az információt.

– *Mit kínál a Szegedi Szabadtéri Játékok 2010 nyarára?*

– Rendhagyó módon kezdjük az évadot, ugyanis „nulladik napot” tartunk: május 22-én, szombaton – Szeged város napjához csatlakozva –, amikor még nincs felépítve a nézőtér, a 100 éves Délmagyarországgal közösen megrendezzük a lap születésnapjára szuperkoncertjét. Két színpadon több műfaj sztárjai lépnek majd fel. A rendezvény finanszírozását vállaló patinás napilap reményei szerint legalább tízezren váltanak majd jegyet a koncertre. Számunkra is érdekes ez a kísérlet, ha beválik, lehetséges, hogy később egyedül is rendezünk hasonlókat. Július 2-án saját produkcióként mutatjuk be a klasszikussá lett világsikert, az operett és a musical határán mozgó My Fair Ladyt, amiből öt előadást tervezünk. Zsuráfszky Zoltán a rendező-koreográfusa a nemzetközi néptáncfesztivál július 16-án és 17-én látható Dózsa című gálaestjének. Július 24-én operett- és operagálára várjuk a műfaj szerelmeseit, július 30-án és 31-én tűzzük műsorra Kerényi Miklós Gábor új rendezésében a Carment. Az egyik legnépszerűbb musicallel zárjuk az évadot: augusztus 13-ától 22-éig hat előadásban látható a Hair, amit ugyancsak saját produkcióként állítunk színpadra. Közönségbarát előadásainkkal sikerült elnyerniük a nézők bizalmát. Továbbra is publikum kiszolgálása a célunk, a jegyárakat nem emeljük, és a szabadtérre szülő belépők jövőre is érvényesek a REÖK kiállításaira is.

Hollósi Zsolt

Szerkesztői asztal

November 10-én *Radnóti Miklós szegedi professzorai* (1930–35) címmel egyetemtörténeti konferenciát rendeztek a Szegedi Tudományegyetem Szaklevéltárának szervezésében a Bölcsészettudományi Kar Konferenciatermében.

*

A szegedi Grand Caféban *Magyar lagúnák* címmel konferenciát rendeztek Darvasi László művészetéről 2009. október 16–17. között. Előadást tartott többek közt Bombitz Attila, Wernitzer Júlia, Szilasi László, Turi Tímea, Szörényi László, Orcsik Roland, Szajbély Mihály és Takáts József. Ugyancsak a Grand Caféban El Kazovszkij Szimpózium volt 2009. november 5–6. között. Előadást tartott többek közt Keserü Katalin, Rényi András, Szikora János, Lajta Gábor és Cserjés Katalin. A programot az SZTE BTK Modern Magyar Irodalmi Tanszéke szervezte.

A Tiszatáj Könyvekben megjelent Sággy Miklós *A fény retorikája* című kötete.

Januári számunk tartalmából

BÁGER GUSZTÁV, PINTÉR LAJOS, SIMAI MIHÁLY versei

KÁLNAY ADÉL, MÁRTON LÁSZLÓ prózája

BÁLINT PÉTER és VALASTYÁN TAMÁS tanulmánya *Szentkuthy Miklósról*

TÓTH ATTILA írása *Amerigo Tot* szegedi kiállításáról